

MAGYAR ORVOSI NYELV

MAGYAR ORVOSI NYELV

MEGJELENIK

A MAGYAR SZAKÍRÓK SZÖVETSÉGE, AZ ERDÉLYI MÚZEUM EGYESÜLET,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ORVOSI TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA NYELV- ÉS IRODALOM-TUDOMÁNYOK OSZTÁLYA,
A MAGYAR ORVOSI KAMARA ÉS AZ EURÓPAI NŐGYÓGYÁSZATI RÁK AKADÉMIA
GONDOZÁSÁBAN

ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ

Prof. dr. Bősze Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK

Prof. dr. Berényi Mihály

Prof. dr. Bertók Lóránd

Prof. dr. Eckhardt Sándor

Prof. dr. Szabó István Mihály

A kiadványt támogatták:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

OKTATÁSI
ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

A kiadvány a Magyar
Tudományos Akadémia
támogatásával készült.

SZERKESZTŐ

Dr. Laczkó Krisztina

SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR

Barabás Terézia

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök:

Prof. dr. Vizi E. Szilveszter

Tagok:

Prof. dr. Ádám György, Prof. dr. Balázs Géza, Prof. dr. Berényi Mihály, Prof. dr. Besznayk István, Dr. Dános Kornél,
Prof. dr. de Châtel Rudolf, Prof. dr. Donáth Tibor, Prof. dr. Grétsy László, Prof. dr. Gyéresi Árpád,
Prof. dr. Horváth Attila, Prof. dr. Keszler Borbála, Prof. dr. Kiefer Ferenc, Prof. dr. Kiss Jenő, Prof. dr. Kupcsulik Péter,
Prof. dr. Lapis Károly, Prof. dr. Palkovits Miklós, Prof. dr. Paulin Ferenc, Dr. Prószéky Gábor, Prof. dr. Sótornyai Péter,
Prof. dr. Szirmai Imre, Prof. dr. Telegdy Gyula, Dr. Ungár László

A Magyar Orvosi Nyelv megjelenik évente kétszer

Előfizetési díj nincs,
érdeklődők számára a folyóiratot
ingyen elküldjük.

KIADÓ: NOK Kiadó

CÍME: 8245 Vászoly, Táncsics Mihály u. 3.

TELEFON: (36 1) 275-2172

E-LEVÉL: bosze@eagc.eu, laczko.krisztina@illetve.hu

HONLAP: www.orvosinyelv.hu

ISSN 1588-3191

BORÍTÓTERV: Eper Stúdió • LAPTERV/TÖRDELŐSZERKESZTŐ: ifj. Megyeri Lajos
NYOMDAI KIVITELEZÉS: Visit Kft., Budapest

TARTALOM

MEGEMLÉKEZÉS

- Bősze Péter** – ■ In memoriam Grabarits István (1945–2012) 50
Kapronczay Károly

- A SZERKESZTŐSÉG ■ **Berényi Mihály, Gaál Csaba,**
LEVELESLÁDÁJÁBÓL **Horváth Judit Krisztina** 53

TANULMÁNYOK

- Gaál Csaba** ■ Kritikus szaknyelvi észrevételek.
Különös tekintettel a *Magyar Sebészet* című lapra 56
- Keszler Borbála** ■ Adalékok Rácz Sámuel orvosi nyelvéhez
az *Orvosi tanítás* című műve alapján 59
- Lozsádi Károly** ■ Glotta a szavakról 62
- Szabó Mária** ■ A magyar nyelvben meghonosodott
latin orvosi és köznyelvi kifejezések (2. rész) 75

MONDATCSISZOLÁS

- Berényi Mihály** ■ Csak egy *a* betű? 97

SZÓCSISZOLÁS

- Bősze Péter** – ■ A / jel (ferde vonal) és a kettőspont
Laczkó Krisztina használata az orvosi nyelvben 98

Bősze Péter – Kapronczay Károly

In memoriam Grabarits István (1945–2012)

Kapronczay Károly

Az elmúlt évszázad hatvanas-hetvenes éveiben körvonalazódott a hazai gyógyszerészi múlt és gyógyszerésztörténet-írás, általában a gyógyszerészet-történetet önként ápolni akaró, az akkor a fiatalabb nemzedékhez tartozó gyógyszerészek köre, akik hivatásuk mindennapi gyakorlása mellett a „szakma” fe-

ledésbe merült múltját kívánták újjáéleszteni, szétszóródott tárgyi emlékeit egybegyűjteni, mindenki számára láthatóvá tenni. Ez a nemzedék valóban maradandót alkotott: megteremtette Kőszeg európai hírévé vált gyógyszerészet-történeti múzeumi egységét, Győrben, Kecskeméten, Székesfehérváron, Egerben patikamúzeumot kezdeményezett, kialakított olyan szakmai köröket, amelyek – az egyetemi oktatás hiányában – a gyógyszerészet-történet hazai művelésének központjaivá váltak. E nemzedék (Szigetváry Ferenc, Rádóczy Gyula, Kóczyán Géza, Szentgyörgyi István, Blázy Árpád, Menner Ödön, Lárencz László és a többiek) meghatározó egyénisége lett Grabarits István, talán akkor a legfiatalabb, de az utolsó évtizedekben a leghatékonyabb szervezője a gyógyszerészet-történet legkülönbözőbb szakmai és társasági fórumainak. 2012. szeptember 17-én, súlyos betegségét hősiesen vállalva távozott a halhatatlanok társaságába.

Aki írt visszaemlékezést önmagáról, annak könnyű az életútját megrajzolni, munkásságát összegezni, értékelni. Grabarits István nem írt ilyet, miért is írt volna, hiszen életkora még nem indokolta, különben is tevékeny, egy időben több dolgot is végző ember volt. Még 2012 márciusában interjút adott az egyik folyóiratnak, ennek életrajzi részében maga foglalta össze élete főbb meghatározóit, gyógyszerészi pályafutása kezdetét: „Családomban a IV. Grabarits István vagyok, 1945. január 23-án Peregén (ma már összeépült Kiskunlacházával) születtem. Édesapám kiválóan gazdálkodó parasztember volt a Lacháza melletti Bankházapusztán. Az általános iskolát ezen a két helyen jártam ki. Édesapámat kulákká nyilvánították, így a váci Mezőgazdasági Technikum ajtaja bezáródott

előttem, pedig 12 éves koromban már minden munkából kivettem a részem, és biztos támasza voltam Édesapámnak a földek megművelésében. Apám halála után Édesanyámnak be kellett volna lépnie a tsz-be, közben felvettek a Debreceni Református Gimnáziumba. Ez a gimnázium fiatal felnőttként és meglett emberként is meghatározta a hitüggyekhez való hozzáállásomat, és a nemzeti kérdés, a történelmi Magyarország, a tudós társaságok, a könyvtári bűvárkodás útvesztőiben való eligazodásom. E gimnáziumban a tanárok közül nagy hatással volt rám dr. Tóth Béla, Kiss László, Nagy Géza és Nagy Mihály. A gimnázium falai között is foglalkoztatott a gondolat, hogy agrármérnök leszek, de a gimnázium negyedik osztályában ajánlotta osztályfőnökünk mindenkinek a gyógyszerészetet. Tanácsért Nagy Varjas Mátyáshoz, akkori gyógyszerészhallgatóhoz (különben rokonunkhoz) fordultam, aki nemes egyszerűséggel válaszolt: »Nem rossz ez.« Ennek hatására felvételiztem a Budapesti Orvostudományi Egyetem gyógyszerészeti karára, és elsőre felvettek, még az egyetem kollégiumába is.

Az egyetemről nagy tisztelettel emlékszem Nagy János matematika-, Körös Endre általános és szerves kémia professzorra, nemkülönben Burger Kálmán professzorra, akinél jelesre szigorlatoztam. Clauder, Halmai és Pandula professzor meghatározó volt gyógyszerésszé formálódásomban. Ebben szerepe volt Németh Béla kiskunlacházi gyógyszerésznek, aki igazi gyógyszerész volt. Nagy tisztelője voltam Kempler Kurt főgyógyszerésznek, akinek már akkor a gyógyszerészet-történeti írásait számon tartottam. Államvizsgám letétele után, első feleségem révén Szombathelyre kerültem, ott született Ildikó lányom is 1969-ben. Már az egyetemen hallottam dr. Küttel Dezső Vas megyei főgyógyszerészről, akit felkerestem »állásügyben«. Alaposan kikérdezett tanulmányaimról, iskoláimról, és azonnal elvitt Bartha Béla igazgatóhoz. Így lettem 1971. január elsejétől a Vas Megyei Gyógyszertári Központ leltárbrigád-vezetője, így kerültem kapcsolatba Szigetváry Ferencel, a Kőszegi Patikamúzeum későbbi igazgatójával is. Ő mondta: »Apucinál (Küttel Dezső főgyógyszerésznél) illik tudományoskodni«. Innen kezdődött az én tudományos kutatói életem és örök barátságom Szigetváry Ferencel. Első gyógyszerészet-történeti tanulmányom az I. Magyar Gyógyszerkönyvvél foglalkozott, és kiadásának centenáriuma jelent meg. Szombathelyen Szigetváry Ferenc vezetésével

előkészületek történtek egy megyei gyógyszerészet-történeti kiállítás megszervezésére, amelyre a tárgyakat nemcsak Szigetváry Ferenc gyűjtötte össze, hanem maga restaurálta, vele jártam a gyógyszerertárat, gyűjtöttük össze az 1971-ben, Kőszegen megnyílt kiállítás tárgyait. Ezzel kapcsolatban fogalmazódott meg az a gondolat, hogy Kőszegre hozzák vissza az innen elvitt egykori Jezsuita patika teljes bútorzatát, létesüljön Patikamúzeum. Ez találkozott Antall Józsefnek, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum mb. főigazgatójának, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtítkárának elképzeléseivel, és hogy ott ne csak gyógyszerészet-történeti múzeum, hanem könyvtár és szakmai kutatóközpont is legyen. Hatalmas szervező munka volt, amelynek részese is lettem. Így kötődött össze életem az orvostörténelemmel, azokkal a tudományos társaságokkal és szervezetekkel, amelyek meghatározták életem további alakulását.”

Grabarits István jelentős szerepet vállalt a kőszegi patika-múzeum szervezésében, anyaggyűjtésében és általában a kiállítás szervezésében. Ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy gyógyszerészet-történelem tárgykörében doktori fokozatot szerez. 1980-ban megvédte *A XVIII. századi magyarországi materia medica és annak értékelése* című disszertációját, amely elmélyült kutatói munka eredménye lett. A „gyógyszerészet-történelem doktora” megtisztelő címmel kevesen rendelkeztek, az akkori ifjabb nemzedék körében csak Grabarits István. 1977-ben elvált, új munkahelyet Kalocsán talált. Erről így írt: „Olvastam egy álláshirdetést, hogy Kalocsán OTP-lakásjoggal, belvárosi gyógyszerertári vezetőt keresnek. Megpályáztam, így lettem a 12/44-es gyógyszerertár vezetője. Az egyik beosztott gyógyszerész a feleségem, Ildikó Zsuzsanna volt. Az ő édesapja és nagyapja, Ildikó Nándor szintén gyógyszerészek voltak. 1979-ben született István fiunk, aki most viszi a patikát. Szegeden végzett, nagyon szereti a gyógyszerertári munkát. Kisebbik fiunk, Gábor 1981-ben született, ő gépgyártástechnikával foglalkozik.”

Az 1970-es évek végén a gyógyszerész-történészek közül többen sajnálták Grabarits István váratlan döntését, viszont kétkedéseiket ő maga cáfolta meg: 1978-tól a kalocsai Érseki Főkönyvtár rendszeres kutatója lett, elmélyült kutatásokat végzett az értékes orvos-, gyógyszerészet-történeti és botanikai munkákban, 1981-ben először Kalocsán, majd Budapesten, a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban kiállítást rendezett Kalocsa könyvtárakából, tudománytörténeti kéziratokból. Az előbb idézett nyilatkozatában erről így szólt: „A kalocsai Érseki Könyvtár aranybánya, 800 kötet 1800 előtti orvosi könyvet találtam. Azt kell mondanom, hogy az egyetemi és a Széchényi Könyvtár mellett Kalocsán őrzik a legtöbb orvosi kódexet, ősnymtatványai felbecsülhetetlen értékűek.”

Nevéhez fűződik a kecskeméti Orvos- és Gyógyszerészet-történeti Múzeum megszervezése, kiállításának szakmai előkészítése és megrendezése. (Sajnos ma már nem az eredeti helyén látható.) Szakmai elismerését jelentette, hogy a Magyar Orvostörténeti Társaság és a Magyar Gyógyszerész

Társaság közös gyógyszerészet-történeti szakosztályának 1984 és 1992 között alelnökeként, majd 1992 és 2001 között elnökeként működött. Szervezésében kiváló szakmai előadások voltak, nem rajta múltott, hogy az 1990-es években bizonyos távolodás történt az MGYT és a MOT között, új formák születtek a tudományos társasági életben. A Magyar Orvostörténeti Társaság 1994-ben alelnökévé választotta, e tisztséget haláláig betöltötte. Hosszas mérlegelés után 2002-ben – 22 támogatóval – megalapította a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaságot, amelynek haláláig elnöke maradt. A Magyar Gyógyszerész Társaság új alapszabályzata csak

gyógyszerész tagokat fogadott el, ennek következtében a gyógyszerészet-történeti szakosztály tagságának legalább 80%-át elvesztették volna, mivel a bölcsészek (könyvtárosok, történészek, levéltárosok stb.), botanikusok, műszaki végzettségűek nem lehettek volna tagjai a társaságnak. Elsősorban Grabarits Istvánnak köszönhető, hogy a negyedévenkénti tudományos ülések, az évente megrendezett gyógyszerészet-történeti nyári egyetem népszerűvé vált nem csak a gyógyszerészet-történészek körében. Az utolsó három már határon túli magyar városban (Nagyvárad, Szabadka, Pozsony) rendezték meg, így találkozási lehetőséget nyújtott az ott élő magyar gyógyszerészeknek. A Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaságot a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Társaság is tagtársaságainak sorába fogadta, maga Grabarits István is tagja lett a Nemzetközi Gyógyszerésztörténeti Akadémiának is. A Román Gyógyszerésztörténeti Társaság is tiszteletbeli tagjai sorába hívta.

A rendszerváltozás éveiben Grabarits István aktív résztvevője és alakítója lett a gyógyszerészi közéletnek, egyik szervezője volt a Magyar Gyógyszerészi Kamarának, amelynek 1989 és 2003 között vezetőségi tagja, 1991 és 1994, majd 1999 és 2002 között alelnöke is lett. Tudományos munkásságának elismerését jelentette, hogy a Szegedi Tudományegyetem címzetes egyetemi docensi ranggal tisztelte meg. Az 1990-es évek derekán magánosította az addig vezetése alatt álló kalocsai gyógyszerertárat, és sikeres vállalkozóvá vált.

Pályafutása alatt számos kitüntetésben részesült, 1991-ben Kiváló Gyógyszerész lett, 2000-ben elnyerte a Magyar Orvostörténeti Társaság Wessprémi István-, 2001-ben a Magyar Gyógyszerészi Társaság Ernyey József-jutalomérmét, 2003-ban Kalocsa város Életműdíjjal tüntette ki, és ebben az évben a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztí keresztlét, az Egészségügyi Minisztérium Pro Sanitate díját is megkapta. 2001-től az ETT Gyógyszer-alkalmazási Bizottsága, 2002-től a MTA Orvostörténeti Munkabizottsága hívta tagjai sorába. 2012. augusztus 20-án Kalocsa város Egészségügyi Díját kapta meg, amelyet már a kórházi betegágyánál adtak át.

Három évvel ezelőtt súlyosan megbetegedett, hősi küzdelmet vívott a betegséggel, meg akart gyógyulni, legalábbis hasznossá tenni magát a tudomány és a hétköznapi világában. Belső energiái 2012. szeptember 18-án elfogytak.

Emlékét megőrizzük.

Bősze Péter

Váltig gondolkozom: mi végre az a hihetetlen tudás, ismeret, amelyet hangyaszorgalommal vagy még azon túl is gyűjtöttél életedben, rendszereztél a fejedben, hogy erre építs várakat (múzeumokat, könyvtárakat, tudományos társaságokat, írásokat, könyveket stb.), ha egyszerre, egy pillanat alatt szertefoszlik. Hasznosítod odaát? Avagy tudásunk, mint mi magunk, csak láncszeme a földi életnek, az apa, a fiú, a gyermek meg sok-sok nemzedék előre is, hátra is ható folyamatának? Agysejtjeink szorgoskodása, a tudásmolekulák buzgalma hallgataggá válik, ha a szív megáll, és a többi néma csend. Utazó innen még nem tért meg, hogy mondjon valami biztatót. Ilyesmik villantak fejemben, amikor feleséged felhívott, és nehezen mondta, vagy inkább sóhajtotta, hogy elkészöntél tőlünk. Látlak, amint előadásaidat tartod a Magyar orvosi nyelv tantárgy óráin a Semmelweis Egyetemen; először fiatalosan állva, menve, majd betegségről kényszerítve. Mondandódat – téged idézve – „a receptirodalom és a gyógyszerkönyvek történetének fonalára fűzve” adtad elő, fürkésző vigyázással, hogy az orvostanhallgatók is megértsék, útravalóként vigyék majdani pályájukon. Felütöm a Magyar orvosi nyelv tankönyvét, és magával ragadnak soraid, a „Gyógyszerkönyvek születése” című fejezeted gondolatvilága. Hallom kedves, visszafogott hangod; a valóban nagy emberek szerénységével beszéltél. Most sajnálom igazán, hogy csak rövid ideig ismerhettelek.

Berényi Mihály

A NYELVÉSZ IS BESZÉLJEN MAGYARUL?

A XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai között találkoztam ezzel a címmel:

Keretismereten alapuló nomenek fogalmi és argumentum státusának lexikális szemantikai-pragmatikai vizsgálata pszicholingvisztikai teszttel

Bevallom, fogalmam sincs, hogy miről beszélt az illető nyelvész. Viszont az előadásának címe segített megfogalmaznom a régóta bennem bujkáló kérdést: A szakemberek maguk között beszélhetnek a kívülállók számára teljesen érthetetlen módon? Ha feltételezhetem, hogy „igen” választ kapok, akkor megkérdem: Aki szakemberré szeretne válni, az ne vegyen részt ilyen kongresszuson? Miből sajátítsa el az alapokat? Ugyanilyen tankönyvekből? Érdemes a – többnyire szélmalomharcnak tűnő – magyarítási küzdelmünket folytatni, ha a nyelvészeink számunkra érthetetlen magyar nyelven beszélnek?

Gaál Csaba

MÁSODKÖZLÉS

Tisztelt Szerkesztőség!

A *Magyar Sebészet* című szaklapba írtam egy cikket a német nyelvvédőkről sebészi vonatkozásban. Ebben véleményeztem, hogy a hazai hatásmutató-hajszja többeket késztet külföldi folyóiratokban való közlésre anélkül, hogy azok (ha valóban értékesek!) magyarul is megjelenjenek, holott ismert módon ilyen esetben a kettős közlésnek nincs akadálya. A lap főszerkesztője ezzel nem értett egyet, mert mint írta: „A kettős közlésnek pedig, amióta például a Magyar Sebészet absztraktjai angolul is fenn vannak a világhálón (PubMed) igenis van akadálya.”

Véleményem szerint azonban a kettős közlés szabályozása nem érinti a *Magyar Sebészet* összefoglalóit angolul ismertető világhálós megjelenést, ugyanis az összegzés nem azonos a teljes cikk közlésével. Ezek után kértem állásfoglalást Bősze Péter főszerkesztő úrtól, aki osztotta álláspontomat. Szívesen venném a nyilvános, ismételt vagy akár újragondolt szerkesztőségi elképzelést a kettős közlés eme vonatkozásában. A válasz megjelenése előtt azonban leírom azt, ahogyan én látom a kérdést nemzetközi összefüggésben.

KETTŐS KÖZLÉS (DUPLICATE OR REDUNDANT PUBLICATION). A legtöbb kiadó nem szívesen közöl olyan cikket, amely nyomtatott, illetve elektronikus formában másutt már teljes egészében megjelent, vagy egy publikáció részeként kiadták. Ez *nem vonatkozik* egy valahol máshova benyújtott, de el nem fogadott írásra vagy az előzetes közleményt követő teljes tanulmányra, továbbá tudományos gyűlésen tartott előadás dolgozat formájában történő megjelentetésére. (Utóbbi esetben lábjegyzetben mindenképpen etikus utalni a kongresszusi előadásra.)

Habár a vezető újságok alapvetően a kettős közlés ellen foglaltak állást, ezen gyakorlat annyira elterjedt, hogy becslések szerint a dolgozatok csaknem 25%-a ilyen jellegű (Jefferson T: Redundant publication in biomedical sciences: scientific misconduct or necessity? *Science and Engineering Ethics* 1998; 4: 135–40).

A kézirat leadásakor a szerzőknek *nyilatkozniuk kell*, hogy a tanulmány megjelent-e másutt. Korábbi teljes vagy részbeni publikáláskor csatolni kell a cikkek másolatait. Hamis adatok megadása eleve kizárja a cikk megjelenését. Ha egy már megjelent közleménynél merül fel a kettős közlés gyanúja, akkor a szerkesztőség az írást egy független szakértőnek küldi véleményezésre. Ha a gyanú beigazolódik, felkérlik a szerzőt, hogy írásban nyilvánítson véleményt, amelyet a folyóirat leközöl.

Kettős közlés ugyanazon vagy más nyelven (különösen más országban) *bizonyos körülmények között megengedett* (Uniform requirements for manuscripts submitted to biomedical journals, www.icmje.org). Az erre vonatkozó szabályok a következők:

- A szerzők megkapták mindkét szerkesztőség (a nemzeti és az angol nyelvű) jóváhagyását; a másodszorra közlő kiadónak ismernie kell az előző megjelenés lenyomatát.
- Kettős kiadásnál azé az újságé az elsőbbség, amelyiknél (legalább egy héttel) korábban jelenik meg a dolgozat.
- A második publikáció egy másfajta olvasótáborra kell, hogy megszólítson. A közleménynek ugyanazokat az adatokat és értelmezést kell tartalmaznia, mint az első kiadásnak, de megengedett egy rövidített változat is.
- A második közlemény címlapján kell az olvasót lábjegyzetben arról informálni, hogy a cikk másutt már megjelent (bibliográfia ismertetése).
- A második közlésért alapvetően nem jár honorárium.

Ha a kettős közlés nemzeti és idegen (angol) nyelven történik, akkor helyesebb *kétnyelvű közlésről* beszélni, ebben a kifejezésben ugyanis már benne van dupla publikálás célja és magyarázata is.

HOZZÁSZÓLÁSOK

James Drife

Megkérdeztük az European Journal of Obstetrics and Gynecology and Reproductive Biology főszerkesztőjét, James Drife-t, hogy tájékoztasson a kettős közlés nemzetközi irányelveiről. Ezt írja (fordítás):

A feltett kérdés nagyon érdekes. Sok évvel ezelőtt a szerkesztők összefövetelén úgy foglaltak állást, hogy ugyanazon dolgozat közlése másik nyelven kettős közlés, és így elfogadhatatlan. Nagyon jól emlékszem a parázs vitára, már csak azért is, mert más volt a véleményem, de leszavaztak. Megnéztem, hogy van-e más hivatalos álláspont, és két, nemrégiben kiadottra bukkantam:

1. Committee on Publication Ethics (COPE) 2004

Ismételt közlése valamely dolgozatnak idegen nyelven szokványos, és ez elfogadható, ha a szerzők egyértelművé teszik, hogy ismételt közlésről van szó; a közlemény először itt és itt jelent meg.

2. International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE) 2009

Nagyon-nagyon lényeges, hogy bizonyos közlemények, például útmutatók, a lehető legszélesebb körben terjedjenek el. Ezért a szerkesztők szándékosan adnak közre más folyóiratban (általában más országban) már megjelent írást az eredeti vagy más nyelven, a szerzők és a másik folyóirat szerkesztőjének az engedélyével. Ez a gyakorlat előnyös, de csak a következő feltételek mellett lehetséges:

- Mind a két folyóirat – az első és a másodközlő – hozzájárulása elengedhetetlen. A másodközlő az eredeti közlemény kéziratát, másolatát stb. feltétlenül kapja meg.
- Az elsődleges közlés hamarabb, legkevesebb egy héttel korábban jelenjen meg, hacsak a szerkesztők különleges ok miatt nem egyeznek meg másképpen.

Bősze Péter

A tudományos közlemény nem a folyóiratok magántulajdona, jóllehet a sokszorosítási jog (copyright) védi a kiadókat. A tudomány nem is öncélú, hanem a tudományos közösségek tájékoztatását szolgálja, ezért kívánatos, hogy a lehető legszélesebb körben terjedjen. Ám a másik végét: a túlzott terjesztés sem jó, lejárató. Csak egyetérthetünk a másodközlés lehetőségével, ha a közlés célja ezt megkívánja. Ilyenekben kivált a más nyelvű másodközlések hasznosak. Természetesen nem lehet mindent két nyelven közreadni, nem is érdemes, csupán válogatott esetekben (útmutatók, összefoglalók, továbbképzések stb.) kívánatos. Összegezve: a kétnyelvű közlést helyénvalónak tartom, de csak indokolt esetben, és mindig egyértelművé téve a másodközlés tényét (meg kell adni az elsődleges közlés pontos adatait). Ez vonatkozik az orvosi adattárakban idézett és feldolgozott közleményekre is.

Gaál Csaba
ELISMERÉS

Szeretnék megosztani a szerkesztőséggel és a folyóirat olvasóival egy örömdolgot. A *Magyar Sebészet*-ben írt közleményem megjelenése után, a 2007-ben megalakult német nyelvűvédők egyesületének (ADSiC – *Arbeitskreis Deutsche Sprache in der Chirurgie*) elnöke hívott fel. (Mi sebészek külön büszkék lehetünk arra, hogy a német nyelvűvédőket szakmánk képviselője, prof. Dr. Haße fogta össze.) Mint mondta, örömmel értesült a mi mozgalmunkról – a magyar orvosi nyelv ápolásáról –, és javasolta az együttműködést. Kérdésemre, hogy honnan tudott írásomról, közölte – és milyen kicsi a világ! –, hogy egyik magyar gyereksebész barátja hívta fel rá a figyelmét, aki közös ismerősünknek bizonyult. Megírtam

neki, hogy a lap következő számát eljuttatom hozzá. Nem kis büszkeséggel még azt is tudattam vele, hogy a mi kiadványunk már tizenegy éve tájékoztatja a hazai érdeklődőket.

Horváth Judit Krisztina

Az Országos Epidemiológiai Központ Járványügyi osztályán dolgozom megelőző orvostani és népegészségtani szakorvosként. Az osztály jó kapcsolatot tart fenn az Európai Bizottság (fertőző betegségek témájú) jogi anyagok fordításáért felelős szakembereivel. Ezúton egy olyan kérdést tettem fel nekünk, amelyben mi magunk sem tudjuk, mi az egyértelműen helyes válasz. Ezúton kérem a szerkesztőség segítségét az alábbi kérdésben.

A múltban a *highly pathogenic* és a *low pathogenic* fordítását magyar források alapján különbözőképpen fordították. *Highly pathogenic*: erős patogenitású, erősen patogén, nagy patogenitású, magas patogenitású. *Low pathogenic*: alacsony patogenitású, enyhén patogén, kis patogenitású. Az egységeskedvéért szeretnénk ezeket a fogalmakat tisztázni, és abban kérem a segítségüket, hogy hogyan rögzítsük ezt a két kifejezést terminológiai adatbázisunkban, melyik megoldás a helyes? Ha több kifejezés is helyes, melyiket kellene előnyben részesíteni?

VÁLASZ

Bősze Péter

Highly pathogenic: erős patogenitású, erősen patogén, nagy patogenitású, magas patogenitású

Low pathogenic: alacsony patogenitású, enyhén patogén, kis patogenitású

A *pathogenic* görög–latin megfelelője: *pathogen*, de ez már jövevényszó, ezért *patogén* a helyes írásmód. Jelentése a Brencsán–szótárban (2007): 'kórokozó'. Az angol orvosi szótárban (Dorland's Medical Dictionary, Saunders, Elsevier, 2007) ezt olvashatjuk:

pathogen betegséget előidéző anyag vagy mikroorganizmus
pathogenic betegséget vagy betegségi tüneteket okozó

A *pathogenic* fogalom voltaképpen betegséget okozó képességre utal, tehát betegítésre, kór/betegség okozására, keltésére. Pontosan fedi a fogalmat a *megbetegítő/betegítő* szavunk, ám hasonlóan találó a *kórokozó/kórkeltő* is. Járványtani értelemben a fertőzőképesség fogalmára is vonatkoztatják: *fertőzőképes*. A patogén azonban nemcsak fertőződésre, hanem a megbetegedésre is vonatkozik.

Hasonló értelmű a *virulencia* szakszó: a kórokozók megbetegítő képessége; a *virulens* pedig: megbetegítésre képes (Brencsán 2007). Alkalmazzuk a *nagyon/erősen virulens*, *kevésbé/kissé/gyengén virulens* kifejezéseket.

A *highly* szót helytelenül *magasan* formában fordítják; ebben az értelmében inkább a *nagyon*, *erősen* a helyes, tehát *nagyon/erősen patogén*. Ugyanígy sántít a *low* jelző *alacsony* fordítása; a *gyengén*, *enyhén* találóbb. A *gyengén* szerencsésebb, mert inkább jelenti, hogy kisebb erejű a betegség keltésében, mint az *enyhén* szó. Így az *erősen*, *gyengén* szavakat javasolom, a *highly* és a *low* fordítására. Véleményem szerint a *patogén* és a *virulens* szavak használata is felesleges, a *kórokozó* szakszó pontosan kifejezi a jelentésüket. A *patogenitású* feltétlenül túlképzett. A *betegítő*, a *betegítőképes* szavak is megfelelőek, de szokatlanok, az utóbbi hosszú is.

Javaslat: *highly pathogenic* erősen kórokozó
low pathogenic gyengén kórokozó

IRODALOM Brencsán János 2007. *Orvosi szótár*. Medicina Könyvkiadó, Budapest.

Horváth Judit Krisztina

Én az *erősen/gyengén patogén* kifejezésnél maradnék, mert a *kórokozó* szót inkább főnévként, az ágensekre (baktérium, vírus stb.) használjuk (és nem jelzőként), itt kicsit más a használat értelme, és ez zavaró lehet. Másrészt a kettőt az előbbi választás alapján jobban lehet társítani: például *erősen patogén kórokozó*.

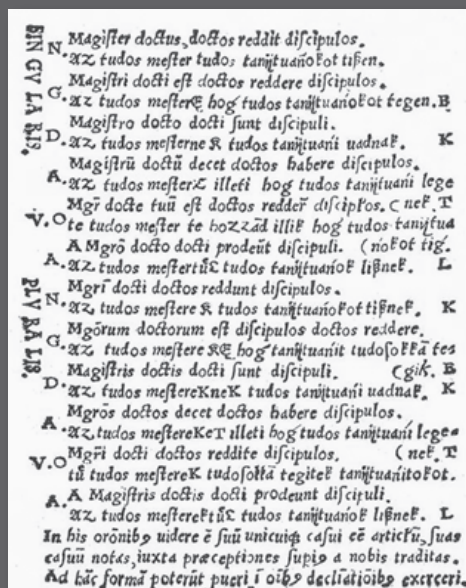
VÁLASZ

Bősze Péter

Ez a példa is mutatja a magyarítás buktatóit, és hogy mennyire fontos a javasolt szót szövegkörnyezetben alkalmazva ellenőrizni. Az *erősen kórokozó kórokozó* valóban suta, az *erősen kórokozó baktérium/vírus* azonban teljesen megfelelő. Javaslat: *erősen betegítő* (*kórokozó/vírus* stb.)

Meghívó

A FÉLEZER ÉVES MAGYAR ORVOSI NYELV

A mester és tanítvány egymás iránti felelősségének hitvallása
 Sylvester János 1536-ból Sárvárról keltezett Grammaticájában (megjelent 1539-ben), az első magyar nyelvű szakszavakat is oktató tankönyvben.

Magyar Tudományos Akadémia, Budapest
 2013. október 18. 9–15 óra

Gaál Csaba

Kritikus szaknyelvi észrevételek

Különös tekintettel a *Magyar Sebészet* című lapra

*A tudományoknak fajunk édes nyelvén hódolunk,
ha benne és általa a nyelvet ápoljuk és műveljük.*
Balassa János (1814–1868)

Amikor itthon vagyunk, gyakran járunk a Kolosy téri pékségbe. Egyik alkalommal meglepetéssel láttam, hogy új áru jelent meg, amely a büszke kiírás szerint a *Kornspitz* elnevezést viselte. Feleségem bánatára nem álltam meg szó nélkül, és megkérdeztem az éppen bennünket kiszolgáló lányt, vajon mit jelenthet ez az idegen kifejezés, és egyáltalán, miért nem magyarul írják ki? A cserfes leányzó rögtön kész volt a válasszal: az magyar szó! Itt elakadtam. Mindenre számítottam, csak erre nem. Hát ideáig jutottunk. Nem is érzi – ha már nem tudja! –, hogy ez nálunk teljesen idegen hangzású szó. Kifelé mentemben elhatároztam, ha legközelebb ott járok, akkor „hegyesmagost” fogok kérni, kíváncsian várva, vajon mivel szolgálnak ki.

Korábban a magyar iparosok szókészletébe a geopolitika okán rengeteg német szó szüremkedett be. Példák a nyomdaiparból: *rájmold le a deszkát; a punktúrának nincs elég spitzze; kolumnatitelekkel fogom szedni; gyenge a druck; a schmutztitelt elkészítettem; stb.* Az orvosi szaknyelvezetbe – hála tudós és nemzetüket féltő elődeinknek – a múlt század közepéig alig-alig tolakodtak német vagy angol szavak, inkább latin uralkodott. Ezt követően, különösen két-három évtizede itt a világ orvosainak nyakán a mindent lehengerlő angol nyelv.

Európában ritkaságszámba megy, amit a dánok elértek: a köznap nyelvben ők használják a legkevesebb angol szót: 1940 óta szinte alig nőtt ezen szavak átvételének a száma. Orvosi nyelvükre azonban már kevésbé lehetnek büszkéek, de még mindig dicséretesen szerény mennyiségben fordulnak elő angol szakkifejezések, ellentétben más országokkal.

Mielőtt rátérnék a hazai szemelvényekre, néhány – német nyelvterületen fellelhető – elvetendő nyelvi szokást ismertetek, minthogy ezek egy része bizonyára hatott a magyar szerzőkre is. Ezek a példák egyben bizonyos párhuzamot mutatnak a hazai gyakorlattal.

ELNÉMETESEDŐ ANGOL SZAVAK Képzeltetbeli, de valós német közleményekből összeállított sűrített „fordítást” ismertetek annak érzékeltetésére, mennyire elburjánzottak az angol szavak a német nyelvterületen is.

A *department* életében a *kohors* evaluálása rendkívül fontosnak bizonyult. A *tailored approach* alapján kiderült, hogy az *omentum-wrap* és a *pleura-flap* alkalmazásával elkerülhetővé vált a *leakage*, bár *staplert* is használtunk. Mindennek előzménye volt a személyes *coaching* annak ellenére, hogy néha hiányzott az adekvát *equipment* és a *copingstratégia*. Az eddigi *review-k* megerősítették elképzeléseinket csakúgy, mint a *follow up*.

Bizonyos angol szavak annyira beépültek, hogy *elnémetesedtek* (eingedeutscht), és német formát vettek fel: *Reliabilität, Validierung, Detektion, Identifikation*. A rizikócsoporthoz *werden gescreent* (szűrnek) és *Performanzot* tartanak. A közleményekhez nem kulcsszavakat, hanem *keywords* adnak meg. Sőt! A német cikkekben az alcímek nem egyszer angolul jelennek meg: *We must work together to eliminate HALs for the generations to come*. Külön figyelmet érdemel az a körülmény, ahogyan például a *pouch* szót a latinos szerkezetbe vonják: *ileopouch-anale Anastomose*. Ezzel cseng össze a magyar közleményben olvasható *sigmoideo-grafto-cutan fistula* (*Magy Seb* 2009; 62: 34) kifejezés. A *random* (találomra, véletlenül tett valami) szó annyira bevette magát a magyar szaknyelvbe is, hogy azt nyelvünk korábbi latin irányultsága miatt már-már onnan származó szónak vélik, így aztán „visszalatinosítják” *randomizáció* formában (*Magy Seb* 2009; 62: 339) – a kör bezárult. A magyar orvosok kiváló utánzóképeségével hála istennek nincs baj, hiszen olvasom az anastomosisokkal kapcsolatban, hogy fontos azok *viabilitása* (*viability* az angolban), ez a kifejezés a széklet életképességét jelöli. Nem lehet egyértelműen eldönteni, vajon a *falspozitív* kifejezés átvételénél a német (*falsch*) vagy az angol (*false*) az eredeti bűnös, bár gyanítom, hogy az időrendiség nyomán az előbbi a helyes feltételezés.

MEGFIGYELÉSEK HAZAI KÖZLEMÉNYEK KAPCSÁN
A *Magyar Sebészet* című lapban tallózva kigyűjtöttem ismételt előforduló angol szavakat. Úgy tűnik, hogy a szerzők

a cikkeken rendszeresen felbukkanó eme rossz szokásokat – sajnos joggal – mintának tekintik. Talán azt is mondhatnánk, hogy az olvasótáborból származó szerzők jóhiszeműen veszik át a hibákat. Arra gondolnak ugyanis, hogy ha mindez a szerkesztőség tudtával történt, és az adott forma nyomtatásban megjelent, akkor ez nyilván elfogadott.

A terminus technicusokban előforduló összetett szavakban az *o* betű köti össze az egyes elemeket: *gastrojejunocolicus*, *choledochojejunostomia*, *pancreatoduodenectomia*. Az utóbbi években egyre gyakrabban figyelhető meg az a helytelen gyakorlat, hogy a szerzők az *o* mellett még kötőjellel is érzékeltetni akarják a kapcsolódó részek tagjait: *cranio-facialis*, *bilio-digestiv*, *cardio-respiratoricus*, *ilio-inguinalis*, *sphincter-Wirsungo-plastica*. Vagyis kétszeres jelét adják annak, hogy összetett szavakról van szó, ez pedig nemcsak felesleges és zavaró, de egyszerűen téves. A helyesírási szabályok teljes figyelmen kívül hagyására utal a *duodeno-gastroesophagealis* összetétel alkalmazása (Magy Seb 2007; 60: 243), hiszen a kifejezés második felében a cikkíró egyszer csak egybeírja a két tagot. A meggondolatlan, illetve ötletszerű írásmódra jellemző a *colo-proctologia*, miközben a *colographiát* egybefűzik. Az új szokásban semmi következetesség nincs, hiszen továbbra is rendre egybeírja: *coloscopia*, *gastrointestinalis*, *portocavalis*.

Mindennek eredete feltehetően az angolszász irodalomban lelhető fel. Abban ugyanis sokszor kötőjellel jelzik az összetett szavakat: *intra-abdominal*. Ezt az írásmódot hazai angomániás szerzők kritika nélkül átvesszik, és nem gondolnak az *o* betoldás szerepére. Legrégibbi hetilapunkban is így szerepel egy mindennapi szó: *szocio-demográfia* – és a szerkesztő nem kifogásolta (vagy nem vette észre).

Colonoscopia. A szóképzés szabályai szerint az első szó tövéhez *o* toldalékkal kötjük a második tagot, így jön létre a *coloscopia* (a *colon* töve: *col-*). A helytelen minta szerint ugyanis – a *colnoscopia* példáján – nem *demokráciáról* beszélünk, hanem **demoszokráciáról*¹ (*demos-o-cratia*). Ugyanakkor *gastroscopiát* és *rectoscopiát* mondunk, nem pedig **gastroscoscipt* és **rectumoscipt*. De *colographiát* írnak, és nem **colonographiát*. Hol itt a következetesség?

Amerikai hatásra a latinban előforduló *oe* kettőshangzó (dif-tongus) átalakul *e*-vé (a brit angolban továbbra is megmaradt az *oe*). Ennek hátterében valószínűleg az egyszerűsítésre való törekvés állt. Az egyesült államokbeli szaknyelvben az *oesophagus*ból *esophagus*, az *oestrogén*ből *estrogen*, *oedem*ből *edema*, *coeliotomia*ból *celiotomy* lett. Sebészeti folyóiratunkban a majmolásra rátesznek még egy lapáttal, mivel az egyik cikkben fonetikusán írják: *ezofagogasztrikus by-pass*. Hogy mennyire csak utánzásról és nem meggyőződésbeli kiállásról

van szó, jelzi, hogy egy prominens előadó a táblázatain *onko-fetalist* írt, de maga *onkofötális*nak ejtette.

Az előző bekezdésben idézett *ezofagogasztrikus by-pass* mintájából látható, hogy ha az egyik elemet magyarosan is írja a szerző, a másodikat már angolul. Ehhez hasonló kifejezés az egyik közleményben látott *Tricuspidalis annuloplasztika*, azzal tetézve a bajt, hogy *anulus* a helyes írásmód. Vajon miért nem következetes? Ellentmondásos az a hazai törekvés, miszerint a magyar orvosi szaknyelvben hagyományosan meggyökeresedett latin írásmódot lépésről lépésre igyekszünk hangzás szerint lejegyezni, de az angol változtatás nélkül, vagyis eredeti írásmóddal vesszük át. Erre az eljárásmodra nem találók értelmes magyarázatot. Egyfelől a *pancreatitis*, *anastomosis* szavakat gátlástalanul és szemet bántóan *pankréatitisz*, *anasztomózis* formában vetik sokan papírra, másfelől az angol szavak változatlanul tovább élnek. Még sehol sem láttam így leírva: *kézriport*, *lörning körv*, *bájpasz*. Úgy tűnik, a magyar elme kétféle mércével mér, és most félrelökve a kiszolgált régít (görög–latin) az újnak (angol) hódol be.

Az egyik legbosszantóbb hibának tartom, ha a publikáción belül ugyanaz a szó hol így, hol úgy jelenik meg: *macrophag*, *makrofág* – *emlőcarinómák*, *emlőkarcinómák* – *hypertonia*, *hipertónia* – *therapia*, *terápia*. Nehéz megmondani, hogy a szerzőt vagy a szerkesztőt kell-e hibáztatni. Azt hiszem, mindkettejüket. Ez egyszerűen igénytelenség, figyelmetlenség, az olvasó semmibe vétele. És egy szubjektív megjegyzés: aki ilyen pongyolán végzi irodalmi munkáját, az a betegekhez való viszonyában sem lehet sokkal különb.

Eddig megszokott latin eredetű szavainkat kiszorítják ugyanazon szavak leegyszerűsített angol írásmódban alkalmazott formái: orális helyett *oral*, normális helyett *normál*, effektus helyett *effekt*, respektus helyett *respekt*, analízis helyett *anal*, proximalis helyett *proximal*.

Fast track. A viszonylag új sebészeti kezelési forma magyar megjelölése nem egységes. Az *Orvosi Hetilapban* Fehér János főszerkesztő még azt írta (2007; 148: 969), hogy gondot okozott nekik, vajon ezt a kifejezést használják-e, vagy más magyar szavakat alkalmazzanak, holott én már akkor „meghonosítottam” a megfelelőnek vélt formát. Ők a *gyors és hatékony* kifejezéssel vélték leírni a jelenséget, de közel sem voltak biztosak benne. A *Sebészet* című könyvemben viszont *gyors ütemű* vagy *gyorsított multimodális kezelésnek* neveztém, ami fedi az eljárás lényegét.

Lustaságra, az olvasó semmibe vevésére utal, ha a magyar közleményen belül előforduló táblázatok – nyilván valahon-

1. A nyelvészetben a szó elé tett csillag a nem létező vagy helytelen alakot jelöli.

nan átvett módon – angolul jelennek meg (*Magy Seb* 2012; 65: 131–133). Nem kétséges, tetemes munkával jár a fordítás, de ez hozzátartozik saját önbecsülésünkhöz. Magára valamit adó szerző ilyet nem tesz.

Utolsóként fogalomzavarra hívnám fel a figyelmet. Igaz ugyan, hogy az angolszászok a *gyomorresektio* megjelölésére a *gastrectomy* kifejezést használják, de az *-ectomy* helyes értelmezésben nem részleges eltávolítást jelent. Ha tehát a cikkíró *distalis gastrectomiát* ír, azt úgy kellene érteni, hogy az eltávolított gyomor (gastrectomia!) distalis részét resekálom, ez pedig nyilván értelmetlen (*Magy Seb* 2008; 61: 326). A *craniectomy* szón tulajdonképpen a koponya megnyitását értik, holott az tulajdonképpen a koponya egészének eltávolítását jelentené. Ugyanígy az *axillectomia* kifejezés a *hólyaglymphadenectomy* helyett áll hibásan.

Végül további *tanulságos minták* címszavakban:

- *learning curve*: alcímként úgy, hogy véletlenül sem fordul elő a szövegben a magyar megfelelője;
- meghatározza a *trendeket*;
- letölthető egy *validált...* kérdőív;
- a legfrissebb *evidence based* adatok alapján;
- *supportiv* intézkedések: *támogató* helyett;
- *pilot-program* (kísérleti program);
- *teamben* (csapatban) dolgozunk;
- lépten-nyomon *versus*;
- 12 *guideline* és 82 *review* tanulmányozása;
- prognosztikus *score-ok*;
- *expert* vélemény;
- több *trial* történik.

ÖKKERESÉS ÉS MAGYARÁZATOK Az angol a levegőben lóg. A politikai és kereskedelmi kiadványok tele vannak innen kölcsönzött szavakkal, és elterjedt káros szokás az intézmények angol elnevezése is, mintha nem tudnánk magunkat anyanyelvünkön kellőképpen kifejezni. Így például létezik *Euromedic Diagnostics* és *Europ-Med Kft.*, *Convention Kft.*, *Medical Center* stb. Hogy miért nem magyar elnevezést alkalmaznak? Mert divat, mert „előkelőbb”, mert így akarják érzékeltetni a „nyugati” színvonalat.

Külföldet járt, idegen nyelvet mértékkel beszélő, nyelvileg igénytelen kollegákra vall az idegen szavak szolgai átvétele ott, ahol semmi keresnivalójuk nincs: így próbálják a bedobott kifejezésekkel a jártasság és a felzárkózottság látszatát kelteni, vagy azt, hogy a szakszargon immár a vérükben van. Egyesek úgy vélik, ez a pökhendiség elismerést vív ki környezetükben. Egyébként is úgy vélik, az idegen szavak használata többnyire megóv az utánkérdezéstől, és fokozza

szavahihetőségünket. Az angol szavak szükségtelen használatát azonban a tudás és az intellektus hiánya okozza.

Sokan arra hivatkoznak, hogy az angol, de még a német szaknyelvben is így használnak bizonyos kifejezéseket. Ez azonban nem lehet ok arra, hogy mi is ész és kritika nélkül átvegyünk helytelen dolgokat. Legyünk igényesek, becsljük a magyar nyelvet. Ha az angol átvételekben valamiféle átgondolt elv vezetne bennünket, akkor legalább következetesek lennénk, de még azok sem vagyunk, hiszen az angolszász közleményekben gyakran *appendicectomy* szerepel és nem *appendectomy*, *endarterectomy* a helyes *endarteriectomy* helyett. Csak bízunk abban, hogy a *prothesisből* nem lesz nálunk egy napon *prosthesis*, a *dilatatióból* *dilatio*, a *kozmetikából* *cosmesis* vagy a *desinfectióból* *disinfection*. Ahogy ezeket nem, úgy a *thyrotrop* és a *hyperthyroidismus* szavakat sem vesszük át, mert mi még mindig – helyesen – *thyreotropot* és *hyperthyreoidismust* írunk.

A tudomány semmiképpen sem mondhat le a különféle nyelvekben rejlő értékekről. Az egynyelvűség a gondolatok egyformává, egyöntetűvé válásához vezet. Az az angol, amely a tudományok egységesített nyelveként alapvető feladatára csökkent, messze nem tölti be a nyelvtől elvárt szerepet. Szerencsére mind több jelét látni annak a felismerésnek, hogy a tudomány nemzetközisége és többnyelvűsége egymástól elválaszthatatlan.

Hibát véthetünk tudatlanságból, bár ez nem mentség, de adhat bizonyos fokú felmentést. A valódi baj az, hogy ha valaki felismeri a hibát, és a javítás lehetőségéről mégsem gondolkodik el, nem törekszik a jövőben annak kiküszöbölésére: eluralkodott benne a jóra való restség, ez viszont már nehezen bocsátható meg. Több mint tízéves fennállása során a *Magyar Orvosi Nyelvben* többször jelentek meg írások az idegen, főként angol szakszavak túlzott és szükségtelen előfordulásáról. Józan eszünk feltételezné, hogy a cikkírók – tanulva a nyelvi közlemények jobbító szándékából – a jövőben ügyelnek a magyarított kifejezésekre.

Áttekintve a *Magyar Sebészet* utóbbi öt évfolyamát, felfigyeltem a továbbra sem lankadó (ha nem fokozódó!) angol kifejezések áradatára. Ez adta az indítékot jelen gondolatok lejegyzésére. A tapasztaltak alapján nem vagyok derűlátó a tekintetben, hogy egy újabb, témába vágó cikk javít a szomorú helyzeten, mintha itt érvényét vesztené a régi latin mondás, amely szerint az ismétlés a tudás anyja (*repetitio est mater studiorum*). Jelen folyóirat feladata tehát továbbra is a hibák felfedése, felelőtetése és az útmutatás. Egyszer talán mégis csak sikerül az áttörés.

„A tiszteletes régiség valamint egyebekben, úgy a nyelvben is igen gyönyörködtető.
Eltelünk édes örömmel, ha a távolabb való századokból hallhatjuk hazai nyelvünket.”

Révai Miklós

Keszler Borbála

Adalékok Rácz Sámuel orvosi nyelvéhez az *Orvosi tanítás* című műve alapján*

Rácz Sámuel¹ munkássága a nyelvújítás első szakaszára esik, arra az időre, mikor a tudományos művek nyelvében egyaránt megtalálhatók voltak a régi, nehézkes kifejezések, de már az újítás jelei is. Hű tükre ennek az állapotnak Rácz Sámuel két-kötetes *Orvosi tanítása*, amely Störck Antal osztrák orvos művének fordítása. Az *Orvosi tanítás* I. kötete (1778) 36 tünetet és betegséget tárgyal, a második (1780) tizenhármat.

Rácz Sámuel korában már volt bizonyos orvosi szakszókincs. Ismert volt a főbb testrészek és betegségek neve, és korábban már Lentsés György, Pápai Páriz Ferenc, Apáczai Csere János, Miskóltzy Ferencz, Mátyus István is gazdagították az orvosi szakszókincset. Rácz Sámuel felhasználta mindezeket, de olykor maga is alkotott új kifejezéseket és szavakat. Sajnos gyakran nem dönthető el, hogy szavai és kifejezései nála fordulnak-e elő először, mivel A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (a továbbiakban TESz.) és más szótárak sem vesznek fel sok orvosi kifejezést a szóanyagukba (pl.: *bányakölíka*, *boglárrózsa*, *gombás hús*, *ikrás hús*, *középhús*, *vérpalánt* stb.). Munkámban Rácz Sámuel *Orvosi tanításának* szó- és kifejezéshasználati példái alapján mutatom be a nyelvújítás korai szakasza orvosi szaknyelvének néhány sajátosságát.²

1. Szókapcsolatok használata összetételek helyett: *álmosító orvosság* 'altató' (I/96); *álmosító, tsendesítő szerek* 'altatók, nyugtatók' (I/177, 208); *angliai betegség/nyavalya* 'angolkór': A N°. 277. le-irt por-is ezt az *angliai betegséget* (rachitis) sokszor egészen meg gyógyította (II/164); *első bőr* 'praeputium, fityma': a 'makkat bé-borító első bőren-is... setét piros, égető szeplők [...] támadnak (II/86); *epés hójag* 'epehólyag': *epés hójagnak* kövei (II/69); *esz-nélkül való létel* 'eszméletlenség': az ilyen bódulás, azaz: *esz-nélkül való létel* után, a 'fő meg-tisztul (I/39); *esze nélkül beszél* 'félrebeszél': [agyvelőnek gyulladásakor] a 'beteg rövid üdő múlva *esze nélkül* kezd beszélni (I/54); *hugyas hójag* 'hugyhólyag' (II/77); *ikráshus* 'glandula, mirigy' (a TESz. a szónak ilyen jelentését nem ismeri, az *ikrás* jelentéseként pedig a 'csomóst, szemcsést' adja meg): a 'kiknek mirigyei vagy-is inkább Ikráshusai (glandulae) különb-különbféle részein a 'testnek egyszer-és-mind meg-is keményedtek (I/128); *itélő üdő* 'krízis, kritikus idő': bizonyos napokon hirtelen olyan változások történnek, melyek által a 'beteg [...] vagy meg könnyöbbedik, vagy meg-nehezedik. Ez az üdő, melyben ezek a 'változások történnek, *itélő üdő*nek nevezetik, mivel az ilyen változásokból többire mindenkor bizonyoson meg-lehet tudni, 's jövendöl-

* A cikk a hasonló címen megjelent (in: Szabó Dániel [szerk.]: Szavak, frazémák, szótárak. Budapest: ELTE BTK Francia Tanszék, Egyetemi Központ. 2012. 21–26) változata.

1. Rácz Sámuel 1744. március 30-án született (székely eredetű családból). Középiskoláit Kolozsvárott végezte, majd bölcsészettanulmányokat Nagyszombatban. Ezután Bécsben folytatta tanulmányait jezsuita novíciusként. Először bölcsészettanulmányokat és jogot hallgatott, majd kilépett a rendből, és orvosi diplomát szerzett 1773-ban. Ezt követően Bécsben és Nagybányán praktizált. Nagybányán királyi kamarai és városi főorvosnak nevezték ki. Itt nősült meg. Rumbach Sebestyén pesti tiszti főorvos lányát, Rumbach Borbálát vette feleségül. 1777-ben, amikor a nagyszombati egyetemet Budára helyezték át, az egyetemmel együtt ő is átköltözött. Az egyetemen rendkívüli egyetemi tanárrá nevezték ki. Patológiát, élettant és szövettant tanított. 1983-ban az élettan és a bonctan nyilvános, rendes tanára lett. Rácz Sámuel volt az első, aki magyar nyelven oktatta az egyetemen a sebésztnövendékeket. Ebben az időben magyar nyelvű tankönyvek még nem léteztek, ezért kötelességének érezte tankönyvek írását (és fordítását). A tankönyvek egész sorát írta, illetve fordította le, sokat küszködve a helyes magyar kifejezések megtalálásával. Szinnyei József a *Magyar írók élete és művei* című könyvében Rácz Sámuelnek összesen 19 munkáját sorolja fel. Más források szerint azonban 25 tudományos munkát írt (ebből 12-t magyar nyelven). Munkáiban fontos céljának tekintette a magyar orvosi szaknyelv kifejlesztését. Joggal tekinthetjük tehát Rácz Sámuelnek a magyar orvosi nyelv, illetve szakirodalom egyik tudatos megformálójának. Munkássága kiterjedt az anatómia, az élettan, a kémia, a szülészet, a sebészet területére, és írt a füredi gyógyvíz hasznáról is. Felismerte többek között annak a jelentőségét, hogy a sebészeti tevékenységet folytató „borbélyok” oktatását ki kell szélesíteni. Főbb munkái: *Az emberi élet általános ismeretét tanító könyv*. Buda, 1772; *Orvosi oktatás...* Buda, 1776; *Orvosi tanítás* 1., 2. (fordítás). Buda, 1778, 1780, hasonló kiadása: Back Frigyes 1982; *A physiologiának rövid sommája*. Pest, 1789; *Orvosi praxis*. Buda, 1801; *A borbélyi tanításoknak első és második darabja*. 1793, 1795 (Monos Emil, Molnár László, Szollár Lajos: Orvosi Hetilap 148 [2007]: 2491).
2. A címszavakat és a példamondatokat eredeti helyesírással írtam, kivéve az ö, ő, valamint az ü, ű esetében. Ezeket Rácz Sámuel o, illetve u fölötti kis e-vel jelölte. Sajnos, mivel a szerző a rövid és a hosszú ö-t és ű-t, nem különböztette meg, nem dönthető el, hogy mikor hosszú és mikor rövid az ö és az ü, ezért önkényesen jártam el, a mai helyesírási szokáshoz igazodva. A fordítónál az u és az i mindig rövid a szövegben. Ezt a jelölést megtartottam. A kerek zárójelben található latin kifejezések a szerzőtől származnak. Saját megjegyzéseimet szögletes zárójelbe tettem.

ni, hogy a beteg meg-fogé élni, vagy nem (I/16); *kipöktető orvosságok* 'köptetők' (I/126); *meg-állapodott idejű* 'felnőtt': Az orvosságoknak mértékeket [...] *meg-állapodott idejű*, és erős emberekhez szabtam (I/b2); Fullasztó hurut [...] leginkább tsak gyermekeket, és nevedékeny ifiakat, ritkábban *meg-állapodott idejű* embereket ostromol (I/123); *nyugtató orvosság* 'nyugtató' (I/123); *pöktető orvosság* 'köptető' (I/227); *lélegző gége* 'légcső' (I/94); *vizelletnek tsője*, *vizellő-tső* 'húgy-cső' (II/77, II/84); *vizeltető szerek/orvosságok* 'vizelethajtók' (I/115, II/9). Bizonyos mértékig ehhez a csoporthoz sorolhatók a hosszabb, bonyolultabb szavak is, például: *környülállás* 'körülmenny' (I/b); *következendő* 'következő' (I/157); *lélekzel* 'lélegzel' (I/67); *nyughatatlan* 'nyugtalan' (I/33) stb.

2. Bizonyos szavak a munkában a maitól eltérő (esetleg régi vagy egyedi) jelentésben fordulnak elő. (Ezeknek a szavaknak a könyvben használatos jelentését nem mindig lehet megtalálni a szótárakban.) Példák: *alkalmatlanság* 'panasz, kellemetlen tünet, jel': Mihent pedig tsak leg-kissebb jelentései-is ['jelei is'] a következő ostromnak ['rohamnak'] avagy a májnak táján valami *alkalmatlanság* tapasztaltatnék, akkor mindgyárt megint hasanló orvosságokhoz kell folyamodni (II/37); *bolondulás* 'megzavarodás': az agyvelőnek gyuladása [...] gyakran orvosolhatatlan nyavalya-rontást, avagy holtig való *bolondulást* okoz (I/56); *borzadás* 'borzongás' (a szónak ezt a jelentését a TESz. nem említi): Vagynak... emberek [...] a kik [...] gyakran futó *borzadást*, és azután reá-következendő fel-váltó forróságot szenvednek (I/13–4); *dühösködik* 'dúl' [a nyavalya]: Ez a nyavalya [hólyagos himlő] néha hirtelen 's véletlenül kezdődik, számtalan sok népet elé-fog, és gyakran egyszer-s-mind sok helységeken-is *dühösködik* (I/184); *egyszabásu* 'szabályos': Az egészséges ember [...] érverése (pulsus) szabad, erős, lassu, és *egyszabásu* (I/1); *elmeindulat* 'felindulás': az egyébképpen egészséges embereknél-is, a feletle kemény, és hirtelen történt *elmeindulatok* után [...] szivdobogás támad (I/118–9); *eset* 'tünet': Mentől keményebbek, és gonoszabb indultuak az okok, annál keményebbek, és veszedelmesebbek lésznek a betegség *esettyi*-is (symptomata) (I/7); *hizelkedik* 'hitegeti magát' (érdekes, hogy a TESz. az ige 'hitegeti magát' jelentéséről nem szól): hijában *hizelkedik* magának, mert ez a könnyöbség tsalárd, az hurut tsak hamar megint sokkal keményebben vissza-tér (I/123); *lehellés* 'lélegzés' (a TESz. a szónak ilyen jelentését nem említi): Az ostromnak el-mulása után a betegek felette bádgattak, röviden *lehellnek* (II/16); *meg-nőttek* 'fel nőttek': a *meg-nőttek*-is [...] az Himlőtől nem szabadok (I/183); *meg-veszteget* 'megfertőz': A Vérhasban fekvő betegek az egészségesektől és a több betegektől mindgyárt elválasztassanak, mert eők a szobának és az ispotálnak levegő egit úgy *megvesztegetik*, hogy tölle más betegek, es az egészségesek ugyan azon vérhasba [...] esnek (I/161); *ostrom* 'roham, görcs, paroxysmus': Ez a nyavalya [nyavalyarontás, epilepsia] többire mindenkor hirtelen és *ostromonként* ronttya az embert; ezek az *ostromok* néha egynéhány óráig tartanak... (I/261); *ostromol* 'megtámad' (az *ostrom*, *ostromol* egészségügyi vonatkozású jelentéseit a TESz. nem említi): A Tüdő-gyuladás igen veszedelmes

Betegség; közönségesen bőv vérű, és erős embereket *ostromol* (I/87); *önként* 'automatikusan, rendszeresen' (a szónak ilyen jelentését a TESz. nem említi): Vagynak olyanak-is, a kik minden esztendőben tavasszal, avagy ősszel *önként* hasmenésbe esnek (I/159); *(elő)járó* *posta* 'tünet, előjel' (a TESz. a szónak ezt a jelentését nem említi, pedig Pápai Páriz Pax Corporisában is előfordul): az ilyen hirtelen lett jobbulás inkább tsalárd, és halált jelentő *posta*, mintsem jó hírt hozó követ (I/13); a rákfenében az hasmenés halálnak *elő-járó postája* (I/156); ez a taknyos fejr folyás néha az havi tisztulásnak meg-indulása előtt-is megjelenik, és az havi tisztulásnak *előjáró postája* (II/119); *történet* 'tünet' (a TESz. a szónak ezt a jelentését nem említi): mentől keményebbek az okok és a *történetek* (symptomata): annál súlyosabb és veszedelmesebb a nyavalya-is (I/2).

3. Rác Sámuel újításai, illetve azok a szavak, melyek nála fordulnak elő először: *bé-oltás* 'a gyógyító vagy immunizáló anyagnak a bőrfelületen keresztül a szervezetbe juttatása' (a *beolt/beoltás* ilyen jelentésben való első előfordulása a TESz. szerint: 1790; Rác adata azonban ennél tizenkét évvel korábbi): Az himlő-bé-oltásról (I/211); *büdös kövös feredő* 'kénköves fürdő': A *büdös kövös feredők* a rühes embereknek igen hasznosok (II/51); *elragadás ideje* 'fertőzés ideje': Az Hojagos himlőben négy egymástól különböző idők számláltatnak. Az Első üdő a nyavalyával kezdődik [...] Ez az üdő *elragadás* idejének hivattatik (stadium contagii) (I/187); *emésztet* 'széklet': Ez az üresedés leg-gyakrabban a vizelletnek, és az *emésztetnek* uttyain [...] szokatt meg-történni (I/39); *emésztet* vagy-is a gané (I/164); *értzes feredő* 'ásványvizes fürdő': gyenge *értzes feredők* (gelinde mineralische Bäder) gyakran igen hasznosok (II/125); *értz-viz* 'ásványvíz': Az ilyen betegnek... *értz-vizek* és bor-kutok... igen hasznosok (II/38); *fügesümöls* 'condyloma, függöly, a nemi szervek vagy a végbél körüli bőrgöbcsé': Ezt a szert... lehet meg-próbálni a frantzoz *fügesümölsökben*-is (II/98) (A szóra adatot csupán Bugát szóhalmazában találtam.); *galand-geleszta* 'galandféreg' (a TESz. szerint a *galand* szó 'galandféreg' jelentésben először 1794-ben fordul elő Domby Sámuel *Orvosi tanítás* című munkájában, a szó azonban Rácnak ebben a művében már megvan): Vagynak igen hoszszú, lapos, és széles geleszták-is, mellyek Lapos, avagy *Galand-gelesztáknak* neveztetnek (II/53); *járávány* 'járvány' (I/124, II/12) (a szó a TESz. szerint megvolt már régen, de 'üzületi lob' jelentésben, a ragályos betegség jelentésű *járávány* (fn) a TESz. szerint is Rác Sámuelnél fordul elő először; a TESz. azonban 1784-es dátumot is említ, azaz Rác Sámuel *Skárlát* című munkáját, ahol a szó már *járvány* formában is megjelenik): Ez a nyavalya gyakran *járávány* és ragadós (I/160); *kina*, *kina fa-héj*, *kina-héj* 'kinin tartalmú fahéj' (a TESz. a *kínafa* első megjelenését 1794-re teszi, a *kínai fahéj*t pedig 1792-re; Rác Sámuel hasonló adatai ezeknél korábbiak): *kina* (II/7, 8); *kina-héj* (I/47), *kinaifa-héj* (II/7); *középhus* 'perinyeum, in perinaeo, gát': Néha az allfel és a szemérem test között lévő középhusban (on perinaeo) sok genyettség öszvegyül (II/96); *mely-tábla* 'mellkas': *mely-táblának* a alsó végén

valami feszítő fájdalom támad (I/114); *nyúl-ajak* (II/152) (a TESz. a szónak az első előfordulását 1808-ra teszi; ennél Rácz adata sokkal korábbi; a TESz. azonban megjegyzi, hogy a szó nem szakszóként [csupán hasonlításban] már előfordul 1683-ban: Amint fel vagyon hasadva *Nyúl ajak formara* az embernek ajaka); *ón-*, *avagy bánya-kólika* 'higany- vagy ónmérgezés': Leg-gonoszabb neme az hasrágásoknak, *avagy kólikáknak az Ón, avagy Bánya-kólika* (I/150); *skárlát-himlő* 'skarlát, vörheny' (I/230) (a szó a TESz. szerint Rácznál jelenik meg először 'vörheny' jelentésben, bár szerinte 1784-es előfordulással – jelen adat korábbi); *vérpalánt* 'vérrög': ha a szív-dobogás minden mozgás után nevededik, ...a' szívnek üregében *vérpalánt* (Polypus) vagy (I/119).

4. Rácz Sámuel használt olykor tájnyelvi szavakat is, például: *herreg, herregés* 'hörög, sípol, hörgés, sípolás' (érdekes, hogy a TESz. a szó 'hörög' jelentésére nem hoz példát, de megjegyzi, hogy a szó a *hörög*, illetőleg a *hergel* ige családjával rokon): bé-lehelléskor valami sípolás, *avagy herregés* hallatik (I/107); ha a' betegnek a' melye *herreg...* (I/122); *hurut* 'köhög': kik szárazon *hurutnak* (II/103); *köhéntsél* 'köhécsel' (I/33) (a szó a TESz. szerint is Rácz Sámuelnek tulajdonítható, de a TESz. Rácznak egy korábbi munkájából is kimutatja:

Orvosi oktatás, 1776); *petets* 'kiütés' (a TESz.-ben a szó nem szerepel): *Nátha-szeplőnek, avagy petetsnek* mondatnak piros, kerek, bolha-tsipéshez hasonló fók (I/35).

A példák jól mutatják az orvosi nyelv XVII. századi állapotát, amelyre jellemző volt a régies, körülményes, bonyolult szó- és kifejezéskészlet, ugyanakkor már az *Orvosi tanítás* kiadásának idején megjelennek a nyelvújító kezdeményezések is, amelyekhez hozzá tartozik (a XVII. századi és a XVIII. század elejei nyelvújítók szokásához hasonlóan) a tájszók szakszóként való használata.

IRODALOM

Bugát Pál 1843. *Természettudományi szóhalmaz*. Budán, a Magyar Királyi Egyetem Betűivel.

Rácz Sámuel 1778, 1780. *Orvosi tanítás*. Budán. I., II. A' Királyi Universitásnak Betűivel.

Pápai Páriz Ferencz. 1690: *Pax Corporis*. Kolozsvárott. (Az idézetek az 1747-es kiadásból valók.)

Szinnyei József 1891–1913. *Magyar írók élete és munkái*. I–XIV. Budapest, Hornyánszky.

TESz. I., II., III. = Benkő Loránd (ed.) 1967, 1970, 1976: *A magyar nyelv történeti etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

„A magyarság Európának államilag és vallásfelekezetiileg legmegosztottabb állammal-kotó népe, de értékelveit, szemléletmódját, politikai nézeteit stb. tekintve is erősen megosztott és differenciált közösség. Ebben a helyzetben az anyanyelv az egyetlen, ezért a legáltalánosabb közösségegyesítő tényező, melyet a magukat magyarnak vallók az összes számba jöhető identitásalkotó tényező közül minden fenntartás nélkül közös tulajdonuként, örökségükként tekintenek, s összetartozásuk legnyilvánvalóbb kifejezőjének tartanak. Ebből következik, hogy a magyar nyelv a magyar nemzethez tartozás legfőbb kritériuma, a magyarság legnyilvánvalóbb, leginkább azonosító szerepű és erejű jele, ily módon pedig a magyar nemzeti lét folytonosságának a legegységelműbb jele. Azaz a magyarok fenntartások nélkül nyelvükben lelhetnek egymásra.”

Kiss Jenő: *A magyar nyelv és nyelvközösség*

Lozsádi Károly

Glotta a szavakról

I. BÁBEL ELŐTT

„józan belátású ember nem azért küzdi át magát,
 hogy az emberekhez beszéljen és az ő számukra
 cselekedjék, hanem azért, hogy... mindenben azt tudja
 mondani és cselekedni, ami az isteneknek kedves.”
 (Platón: Phaidrosz)

„Bábel tornya

A nyelvek összezavarodása; az emberek elszéledése” (Gen 11,1–9)

1. Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala.
2. És lőn mikor kelet felől elindultak vala, Sinear földjén egy síkságot találának és ott letelepedének.
3. És mondának egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égesük ki jól; és lőn nekik a téglá kő gyanánt, a szurok pedig ragasztó gyanánt.
4. És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén.
5. Az Úr pedig leszálla, hogy lássa a várost és a tornyot, melyet építenek vala az emberek fiai.
6. És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, s munkájának ez a kezdete; és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, amit elgondolnak magukban.
7. Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét.
8. És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére; és megszűnének építeni a várost.
9. Ezért nevezék annak nevét Bábelnek; mert ott zavará össze az Úr az egész föld nyelvét, és onnan széleszté el őket az Úr az egész földnek színére.”

A Szentírás Bábel tornyát jelöli meg a nyelvek keletkezési helyének. Óbabiloni krónikák szerint már Sulgi (Kr. e. 2276–2231), Úr város királyának idejében állt. A torony története (valószínűleg) a babiloni fogság során jutott a zsidók tudomására, amikor már csak romjait láthatták. A város Kr. e. 3000-ig követhető, neve (Babilon: *Bab-ili* = Isten kapuja) feltételezi, hogy istenének (Marduk-Bél) volt szentelve. A tornyot Hérodotosz szemtanúként, mint a hét világcsoða egyikét írja le. „szélessége és magassága egy stádium. Ezen a tornyon egy másik nyugszik, ezen ismét egy harmadik, s így

tovább, összesen nyolc torony; az utolsóban pedig egy nagy templom található” (II. 145–147). A Talmud Bábel romjait mindig elmarasztaló kijelentéseinek egyikében úgy említi meg, mint Bél házát (*Etemenanki* = az ég és föld alapjának háza), a Szentírás az óvilág leghíresebb szentélyének (*E-sag-il* = magasra törő ház) tartja. Az ásatások csak a legalsó szintet tárták fel, de a tornyot a régiek (ékírásos táblák, pecsétnyomó hengerek, reliefek, Strabo) leírásai alapján rekonstruálták. Az építmény mind szélességében, mind hosszúságában, mind pedig magasságában egyenlő méretű volt (Scheiber 1937).

Bábel tornya mítoszához tartozik, hogy az eredeti babiloni mondában az építmény kezdetben Istennek tetsző cselekedet volt (erre utal az ószövetségi történet is), és a történetet csak később, a Babilonnal szembenálló asszírok változtatták meg úgy, hogy építése az idők során Isten-ellenes kísérletként maradt félben.

Bábel hagyománya a görög mondákban is ismert: ott a nyelvek különféleségét Hermész idézi elő. A *sír* Méh-könyve szerint Bábelt Sinear földjének nevezik, mivel itt történt a nyelvzavar (*sinear* [hélber]: a [nyelvek] felosztása). Erre vonatkozóan az *iszlám* legendákban gyakran fordul elő Nimród (a gonoszság megtestesítőjének a neve), amelyet a *tamarrada*: Isten ellen lázadó szóból származtatnak. Világuralomra tör, majd az emberekkel önmagát imádatja. Az isteni trónszékhez hasonló trónt készített, majd elhatározza, hogy Istent az égben támadja meg. Ládát ácsoltat, négy sarkába húst erősített, és azok közelébe kiéhezett sasokat kötött. A sasok a hús felé repülve azt nem tudják elérni, de közben a ládát az égostromló Nimróddal együtt az égbe emelik. Nimród már az angyalok énekét hallja. A harag egyik angyala azonban felismeri benne a földi halandót, szárnyával egyet legyint, és Nimród a tengerbe zuhan. Firdausi az indiai királyról hasonló történetet mesél el (amelynek *óperza* változata már a Zend-Avestában is megtalálható). Ugyanez a változat Nagy Sándorral kapcsolatban is ismert, de Nabukadnecar égberepüléséről is tud a zsidó haggáda. A hellénisztikus irodalomban Bábel tornyát a vízözöntől megmenekült titánok az égiek elleni lázadásuk során építették, az iszlám hagyományokban ugyanezt a bukott angyalok követték el.

Bábel romjaiból mind a zsidóságban, mind az iszlámban monda nőtt ki: aki látja, áldást kell mondania az Úrra, aki

elpusztította. Isten ezen büntetést hozó földre szállásakor az őt kísérő angyalokkal sorsot vetett a világ népei felett. Minden angyal egy-egy népet kapott s Izraelt a sorsvetés Isten osztályrészéül juttatta (Jubileumok könyve). Mindegyik angyal egy-egy nyelvet és egy-egy írást hozott magával, hogy megtanítsa rá nemzetét. Isten népét a héberre tanítja, amely nyelv megeremtetette a világot (Scheiber 1937).

Élni, és a beszéd adományával élni... A szó nem csupán jele valamely jelentésnek, aktív energia van benne, függetlenül filológiai lététől. A nyelv „bizonyos értelemben hátat fordít a jelentésnek” és a filológusok érdeme, hogy ráéreztek erre a „nyelv alatti életre” (Merleau-Ponty 1969).

A homéroszi eposzokban az istenek és a hősök közötti érintkezés gyakran hatalomátvitel. Amikor az istenek átvisszik az emberekbe a hatalmukat (*ménosz*), saját „tűzüket” vagy „bátorságukat”, az gyakran szóbeli biztatás vagy – akárcsak a Bibliában – „lehelet” és „lelkésítés” formájában történik. A *ménoszt* végrehajtó, vagyis erőt hordozó szóra utalt Szókratész is: „amit nem szépen mond az ember, az nem csupán magában véve helytelen, hanem a lelkeknek is árt” (Platón: Phaidrosz). Ha pedig a nyelv mágikus ereje Platón számára tapasztalati tény volt, akkor a Kratylosz (az a platóni szöveg, amely szembenéz a nyelv kérdésével) nem egyéb, mint „játékos könyv” (Wilamowitz 1931–32), az ironia és az önironia könyve, összefüggéstelen képzelgés.

Érdemes követni azt a szófejtést, amely mind Kratylosz, mind Szókratész nevében rejlik (Genette, idézi Plesu 2000). A *kratosz/kratész* hatalom, erő, uralkodás. A *krasz* főnév jelentése fej, hegycsúcs, határ, végpont (mindegyikük értelmezése összecseng egymással). Kratylosz és Szókratész is olyan nevet visel, amely sejteti, hogy a lezajló eszmecsere során a szavak nem köznapi jelentésük, hanem a belsejükben rejtőző hatalom vonalán haladnak. „Lehetséges – mondja Szókratész – hogy a nevek nem is emberektől, hanem valami isteni hatalomtól származnak”. Kratylosz pedig kijelenti: „emberfeletti hatalom adta a dolgoknak az első neveket, és így aztán feltétlenül helyesek is ezek”. „Csak arról beszéljünk, amit tudásunk elérhet” – mondja Szókratész, ezzel arra céloz, hogy az alapszavakról, amelyekből a levezetett szavak is származnak, semmi több nem deríthető fel. A névalkotást Platón olyan művészi tudománynak tartja, amelyre csak mitikus képességek birtokában van mód. Ezért Szókratész az elnevezendő dolog ösképe (*eidosz*), a dolgot magát veszi szemügyre, amely *azonos magával a nevével*. Így az ősi nevek megfejtése és értelmezése az egyetemes mintától egyre távolabbra kerül, az alapszavak ismerete nélkül pedig minden további csak „fecsegés”. Platón számára tehát nem marad hátra más megoldás, mint Homéroszra hivatkozni, aki szerint ugyanazon dolognak vagy személynek lehet istenektől, valamint emberektől származó neve: az előbbieket az ősi nevek (amelyek nem közelíthetők meg), míg az utóbbiak a levezetett nevek (Plesu 2000). „A műveltség alapja a nevek vizsgálata” (Szókratész).

Ez az állásfoglalás az iráni szufizmusra emlékeztet, ahol a személyeknek/dolgoknak van rejtett „égi”, érzék fölötti ezoterikus, és van látható, exoterikus neve; Platón végül is az előbbire tett sikertelen kísérletet (Kratylosz), hogy ünnepe-lyesebbé (*tragodein*) tegye az idővel óhatatlanul elhomályosuló/elszégényedő ősi nyelvet (Plesu 2000).

„Ahol az indoeurópai nyelv két szóval nevezett meg valamit (pl. a *tűz*), ezek egyike hím- vagy nőnemű (tehát *élő*) volt, vagyis a jelenséget mint eleven lényt, mint isteni erőt jelölte, másika viszont semleges nemű (*élettelen*), vagyis tárgyként nevezte meg az illető jelenséget. A görög nyelv nem a 'lelkes' vallásos szót őrizte meg (ahogyan a szanszkritban megőrződött az *agnih*, a latinban pedig az *ignis*), hanem a semleges nemű szót, amely vallásos értelemről mentesen nevezi meg a kérdéses: *pür* vagy a víz jelentésű *hüdor*” fogalmakat (Meillet, idézi Plesu 2000).

Ma már egyre nyilvánvalóbb, hogy „az emberiség nyelvtörténetének hatalmas területe örökre hozzáférhetetlen marad számunkra... bár az eredeti nyelv modellje nem veszti el valószínűségét. Sőt, néhány holt nyelv vitathatatlanul az emberi értelem ékességei közé tartozik” (Steiner 2005). Ugyanis nem ismerünk olyan civilizációt, amely ne alkotta volna meg saját változatát Bábel tornyáról, saját mítoszáit nyelvének történetéről. Ez vezetett oda, hogy „a Szó, ami eredetileg az emberek egységének hírnöke volt... korunkban minden ember számára a többiek iránti gyanakvás és bizalmatlanság forrása lett” (Jung). „A paradicsomi nyelv tökéletes tükörhöz volt hasonlatos: átjárta a maradéktalan megéretés fénye. Ennélfogva a Bábel az ember második bukása volt, bizonyos tekintetben éppoly szomorú, mint az első. Ádám kiűzetett a kertből, most pedig akik egyetlen családot alkottak, abból is kiűzetek” (Steiner 2005). A Kratyloszban Platón is azt érzékelteti, hogy kiűzték az alapszavak paradicsomi világából, hiszen ő is a szavak történelmi gyökerét keresi, a görög kifejezések idegen *etymonját* (igaz, valódi, természetes). „A szavak alatti szó a mindegyikükben rejtőző isten” (Joly, idézi Plesu 2000). Platón úgy érzi, ezek a tapogatózó gondolatok az alapszavakról (*hybrisztika*) túlon túl merészek. „Saját igazolására rendszerint arra a bensőnkben élő démonra hivatkozik, amely az ember lényének legmélyebb, s ezáltal magával az istennel szomszédos kifejeződése” (Plesu 2000). A démon végső soron az őseredeti nyelv szelleme lehet, majd máskor a múzsákra, vagy isteni sugallatra vonatkozik, mint ahogy a görög művészek faragta szobrok „belsejükben istenképet rejtegetnek” (Platón: A lakoma). „Bizony Szókratész – mondja Hermogenész – nekem az a benyomásom, mintha isten szállott volna meg, és egyszerre csak kinyilatkoztatásokba fogtál volna”. Ezeket a szavakat Alkibiadész cáfolja meg A lakomában azzal a gondolattal, hogy bár Szókratész egyes kifejezései kívülről „pajkos szatír bőrébe” vannak csomagolva, de ha nyitva látja valaki, ráébred, hogy egyedül benne lakik értelem, és „egészen isteniek”, alakja pedig „az istenek között lakozik” (idézi Plesu 2000).

A jelen gondolatsortól messzire vezetne (de nem érdektelen) Jézus és Szókratész bármi nemű összevetése is. Itt mindössze Platón > Szókratész és Jézus > evangéliumok formai megnyilvánulásaira utalnék, amennyiben a leszármazott nyelvekről, azok isteni eredetéről magának a keresztény hittudománynak sem volt határozott véleménye; a „minden emberi tökéletlenségtől mentes ősnylvet azonban kinyilatkoztatottnak tekintették”. Isten szavai (*Logosz*) sok esetben vízió formájában nyilatkoztak meg, amelyeket a próféták hirdettek, de az írástudók/magyarázók dialógusokban kommentáltak az emberek számára. Elgondolkodtató a feltételezés Püthagorasz és Platón, valamint Jézus megnyilvánulásainak formai hasonlósága között (Gooch 1996).

A nyelv, különösen a „régiek nyelve” tekintetében a *nőkről* azt tartják, hogy a hozzáértés kivételes birtokosai (Kratülosz). A szövés női mesterség, patrónusa pedig Athéné. A nyelv ugyanis szövődék (*textus-textura*, *szutra* [szanszkrit]: szál, *sutura* [latin]: varrás, *szúrá* [arab]: sor). A világban lenni annyi, mint a nyelv hálójában lenni; elhagyni a világot annyi, mint elszakítani ezt a hálót (Guénon, idézi Plasu 2000).

„Az »ősnevekhez« való visszatalálás érdekében bölcsőbb dolog a természetben megtestesülő betűkből, semmint az ábécé holt betűiből kiindulnunk. A teremtő Ige (*Logosz*) hatása a valóság szövetében jobban megőrződött, mint a nyelv szövetében” (Kratülosz, idézi Plesu 2000).

„Azok a régiek ott a dodonai Zeusz szentélyben azt hirdették, hogy a tölgy hangjai voltak az első jósigék. Mert az akkori embereknek – nem lévén olyan bölcsék, mint ti, fiatalok – elég volt naivságukban tölgyre és sziklára hallgatni” (Szókratész, in: Phaidrosz).

II. BÁBEL UTÁN

„A civilizációval szemben a kultúra mindig össz-világképet adott... amely az ész és az értelem harmóniáján nyugszik... Kultúra > *cultus* > *colo* + *deos*: az isteneket tisztelni /vagyis az istentisztelet egy formája/...” (Joós Ernő)

A NYELVEK KELETKEZÉSE A nyelvek keletkezésének kérdése az ókori görög filozófusok óta az érdeklődés középpontjában áll. Jó példával szolgál erre Kratülosz és Szókratész párbeszéde (Platón), akik a témáról más-más véleményt vallanak: az egyik a *phüszzei* (a nyelv a többi emberi tulajdonsággal együtt természeti adomány, *phüszisz*: természet), a másik a *nomosz* (a nyelv emberi megegyezés eredménye, *nomosz*: szokás, törvény, szabály) álláspontján van. E két ellentétes nézet vitája szinte napjainkig követhető. Rousseau elképzelhetetlennek tartja, hogy a primitív emberek képesek voltak a nyelv megteremtésére, arra, hogy megegyezzenek bizonyos szavakban a dolgok megnevezésére. Herder, aki a kérdéssel behatóan foglalkozott, azt véleményezi, hogy a nyelvek tökéletlensége folytán lehetetlen azok isteni származtatása,

azoknak tehát szükségszerűen emberi produktumoknak kell lenniük. A Koránban azt találjuk, hogy „Allah megtanította Ádámot valamennyi dolog nevére”, hiszen minden keletkezés csak teremtés eredménye lehet. Ezen ortodox állítással szemben, amely szerint, ha valóban Allah tanította beszédre az embereket, azt csak prófétai ihletés útján tehette, ennek eszébe azonban csak a nyelv lehetett, azaz a próféta küldetése már feltételezi a nyelv létezését. Ebből tehát következik, hogy a nyelv nem isteni tanítás, kinyilatkoztatás vagy inspiráció (*füszzei*), hanem megegyezés (*nomosz*) következménye. Al Rázi ebben az értelemben mond ellent Galénosznak, miszerint nincs joga ahhoz, hogy a görög nyelvet tekintse a legáltalósabbnak, az összes többi nyelvet pedig kezdetlegesnek, miután minden nyelv konvenció eredménye (Scheiber 1937). Ellenkező értelemben az előbbihez hasonló az a vélemény is, hogy csak az arab nyelv keletkezett kinyilatkoztatás, a többi pedig megegyezés folytán.

A zsidó irodalom csaknem teljességében a *phüszzei* mellett foglal állást: Isten a nyelv teremtője és tanítója (Scheiber 1937). „És az ember élő lélek /beszélő lényé/ lett” (Gen 2,7). A héber isteni eredetű, teremtett nyelv, amelyre az Úr tanította meg Ádámot és ajkára adta, meg a szívébe; a többi nyelv azonban konvenció eredménye. A bábéli zavar után (a nyelveket) népekké különülésükkor állapították meg – a hébernek azonban kivételt kell képeznie, az már a nyelvek elágazása előtt is létezett (Ran XIV. század, idézi Scheiber 1937). „A szent nyelv nem emberi megegyezésből származott, hanem Isten tanította reá az első embert” (Profiat Durán, XIV. század). „...a héber nyelv Istennek az emberrel való közös megegyezéséből jött létre, együtt állapították meg... ebben különbözik más nyelvtől” (Abraham de Balmes, XV. század).

Viták folytak az ókorban a *phüszisz/nomosz* körül (a nyelv természetes fejlődés vagy közös emberi megegyezés szerint jött-e létre). Az utóbbi szoros kapcsolatban állt a bibliai legendával, miszerint Ádám minden élőlénynek/dolognak – azok legbensőbb lényegét figyelembe véve – Isten segítségével neveket adott. Az ismeretlen nyelveket az utazók, hittérítők az újonnan felfedezett területeken ismerték meg, és ez elvileg lehetővé tette az addigi tudománytalan nézetek revízióját (pl. Leibniz Ludolfnak írt levelében hangsúlyozza, hogy nem ellenzi, ha több nyelvet egy régebben ismert forrásból [héber] származtatnak).

A zsidó bölcselek közül csak néhányan, köztük Maimonidész (1138–1204) tekinti a nyelv megalkotójának az embert. Arra a meggyőződésre jut, hogy a nyelvek megegyezések eredményei és nem természetből valók, mint azt előtte gondolták.

AZ ŐSNYELVEK Annak eldöntését, hogy melyik volt az első nyelv, a véleményalkotók nemzeti hovatartozása mindvégig befolyásolta. A zsidó irodalom a hébert, az arab irodalom a szírt hirdeti a nyelvek őseinek, *ősnyelvnek*. Napjainkban döntően a sémi nyelvet tartják a nyelvek forrásának. Isten Ábráhámmal héberül beszélt, de Ádám neve is ezt a nézetet

erősíti meg. Biblia-törédek szintén amellest szólnak, hogy akik nem vettek részt a torony építésében, azok nyelve nem zavarodott meg, hanem megőrizték eredeti *szent* nyelvüket. Kétségtelen, hogy a zsidó bölcselek mellett az egyházatyák is a hébert tartották alapnyelvnek. Erre az eredményre jutottak azok a középkori vallásbölcselek is, akik az arámi–arab–héber nyelvrokonság miatt a kérdésben szint kellett valljanak. A héber ősnelv mellett megdönthetetlen bizonyítékként szoltak a Szentírásban előforduló nevek (Káin, Jákob, Izrael stb.), amelyeket az arámi és az arab nyelvek átvettek ugyan, de nyelvükben etimológiai magyarázattal nem tudtak szolgálni. Ugyanígy tekintet nélkül voltak az Írásra is: „Mind az egész földnek pedig egy nyelve és egyféle beszéde vala” (Gen 11,1). A fentiekén kívül Jehuda Halévi (XII. század) vallásfilozófus a kazár királlyal folytatott eszmecsereje során még számos további érvt hozott fel a héber nyelv felsőbbbsége mellett: például az angyalok nyelve sem lehet más, az emberek ne könyörögjenek arámiul, mert a szolgálattevő angyalok nem fogják érteni, mit kérnek; a Mindenható ezen a nyelven beszélt az első emberpárral stb. Az arabok mindezt azzal utasították vissza, hogy Ádám több nyelven beszélt (idézi Scheiber 1937). Goldziher a héber–arab nyelvekről úgy nyilatkozik, hogy ezek kétségtelenül egy nyelvnek számítanak, és az arámi is közel van hozzájuk, a görög pedig ez utóbbihoz. Maimonidész feltételezi, hogy a görög nyelv valóban fejlettebb lehet, különösen az északi nyelvekhez képest.

A sémi nyelveken belül tovább folyt a versengés az elsőbbségért az *ősi nyelvet* illetően. Az arab és az arámi nyelvet többen megromlott hébernek nyilvánították, a szírről azt állították, hogy Babel előtt az emberiség arámiul beszélt. Ez utóbbi véleményt erősítették meg az arabok is, mert „ez minden nyelvek királynője”, de idővel, az arab hegemoniát bizonygatva, a szírt az arab elferdülésével magyarázták. A nemzeti elfogultságot még a XIX. században is megtaláljuk: „Nem lehet kételkednünk abban, hogy az arab egyike a legrégebb, legtökéletesebb és legnemesebb nyelveknek a világon... amelyet ősapánk, Ádám, a földi paradicsomban égi kijelentés útján kapott” (Botrus Bistani 1859), avagy Al-Zar-kashi: „Allah az embert csak egy nyelvre tanította, az arabra” (Goldziher 1878, mindkettőt idézi Scheiber 1937).

A három szent nyelv (héber, görög, latin: *trinitas*) kultusza (elsősorban a teológia oldaláról) az ősnyelvre vonatkozóan tovább folytatódott a felvirágzó nemzeti nyelvekkel szemben, tudniillik a három nyelv ismerete is az üdvözülést szolgálta (az isteni jutalomban csak az részesülhet, aki a kinyilatkoztatás írásainak tartalmát megérti, és ahhoz tartja magát). A három nyelv kizárólagos szerepét az a tény kanonizálta, hogy a bibliai szövegeket ezeken a nyelveken írták. A három „szent nyelv” kultusza megfelelt a Szentháromság dogmájának is, és az egész középkoron áthúzódik. Ezek a nyelvek az egész földkerekségen kitűnnek, hiszen Pilátus ezen a három nyelven vésett írást Krisztus keresztjére (Rabanus Maurus IX. század, idézi Hegedűs 1966).

A három „szent nyelv” (*lingua primigenia*) versengésében a héber győzött. A héber nyelv az „ad fontes” humanista jelszó jegyében kezdte meg hódító útját (Roger Bacon 1214–1294). Annak ellenére, hogy az Írásokat a reformáció jegyében lefordítják, a héber ismerete a fordítási hibák elkerülését és homályos értelmezését célozzák. „Isten egyházában a héber nyelvet nem nélkülözhetjük” (Melanchton). „E furcsa elmélet egyrészt a biblia [!] szó szerinti hitelével magyarázható: ha az emberiség valóban csak 5–6000 éve van a földön, úgy a héber nyelv ősinak látszik az élő nyelvekhez képest, s a Paradicsom első emberpárja is nyilván csak héberül beszélhetett” (Bárczi 1932).

Miután a Genezisben a bábéli zűrzavart megelőzően csak azt találjuk: „A földön pedig egy nyelv és egyféle beszéd vala”, nem deríthető ki, hogy melyik nyelvről van szó. Azt pedig, hogy milyen nyelven mondta Isten: *fiat lux* a világnak kezdetén, nehéz megfejtetni, ugyanis akkor még nem voltak nyelvek (Isidorus).

Scheiber (1937) szerint a talmudi irodalom a héber mellett számos bizonyítékul szolgál: a legfőbb érv a *férfi* és az *asszony* szópár, amely az asszonynak a férfiból való teremtését példázza (ennek az isteni aktusnak az az emléke, hogy a férfiból lett az asszony, egyedül a héberben található, idézi Hegedűs 1966). Szt. Ágoston biztos abban, hogy Ádám héberül beszélt, hiszen Isten eléje vezette az állatokat, és mindeniknek ő adott nevet. Meg kell jegyezni azonban, hogy szemben a református oldallal, a katolikusok nem tulajdonítottak nagy jelentőséget a héber nyelv dominanciájának.

A hébernek a trinitáson belüli hegemoniáját a nemzeti nyelvek rohamos fejlődése is gyengítette. Luther ugyan még elismerte a három nyelv primigenitását, de röpiratát már németül adta ki (1524); a bibliafordítás pedig azt példázta, hogy a szent nyelvek között a németnek is helye van.

Miután a korabeli nyelvtudomány alatt a három nyelv kultuszát értették, a trinitás elvének háttérbe szorulását az akkori koncepcióváltozás előhírnökeként értékelhetjük. Petrus Mosellanus (1519) első között hívja fel a figyelmet arra, hogy a nyelvek tudása nemcsak a teológusoknak, de a jogtudósok, orvosok, matematikusok számára is rendkívül fontos. Mintaképp Mitridatészt, a legendás pontuszi királyt állította, aki 22 nyelven beszélt. A példából kiviláglik a nyelvtudomány kettőssége: a teológiai mellett a világi szándék (Hegedűs 1966). Luther még utal rá, hogy a nyelveket Isten a teológia kedvéért hozta létre, de emellett megjelenik a polgárosodás szempontja is. Winsheminus megjegyzi, hogy meny nyivel üdvösebb volna, ha „a minden nyelvek legédesebbikét” (a görögöt) művelnék.

Ami a nyelvek különbözőségének és sokaságának okait illeti, általában a bábéli nyelvzavart jelölték meg forrássul, de már a XVI. század elején – a térhódító polgári-racionalista irányzat útjának jelzéseként – ésszerűbb magyarázatok is felbukkantak (pl. az emberek eltérő akarata [Du Bellay], a népek

fantáziájának különbözősége [Vollmöller], kapcsolatok feltételezése a jel és a jelölt tárgy között [Arens] stb.).

A nyelvtudomány felvirágzását a szent nyelveken kívül a vulgáris (nemzeti) nyelvek tanulásának elterjedése is elősegítette, és sokasodott a több nyelvet beszélő tudósok (Erasmus, Melancton, Luther és a többiek) száma. Látnivaló lesz, hogy a nyelvek közötti különbséget nem a „szentség”, hanem a hasznosság dönti el. A magyar Fischer J. (1697) disszertációjában hangsúlyozza, hogy hat nyelvvél az egész világot be lehet járni (idézi Hegedűs 1966).

A továbbiakra vonatkozóan jelentős fontossággal bír Philippe Avril, francia jezsuita (1692) kijelentése, aki két egymással rokon nép etnikai hasonlóságát szándékozott megállapítani, feltételezve, „hogya nyelvükben hasonlatosságot fedeznének fel, akkor eredetük kérdése sem lenne többé kétes”. Ezt erősítette Geleji Katona István véleménye is, miszerint a nyelv elválaszthatatlanul összeforrt az emberrel.

Változáson ment keresztül a felfogás a bábéli (az egységes bibliai) ősnnyelvvél kapcsolatos nyelvzavar („*confusio linguarum*”) okát illetően is, amelyet évszázadokon át Isten a gőgös emberiségre mért büntetésének tartottak. Mint a pozsonyi származású magyar D. G. Möller disszertációjában helyesen látja, „a nyelvek különbözősége folytán az egységes társadalom felbomlott... Ha az egység megszűnik, súlyos belső bajok ássák alá a társadalmat: külső erőszaktól szenved, ellenség zsarolja, városok égnék le, a falakat lerombolják, a szántóföldeket tönkreteszik, gyötrik a népet, az országot láng és vér borítja... ha a beszéd megoszlik, nemde megoszlik a lélek is. Ha a nyelv megoszlik, nemde ugyanakkor az értelem is több részre szakad” (idézi Hegedűs 1966).

A XVII. század vége felé Lisznai Pál már világosan látja, hogy új nyelvek állandóan keletkeznek, amelyeknek már nem lehet közülük a bábéli zűrzavarhoz, hiszen nem annak a következményei (Origo Gentium 1693). Felveti a valószínűségét, hogy például a gót, angol, dán, norvég, svéd germánból, a lengyel, cseh, horvát, orosz pedig a szlávból származik, tehát teljesen függetlenek az ősi nyelvzavartól. A XV. századig nyúlik vissza az a gondolat, hogy a nyelv az ország állapotának mindenkor kísérelője. „Amikor pedig kezdett hanyatlani a Római Birodalom, vele együtt kezdett hanyatlani a latin nyelv mindaddig, amíg abba az állapotba jutott, amelybe atyáinktól átvettük, ezt pedig összevetve a régi idők latinjával, alig van több köze hozzá, mint az arabhoz”. „A héber már kétezer éve, hogy megszűnt mint vulgáris nyelv, és már nem is lesz az. A görög nincs olyan idős, s ha meg akarjuk tanulni Görögországban, nincs ott senki, aki tanítsa, ha csak Itáliába nem megyünk” (Nerija 1492, idézi Hegedűs 1966). Az olasz nyelv például a barbár népek betörései, megszállásai következtében elrontott latin nyelvvé vált, miután a népkeveredés a nyelvet tetszése szerint változtathatja. A nyelvészarmaztatás kezdetben nem azt kutatta, hogy milyen lehetett az ősnnyelv, hanem azt, hogy melyik volt az.

A nyelvhasználat történetében fontos szerep jutott a nyelvek felosztására irányuló törekvéseknek is. A XIV. században Dante Alighieri (1265–1321) nyelvészeti tanulmányában (*De vulgari eloquentia*) a népnnyelvet (amelyet a gyermek a dajkájától tanul) elkülöníti a másodlagos nyelvtől (*locutio secundaria*, ez tulajdonképpen a skolasztikus latin), amelyet a rómaiak grammatikának neveztek, és elsajátítása csak hosszas tanulással volt lehetséges. Beszédrre csak az embernek van szüksége. „...mi célunk a beszéddel? ...semmi más, mint az, hogy elménk gondolatát másoknak feltárjuk. Mivel pedig az angyalok csodálatos gondolataik nyilvánítására rendkívül gyors és elmondhatatlan értelmi képességgel rendelkeznek (melynek segítségével egyikük a másikuk számára önmagától és azonnal teljesen ismertté válik)... úgy látszik, semmiféle szólás jelére nincs szükségük”. „Az alsóbbrendű élőlényeknek sem volt szükséges, hogy beszélőképeséggel legyenek ellátva, hiszen csupán természetes ösztönük vezeti őket. Az ugyanazon fajtából valóknak egyformák tetteik és tulajdonságaik. És ily módon saját maguk révén ismerik meg a többieket”. Miután az embert „nem a természet, hanem az esze mozgatja, az ész, vagy az ítélőképeség, vagy az elhatározás, vagy a dolgok közötti választani tudás szerint különbözik az egyedekben annyira, hogy ilyen tekintetben csaknem mindenki mintegy külön fajnak tűnik fel... [az ember] tisztán szellemi szemlélődés által, mint azt az angyalok képesek megtenni, a másikba behatolni sem tud, mert e halandó test vaskos nehézsége és áthatolhatatlansága az emberi szellem útjába áll... Mivel pedig az egyik ember esztől a másikhoz csupán érzéklésen át vezet az út, kell, hogy ez a jel érzékelhető is legyen”. És ezért „[e]gyedül az embernek adatott meg, hogy beszéljen”.

Ezek után felvetődik a kérdés, hogy ki szólalt meg a világon először, és mi volt az első szava? Az Írás szerint a kígyóval folytatott beszélgetése során ezt az asszonynak kell tulajdonítani a Paradicsom közepén lévő fánál. Mindezek ellenére, Dante azt valószínűsíti, hogy a férfi beszélt először: „Észszerűen hisszük, hogy Ádámnak adta meg először a beszéd készségét Az, aki őt éppen megteremtette. Hogy pedig ez először szólónak milyen szava hangzott el elsőnek... nem lehetett más, mint Isten: azaz El... Egészen lehetetlen ugyanis... hogy az ember bárkit is nevének nevezett volna az Isten előtt, hiszen Tőle és Általa lett.”

További kérdés, hogy az ember nem feleletként szólalt-e meg először. „És ha Istennek felelt, nyilvánvaló, hogy az Isten már szólott hozzá... Erre pedig azt mondjuk, hogy felelhetett ugyan így, amikor az Isten kérdezett tőle, de ezért még az Isten nem mondotta ezt olyan nyelven, amiről beszélünk”. Dante feltételezi, hogy Ádám ugyan héberül beszélt Istenéhez, de az Úr nem emberi nyelven válaszolt, hanem a Zsoltárok könyvében (148,8) alapuló hagyományos elképzelés alapján, „amely szerint Isten természeti jelenségek (villám, tűz, víz, szélvihar, jégeső, hó, köd) formájában nyilatkozik meg, azzal a változtatással, hogy szerinte Isten úgy áramoltatta a levegőt, hogy az valóban szavakat zengett” (Eco 1998).

Közel fél évezred múltán, a XVII. század gondolkodói között egy itáliai filozófusra és műveltség-történészre, Giambattista Vico-ra (1668–1744) lelünk (akinek prófétai éleslátását többek között Goethe is dicsérte). Filológiai eszmefuttatásai tulajdonképpen a régiek hitvallására emlékeztetnek. „...az első emberek, akik jelekkel beszéltek, a maguk természete alapján azt hitték, hogy a villám, a dörgés Jupiter jelei [a *nuo* – jelezni – igéből alakították a *numen* szót, az 'isteni akaratot'], hogy Jupiter jelekkel parancsol..., hogy ezek a jelek valóságos szavak, és hogy a természet Jupiter nyelve. Ennek a nyelvnek a tudománya a népek egyetemes hite szerint a jóslás; a görögök ezt a tudományt »teológiá«-nak nevezték, s ez azt jelenti: »az istenek beszédének tudománya«. A nyelv maga is csak elhalványult mitológia.

„Jupiter a költészetben mint isteni *jellem* vagy *képzeletbeli egyetemesség* született meg; reá vezették vissza az auszpíciumok dolgait az összes régi pogány népek, ezeknek tehát természetüknél fogva költőieknek kellett lenniük. A költői bölcsesség tehát ezzel a költői metafizikával kezdődött... E tudomány bölcsseit pedig »teológus költőknek« hívták, akik megértették az istenek nyelvét Jupiter auszpíciumain keresztül. Tulajdonképpen »isteniek«-nek nevezték őket (»divini«), »indovinatori« – »kitalálók« – értelmében a »divinari« »megjósolni« szóból... Mondták »Musá«-nak is ezt a tudományt... E misztikus teológiáról a görögök »mistae«-nek nevezték a költőket, amit Horatius tudományosan »az istenek értelmezőinek fordít«.

„...a költők teológiájából, azaz a költői metafizikából... fogjuk felfedni a nyelvek és a betűk eredetét. Ebben a tárgyban annyi a különböző vélemény, ahány tudós csak írt róla. Gerard Jan Voss a Grammaticában azt mondja: »...a betűk feltalálásáról sokan mindenfelét szednek össze, terjedelmesen és zavarosan, úgyhogy kevesebbet tudsz, amikor távozol, mint amikor jöttél«. Ez a nehézség onnan származik, hogy a tudósok a betűket és a nyelveket külön eredetűnek tartották. Ezt a »grammatika« és a »betű« szavakból is meg tudhatták volna... a »grammatika« annyi, mint »a beszéd művészete« és *grammata* annyi, mint betűk; ezért »az írás művészeté«-nek kellene definiálni... ahogy először ténylegesen keletkezett... [miután] kezdetben a népek mind az írás segítségével beszéltek.”

„Először is azt a hamis véleményt kell megcáfolnunk, hogy a hieroglifákat a filozófusok találták ki, hogy elrejtsek bennük egy magasztos, titkos bölcsesség misztériumait. Ezt hitték az egyiptomiak... Keleten ugyanígy állhatott a dolog a kaldeusok mágikus betűivel... Ázsia északi részén... azzal dicsekedtek, hogy ők a népek közül a legrégebbiek... [A] szkíták királya, Idanthysos, az idősebb Dárius hadüzenetére őt reális szóval válaszolt: egy békával, [ő Szkízia szülötte, miként a nyári eső után a földből a békák születnek, s így ő ama föld fia], egy egérrel [ott építette házáat, ahol született, azaz ott alapította népét], egy madárral [joga van az auszpíciumokra, azaz egyedül istennek van alávetve], egy ekevassal [megművelte ama földet, azaz erővel tette magáévá] és egy íjjal [Szkítiában övé a legnagyobb fegyveres hatalom... és meg is tudja védeni hazáját].”

„...térjünk vissza az egyiptomiak három nyelvéhez. Az első az istenek nyelve... ez egyezik a görögök felfogásával, s Homéros két költeményének öt különböző helyén említi egy nyelvet, mely régebbi a sajátjánál, vagyis a nyilvánvalóan heroikus nyelvnél és azt »az istenek nyelvének «” nevezi... A második nyelv megfelel a hőszoók korának. Az egyiptomiak szerint ez a nyelv szimbólumokkal [jelekkel] él... Ezek metaforák, képek, allegóriák vagy hasonlatok voltak... [A harmadik] Az egyiptomiak episztoláris nyelve, amellyel az egymástól távollevők a közös élet mindennapi szükségleteit fejezték ki, valószínűleg egy Egyiptomom uralkodó nép plebejusainak nyelve volt... Az egyiptomiak ilyen episztoláris, vagyis közönséges nyelvét kétségtelenül ugyancsak közönséges betűkkel írták.”

„A zsidó Josephus határozottan azt állítja, hogy Homérosznál nincs régiebb író, hogy ő a görög nyelv első szerzője; és mint-hogy a görögöktől kaptuk mindazt, amit a pogány világról tudunk, azért Homéros a pogányság első szerzője. A latin nyelv legrégebbi emlékei a Carmina Saliaria – a Salii [papok] énekeinek – töredékei, és Livius Andronicus az első költő, akinek a neve hozzánk eljutott.”

III. „A BETŰK MÁGIÁJA”

„Szimbólumok erdejében élünk,
és a betű a szimbólumok szimbóluma.”
(Santarcangeli)

Nagy a betűk nemessége! Szent a betű!

„Egyetlen betűvel több vagy kevesebb, azt jelentheti, hogy az egész világ elpusztul” (Talmud).

Alfától ómegáig... Sora a mindenséget átkarolja... Mindent tartalmaz, amit az emberi szellem és lélek gondolt, felfogott és alkotott... De azon túl a felfoghatatlant is... A magyar nyelv 33 betűje és a Megdicsőült 33 éve... Névelőnk: „az”, köztes betűi A-tól Z-ig szavainkat bevezeti, határolja, alkotja, tartalmazza és őrzi, eredetileg a mássalhangzóval kezdőket is: az magyar, az nép, az küzdelem, az lét...

Egy régi szöveg szerint: „Az írás legősibb formáit 540 betű alkotta, amelyek a megcsomózott zsinag kombinációiból és nyolc szimbólumból származtak; alakjuk olyan volt, mint a különféleképpen széttárt madárlábaké: és a szóban forgó 540 betű feltalálójának a madarak homokban hagyott lábnyoma adta az ötletet” (a fentieket idézi Santarcangeli 1971).

„Egyiptomi jelek, amelyek fölött megálltak az évszázadok... megadják a helyes formulát, amellyel beléphetünk a nyugati tartományba, ahol örökké változatlan homályban az Élet és a Halál bírái lakoznak. Az egyiptomi ember szemében minden hieroglifa egy-egy isteni íge jelképe volt.

Jól elrendezett nyílveszőkhöz hasonlatos jelek, amelyek a Tigris és az Eufrátesz fölött tündöklő naptól kiszáritott

agyagba metszettek, s amelyek mesés pokoljárásról adnak hírt... Gilgamesről, a nagy hősről, a Nagy Király kincseiről, s elmagyarázzák törvényeit...

Köztudott, hogy a kínaiak az ősidőktől fogva mindmostanáig félig isteni jellegűnek tekintik írásjegyeiket... A kínai írás ugyanis a metafora, az anyagi képek alkalmazása révén, hogy nem anyagi összefüggéseket jelölhessen, átment a láthatóból a láthatatlanba (Fenollosa). Erről a lenyűgöző elméletről James J. Y. Liu sinológus hangsúlyozza, hogy a kínai írásjegyek piktográfiai, ideográfiai vagy etimológiai asszociatív tartalommal sokszor nem rendelkeznek ugyan, de a szó értelme gyakran bizonytalan, esetenként szövegkörnyezetének megfelelően megannyi változó tartalmat foglalhat magában” (idézi Santarcangeli 1971).

Vajon milyen úton jutott az ember a piktogramoktól, az ideogrammáktól és a hieroglifáktól a betűkig, a szimbólumoktól az ábécéig? Talán még senki sem fontolta meg eléggé, hogy az ábécé – amelyet a főnóciaiak, ezek a furfangos, de egyszersmind gyors kezű és egyszerű kalmárok, akik inkább földi javak felhalmozására, semmint a nem anyagi bölcsesség gyarapítására törekedtek (már ahogy a kereskedők szokták) – bizonyára nem „tisztá” véletlenségből találtak ki – *egy bizonyos életmódot* fejez ki, semmi egyebet... Ha leírjuk azt a szót, hogy HÁZ, akkor a szó absztrakt módon megmarad annak ami; és ez sok szempontból igen hasznos (Santarcangeli 1971).

„A szellemben semmi olyan nincsen, ami ne változna, vagy ne változhatna betűvé” (Isidore Isiu, a „letterizmus” atyja). A betűszimbolika, amely mint látjuk, bűvópatakként köti össze az ősi vallások papjait korunkkal, nem tűnik el, míg az ember csodálattal, megilletődéssel, „vallásos áhítattal” és bizalommal tekint a *jelekre*, a *szimbólumokra*, amelyeket azért alkotott, hogy gondolkodó szelleme megnyilatkozásait másokkal is közölhesse, és e szellem serkentő erőire támaszkodhasson, bárholnan erednek is.

Szókratész szerint a betűknek *energetikai töltetük* (*dünamisz*) van, amely meghatározza a belőlük formált szavak (nevek) erejét. Ám a betűknek nemcsak saját erejük, hanem saját nevük is van. A görög, zsidó és az arab nyelvben az ábécé felmondása annyi, mint egy sor személy saját nevét és saját jellemet birtokló különálló *lényként* leltárba vétetne – a nyelv megannyi szelleme – „összehívása” (Plesu 2000). A betű nevének (de külalakjának is) olykor lefordítható jelentése van. A régi nyelvek betűinek ezenfelül számértékük is van, amelyekkel számtani műveleteket is végeznek. A számok felsőbbrendű valóságok. A betűk nem pusztán a nyelvnek, hanem a világnak is alkotóelemei, sőt a Távol-Keleten a ráolvasási praktikákban (*mantra*) is megtalálhatók (Plesu 2000). „Az elvetett szavak az írás kertjeit hozzák létre” (Platón: Phaidrosz). Az iszlámban a betűk tudományát kitüntetett hely illette meg (Kozmikus könyv), amelyeket „isteni toll” vetett papírra a transzcendens betűk (a Kabbalában szefírák)

felhasználásával. E betűk ismerete a jóslás és a gyógyítás képességével jár együtt (Guénon, idézi Plesu 2000).

Az Idősebb Plinius (Kr. u. 23–79) szerint „az asszíroknak mindig volt írásuk, de pl. Gellius azt tartja, hogy Merkúr hozta Egyiptomból, mások pedig úgy gondolják, hogy az írást Szíriában találták fel. Mindegyikük azt hiszi, hogy az ábécé 16 betűjét Görögországba Kadmosz importálta Föníciából. Palamedész, a lírikus költő a trójai háború idején még négy karaktert (Z: dzéta, F: fei, PSz: pszi, és Kh: khi) tett hozzá, ezt követően pedig Szimonidész, a lírikus költő további betűket (Y: üpszilon, X: kszi, Ó: ómega, és Th: théta) adott; mindezek a római ábécében is megtalálhatók. Arisztotelész azt állítja, hogy az ábécé eredetileg 18 betűből állt, és a psi meg a dzéta nem Palamedésztől, hanem Epikharmosztól származik. Antiklidész feljegyezte, hogy egy Menon nevű egyén 15 000 évvel Phoroneusz, a legrégebbi görög király uralkodása előtt hozta be, amit műemlékekkel próbált bizonyítani. Másrészt Epigenész, egy magas rangú hivatalnok azt tanította, hogy a babiloniak asztrológiai megfigyeléseiket 730 000 évvel ezelőtt égetett téglákra rótták... Mindezekből kitűnik, hogy az ábécét már a nagyon régi idők óta használták, Latiumba pedig a pelasgok hozták...

A régi görög ábécét gyakorlatilag a rómaiak azonosították egy Delphoiban talált ősi bronz tábla alapján, amit a császár Minervának ajánlott a következő szöveggel: Nauszikrátesz Zeusz leányának szenteli”.

A BETŰK MÁGIÁJA

A – alef, alfa, mint számjegy 1 és 1000, a kezdet, az alap, az Egy, a betűk fejedelme. A Nap, az első ember, Ádám és Krisztus (második Ádám), a férfiaság szimbóluma. A gnosztikusok szerint a 365-ös szám,

B – béta, mint számjegy 2 és 2000; ha alfa a betűk királya, béta a királynéja. A második, a Hold, az értelem, a levegő, vonalában a nőiség jelképe. Ha A-val egyesül, a szellem és a lélek (animus és anima) egyensúlyát hozza létre (Jung).

C – a főnóciai ábécé harmadik betűje, mint számjel 100, száz(ados), a háromság (Szentlélek, Brahman–Visnu–Siva [teremtő-megtartó-pusztító, nefes-ruah-nesamá: élet-szellem-lélek]) jelképe. Alakja az újhódat, a Nagy Anyát (emlő!) és a tengert szimbolizálja.

D – delta, mint számjel 4 és 4000. A négyes: szent szám, az isteni tetragamma számsora (JHVV: a kimondhatatlan Jahvé, ADNI: Adonáj az Úr, AHIH: Eieieh a létező, AGLA: a Kabbala minden titka [pl. a tökéletes ige, a tettekkel megvalósított szó]). Az Egy Istent alkotó három személy. Az ikonológiában a bikafej feletti D (Dionüszosz) Krisztus szimbóluma.

E – hi/hei, epszilon, mint számjegy 5 és 5000. Ariel, a levegő szelleme, Isztárnak (a menny királynőjének) szimbóluma. A keresztény misztikában a görög éta (H) a világosság és

a sötétség (függőleges szárak) jele, amelyeket a vízszintes szár köt össze; az ötágú csillag Salamon pecsétje.

F – fei, a görög abécé utólag felvett egyik betűje, számértéke 500 és 500 000. Dávid (három férfit és három nőt szimbolizáló) hatágú pajzsa. Akasztófa („cadavre exquis”, amelyen az emberi szenvedés függ), vonós hangszerek díszítő vésete.

G – ge, gimel, gamma, mint számjegy 3 és 3000. Eredetileg az abécé harmadik betűje volt. Megszakított korcs O, de isteni betű is (Gott, God); ha korona van felette, a Gnószisz (szent tudomány, bölcsesség) jele.

H – khet (kerítés, sövény), Apollón és az Ikek csillagkép jele, mássalhangzó mivoltát még a középkorban is vitatták, és az abécé végére (a Z után) tették vagy teljesen elhagyták (néma maradt, lásd pl. a francia vagy spanyol nyelvet).

I – ióta, iod (föníciai) = kar, kéz. A legszabályosabb, a legtisztább (egyesen) betű, mint számjegy 10, 10 000. Az embert és a nem nélküli gyermeket szimbolizálja, de a magányosságot is jelképezi. Templomi oszlopként tör az ég felé, tetején a hellén művészet és a gótika ornamentikájával.

J – a középkorban nem ismert betű, csak később került az abécébe. Tizedik betű (a tíz a legfelsőbb tökéletesség szimbóluma), alakja a horogra (lélekhalászat) emlékeztet.

K – a görög kappának és a sémi kaphnak (tenyér) felel meg, mint számjegy 20 és 20 000. Athanasius Kircher (XVI. századi jezsuita) művében a szavak és számok kombinációjával igyekezett a világ isteni lényegét megismerni. Miután nevének kezdőbetűje (K) a kabbalista számsorban a kilencedik, feltételezte, hogy ennek szerepe van a számok és a betűk permutációjában. Az általa szerkesztett táblázatban megtalálható az az alfabetikus ontológia, amelyből egyszerű átváltással levezethető a világ minden dolga.

L – lambda, lamed, az abécé tizenkettedik betűje, szent; a tökéletes ciklust (erkölcs, bölcsesség) fejezi ki, a Logosz szimbóluma. Mint számjegy 30 és 30 000. A teremtő isten, aki „művészettel alkot” (Nikomakhosz), de L = Lucifer, a fényhozó is.

M – a föníciai mem (víz), a görög mű, az abécé tizenharmadik betűje, a betűsor zenitjén, trónon ülő matróna, mint Mater Divina. Számjegye 40 és 40 000 (mint római szám ezret jelent).

N – nű, a föníciai abécében: nun (kígyó, hal). számjegye 50, 50 000. Az M magasából a lejtő (0) felé vezet; nem véletlen, hogy a matematikában n = a végtelen haladvány jele.

O – omikron, a kör, a geometriai tökéletesség, az ég, a Nap jele. Mint számjegy 70 és 70 000. A szó szimbóluma. A kígyó saját farkába harap: örökkévalóság, örök visszatérés. A humánus, a nőiség/anyaság jelképe.

P – pei, később pi, a Páter rövidítése. Mint számjegy: 80 és 80 000. A vallás és a tudomány jelképe, az I-vel és a kereszttel egyberajzolva: Jézus páter.

Q – qoph (majom), a föníciai két K egyike; miután mindkettőre nem volt szükség, a K-t idővel kiejtették. A Korán „Q” (37.) szúrája a teremtsérről és Allah dicséretéről szól.

R – rhó, két száron álló P, az egyik legrégebbi betű a sémi abécében rés (vs. fej), a res publika, a rabbi jele. Tudni kell, hogy minden nyelvben másként ejtik. Számjegye: 100 és 10 0000.

S – szigma, számjegye 200 és 200 000. Kígyóyszerű megjelenésében a sziszegő hangot jelöli (sin = fog), a halál, de ugyanakkor a gyógyítás (Aszklépiosz) jelképe is. A sas szembeszáll a kígyóval: a Nap és a Hold, a menny és a pokol, sötétség és világosság örök ellentéte. Két S-t egyberajzolva Spirius Sanctus, hármat pedig a héber abécé számértékében (888): JESUS. Számjegye: 200 és 200 000.

T – taü: Jel, a föníciai abécé utolsó betűje; az örökös elmúlás (vízszintes szár) és felemelkedés (függőleges szár). A kereszt előképe, ha a tetején fül van, Thoth isten (a középkorban Hermész Trismegisztosz), valamint a kétélű fejsze szimbóluma. A Tao, a kimondhatatlan (mysterium magnum) jele. Számjegye: 300 és 300 000.

U – ugyanannak a betűnek (U, Y, F: tnaü = kampó) származéka, lilában a bölcsességnek, a püspökök, doktorok palástjának, az alkonyatnak, halálnak és gyásznak a színe.

V – uau, a héber széfer jeszira, az emberi test hatféle ereje, a győzelem jele.

X – a görög kszei, kszi, Krisztus szimbóluma, a fény keresztje, a matematikában és a logikában az ismeretlen jele. Számjegye: 600 és 600 000.

Y – üpszilon, a latinban az U betű elődje. A héber Yob a legmagasabb mennyei szféra: YHVH, a szent név kezdőbetűje, az Isten neve (YA, YAH, YAO). Számjegye: 4000 és 400 000.

Z – (d)zéta, zajin (balta), mint számjegy: 7 és 7000. Alapja az I, amelyhez alul-fölül farkok járult. Zeusznak, valamint Sionnak, Isten városának a jelképe. A Z befejezi a betűk sorát a zéróban: súnja (szanszkrit) > asz-sziif (arab) = üres, > zephyrum > zero.

(Válogatás Santarcangeli 1971 után)

IV. SZÓRÓL SZÓRA...

„Szaraszvati, Brachmánna, a teremtnőnek hitvese, valamennyi alkotó művészet istennője... Egyik neve Vach, ami azt jelenti: szó.”

Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) talán az a tudós író, akit az ókor filológusának nevezhetünk. „Az az ember, aki

a szavak eredetéről számos helyénvaló kijelentést tett, inkább elismerésben részesülhet, mint az, aki erre alkalmatlan. Különösen azért is, mert az etimológia művészete nem állítja, hogy minden szónak meg lehet állapítani az alapját ugyanúgy, mint ahogy a medicináról sem tudjuk, hogy miként és miért gyógyít; és ha nekem nincsenek ismereteim a fa gyökérzetéről, még nem vagyok meggátolva abban, hogy mondhassam: a körte az ágról, az ág a fáról, a fa a gyökereiről [származik], holott ezt nem is látom... [Minderre] a jelen könyv [A latin nyelvről VII.] fogja szolgálni a tanúbizonyságot.”

„Az umbilicus, ahogy mondják, a mi [latin] umbilicus = köldök szavunkról lett elnevezve, miután ez a hely a földek közepét jelenti, akárcsak a mi köldökünk. De mindkettő valótlán állítás: ez a hely nem a földek közepe, mint ahogy a köldök sem az ember középpontja. Így az ún. Püthagorasz-féle ellenföld [az a vonal, amelyik közepén, a Föld és az ég közé rajzolható] a köldök alatt van, azzal a különbséggel, ami emberben a férfi és a nő között van, ahol az emberi élet kezdődik, és ami hasonlóan igaz az univerzumra is: minden dolog a központban ered, mert a Föld az univerzum centruma. Mindemellett, ha a földgolyó egyáltalán valamely centrummal, vagy umbilicusszal rendelkezik, az nem Delphoiban van: hiába nevezik annak, az nem valódi centrum; valami van ugyan a templom egyik oldalán, valami, ami kincses kamrának látszik, amit a görögök omphalosznak hívnak, és Püthón síremlékének tartanak [Pythont, Delphoi kígyó-istennőjét Apollón árvíz útján pusztította el]. A szó, umbilicus, ezen magyarázatunk szerint keletkezett az omphaloszból.”

A betűk etimológiai változatai közül példának az *m* betűre vonatkozó folyamat sajátosságait kísérhetjük figyelemmel, Essen monográfiáját véve alapul. A *név* szó az egyik legrégebbi szavak egyike: a szanszkrit *nama*, a görög *onoma*, a latin *nomen* után feltehetően az indogermán *gno*[^] (= felismerés) gyökérből ered, amely elvezet a görög *gignoszko*: felismer (lásd *gnószisz*), a latin *nosco*: megismer, *cognosco*: felismer, *notus*: ismert szavakhoz.

Jakob Grimm (1785–1863) a beszéd eredetével kapcsolatban az *m* betű „látványára” utal. Az újszülött vágyának első objektuma az anyamell. „Ha elképzeljük a szopás ajakmozgását, nemde a *mamma* szó alakilag-fiziológiailag kódolt létrejöttét láthatjuk érzékletesen a szemünk előtt?” A régiek a földet anyai princípiumnak képelték (lásd *mamma* [tatár]: föld, *Gaia* [görög]: [anya]föld, *Maia* [görög]: tk. anya, vö. *maieuein*: szülni, de innen ered a május hónap neve is). *Maia* a rómaiaknál ősi természetistennő, a természet szülőanyja (Atlasz lánya és Merkúr anyja). A szanszkrit *Maja* az indiai mitológiában a Brahmanból kiáradó anyai őserő. A görög *maszosz*: asszonyi mell (szemben az *a/maszónokkal*, akiknek kicsi mellük volt), a latin *amo* jelentése pedig szeretni.

Az *m* hangnak a fenti ősjelentéséből további szavak eredeztethetők: a *mor*: meghalni gyök, amely a szanszkrit *mr*: meghal > *mrtám*: halál > *morior* (latin): meghalni > *mors*:

halál > *mortuus*: halott; *morbo*: szenved > *morbus*: betegség, *morbidus*: beteges. A halálban elnémul az ember (*mutus*: néma), a görög *müein*: szemeket-száját becsukni. A perzsa *múmia* szóban (*mum/mom*: puha, viasz, balzsamos gyanta) is felismerhető az *m* hang értelmezési körében.

A szanszkrit *manus*: ember szó visszavezet a *man*: gondolni gyökre > *durmanasz* (szanszkrit) > *diszmenész* (görög): gyűlölködő. *Manas* (szanszkrit) > *mens* (latin): szellem, érzület. Ide tartozik a görög *mna* szógyök > *mimnészko*: emlékeztet > *mémnemai*: emlékszik > *mono* (latin), *anemosz* (görög): lehelet, szél > *animus* (latin): szellem, *anima*: lélek.

„[Az ember] létének szenvedésében, melyet felerősít a halálnak, saját halála elkerülhetetlenségének a tudata, ráeszmélt emberlétére, létezésének szellemi voltára; énmagányosságában... a halállal szembesülve, tudatában a halálnak a világra és az életre áhítozott, s ebben titkon ismét nem egyébre vágyott, mint arra a magasztos életre, melytől úgy érezte, elszakadt, nem egyébre, mint visszatérni a szellemben nyert eredethez, Istenbe” (Ebner 1995).

A névszók nyelvtani eseteinek (ragozásának) értelmezéséhez a személyes névmás elemzése kapcsán jutunk, amely a névmások és az igék megjelenése után alakult ki. Egy személy, majd később egy dolog nevéhez *alanyesete* (nominativus) vezet. A megszólításban a név esete a *vocativus*, tulajdonképpen a második személy: a Te nominalizálását jelenti. A *tárgyesetben* (accusativus) „nyer célt a mozgás/tevékenység: mintegy... az őseredeti objektumot jelöli”. A *birtokoset* (genitivus) nemcsak a birtoklás, de a létrehozás tulajdonsága is, a *részeset* (dativus) pedig a vágyat, a birtoklás akarását fejezi ki. „Sem az *ablativusnak*, sem pedig a szanszkrit *instrumentálisnak* és *lokativusnak* szemlátomást nincsen az előbbiekhöz hasonló különösebben mély jelentése” (Ebner 1995).

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716, egyik legnagyobb polihisztor Arisztotelész után, a szubsztanciák közötti viszonyra, a lélek és a test eleve elrendelt harmóniájával („Istennek nincs szüksége arra, hogy gondolatainak segítségével idézze elő az ember cselekedeteit”) a *Système nouveau* című párbeszéd művében foglalkozik. A szavak eredetére vonatkozó véleménye szerint azok nagy részét nem ismerjük fel, mert „legtöbbször elvesztek” [A szókról]. „A szók jelentései önkényesek... részben természetes okok határozták meg őket, s a választás is ezen okok között szerepel. Van talán néhány mesterséges nyelv is... amelyek önkényesek; így azt tartják némelyek, hogy ilyen volt a kínaiak nyelve.” „Vannak [azonban nyelvek], melyek valamennyien egy forrásból erednek s ugyanazon nyelv változatai gyanánt tekinthetők, ezeket keltának lehetne nevezni. A régiek mind a germánokat, mind a gallokat keltának nevezték; s ha messzebbre visszamegyünk, hogy úgy a kelta és a latin, mind a görög nyelv eredetét megértsük... azt a feltevést tehetjük, hogy ennek oka mindezen népeknek közös eredetében keresendő, akik a skytháktól, ettől a Fekete-tenger vidékéről jött néptől származtak”.

„...a legtöbb szó különböző véletlenek és változások következtében rendkívül módosult és eltávolodott kiejtésétől és jelentésétől. Íme egy világos példa. A *szem* (oeil) szó és ennek rokonsága alkalmas lesz erre... A-ból (az első betűből), ha egy kis hehezet fűződik hozzá, lesz *ah*, és mivel ez a levegő kifúvása, amely kezdetben eléggé tiszta s ezután elenyésző hangot ad, e hang természetesen lágy lehelletet (*spiritum lenem*) jelent, ha az *a* és *h* nem nagyon erős. Ebből veszik: *aó, aer, aura, haugh, halo, haleine, atmosz, athem, odem* eredetüket... De minthogy a víz szintén cseppfolyós test, és zajt csinál, ebből származott (legalább én azt hiszem), hogy *ah*, a kettőzés folytán erősebbé téve, vagyis *aha*, vagy *ahha* a víz gyanánt vétetett... [A kelták] hogy jobban jelezzék a mozgást, [a szavak elé] odaillesztették az ő *w*-jüket (*Wehen, Wind*) a levegő mozgását, s (*waten, vadum, water; Wasser*) a víz, vagy a vízben való mozgást.”

„...a tulajdonnevek rendszerint *appellativumok*, vagyis eredetileg általános kifejezések voltak, mint *Brutus/brutus*: ostoba, buta, az első Brutus látszólagos bárgyúságától, *Caesar* (olyan gyermek neve volt, akit operáció – *caesa*: vágás – útján vettek ki anyja méhéből), *Augustus/augusto*: szentté emel/avat, *Capito/capito*: nagyfejű, *Lentulus/lentus*: lomha, lusta, szerelemtől nem hevülő, *Piso/piso*: mozsár > nagyon kicsi, *Cicero/cicera*: csicsriborsó” stb.

Umberto Eco (1932–) a nyelvek születéséről írt átfogó monográfiájának (A tökéletes nyelv keresése) a vezérfonala annak a kérdésnek a tisztázása, hogy Bábelnek valóban volt-e szerepe a többnyelvűség kialakulásában, más szóval, hogy létezett-e közös ősnyelv (amely szerinte a héber volt), vagy pedig a nyelvek a népek, tájak, települések szerint, eleve sajátos körülmények között jöttek létre. Eco Ádámától napjainkig kísérté végig a különböző korok gondolkodóinak érveit, amelyek döntően a feltételezett (de némelyikére nézve vitatott) ősnyelv létezése mellett foglaltak állást: „Mind az egész földnek pedig *egy nyelve és egyféle beszéde* vala” (Gen 11,1). Következtetései végül is a napjainkban inkább érvényesülő felfogással értenek egyet, amely ugyancsak a Bibliában található. Eszerint Noé fiainak nemzetségeiből (még a Bábel előtt) „váltak ki a szigetlakó népek az ő országaikban, mindenik a *maga nyelve*, családja és nemzetsége szerint” (Gen 10,5).

„Ha az univerzális tulajdonságok listája azt mutatja, hogy a nyelvek nem térnek el teljesen szabadon egymástól, akkor vajon azt jelenti-e ez, hogy a nyelveket korlátozza az emberi agy szerkezete? Nem közvetlenül. Először két alternatív magyarázatot kell kizárnunk.

Az egyik lehetőség az, hogy a nyelv egyetlen egyszer fejlődött ki, minden élő nyelv valamilyen közös ősnyelv leszármazottja, és megtartja a közös ősbizonyos tulajdonságait. Ezek a tulajdonságok ugyanazért azonosak a nyelvekben, mint amiért az ábécé sorrendje ugyanaz a héber, a görög, a latin és a cirill ábécében. Semmi különleges nincs az ábécé sorrendjében, egyszerűen ez volt a sorrend, amelyet a kánaániták kitaláltak,

és minden nyugati ábécé ebből származik. Egyetlen nyelvész sem fogadja el a nyelvi univerzálék ezen magyarázatát. [...] Istennek nem kellett nagyon megerőltetnie magát ahhoz, hogy összehavará Noé leszármazottjainak nyelvét...”

A földi tudósoknak nincsen megnyugtató válaszuk a kérdésre. Az elméleti fizikus Freeman Dyson felvetette, hogy a nyelvi változatosságnak oka van: „a természet választotta út volt ez arra, hogy gyorsan végigmehessünk az evolúciós fejlődésen, méghozzá úgy, hogy egymástól elkülönült etnikai csoportokat hozott létre, melyekben gyorsan végigmehet a fel nem hígított biológiai és kulturális evolúció...”

„Az uralkodó nyelvek és nyelvjárások messze elterjedtek, és más nyelvek fokozatos kiküszöböléséhez vezettek. Egy nyelv ugyanúgy, mint egy faj, ha egyszer kihalt, többé soha nem éled fel” (Darwin: Az ember származása). „Valójában Darwin be is vallotta, hogy néhány elképzelését a biológiai evolúcióról korának nyelvészeti kutatásaiból merítette”. „...a nyelv minden időben, minden nyelvközösségekben változik, bár különböző részei eltérő módon változhatnak az egyes nyelvközösségekben”.

„[Például] az angol nyelv gyökerei Észak-Németországba vezetnek, nem messze Dániától, ahol az első évezred korai századaiban pogány törzsek éltek, az anagelek, a szászok és a jütlandiak. Miután az összeomló Római Birodalom csapatai az ötödik században elhagyták a brit szigeteket, ezek a törzsek előzőnlötték azt a területet, amelyet később Angliának (Angelország) neveztek el, és elűzték az őslakó keltákat Skóciába, Írországra, Walesbe és Cornwallba. Nyelvi szempontból a vereség megsemmisítő volt; az angolban gyakorlatilag nincs nyoma a kelta nyelvnek. A vikingek a kilencediktől a tizenegyedik századig özönlötték el az országot, ám nyelvük, az ónorvég, eléggé hasonló volt az angolszászhoz ahhoz, hogy az akkori nyelv, az óangol, eltekintve a sok kölcsönszótól, ne változzék meg nagyon.

1066-ban Hódító Vilmos megszállta Britanniát, és magával hozta a francia nyelv normann dialektusát, mely hamarosan az uralkodó osztály nyelve lett. Amikor nem sokkal 1200 után az angol–normann királyság uralkodója, János király elveszítette Normandiát, az angol újra Anglia kizárólagos nyelve lett, bár a francia hatása nagyon erős maradt, és a mai napig több ezer szóalakban és nyelvtani fordulatban megfigyelhető. Ez a latin eredetű szókincs...”

Mi van akkor, ha még tovább megyünk vissza az időben? Az anagelek és a szászok nyelve nem a semmiből származott; az ősgermánból fejlődtek ki, annak a törzsnek a nyelvéből, amely Kr. e. első évezredben Észak-Európa nagy részét megszállta. A törzs nyugati ága több csoportra vált szét, ezekből származott nemcsak az angolszász, hanem a német és sarjádéka, a jiddis, valamint a holland és oldallága, az afrikaans. Az északi ág Skandináviában telepedett meg, és itt alakult ki a svéd, a dán, a norvég és az izlandi. A szókincsbeli hason-

lóságok ezekben a nyelvekben azonnal láthatók, és nyelvtanukban is sok az átfedés, például az *-ed* múlt idejű végződés.

A germán törzsek ősei nem hagytak maguk után tiszta nyomokat az írásos történelemben vagy a régészeti leletekben. Ám nagyon világos és különleges nyomot hagytak azokon a területeken, amelyeket elfoglaltak. A nyomot Sir William Jones, az Indiában szolgáló brit bíró fedezte fel 1786-ban, és a felfedezés a tudományos kutatás legkülönlegesebb példájává vált. Jones a már régen halott *szanszkrit* nyelv tanulmányozásába kezdett, és a következőket jegyezte meg:

„A szanszkrit nyelv, bármennyire is ősrégi, csodálatos szerkezettel rendelkezik; tökéletesebb, mint a görög, gazdagabb, mint a latin, és választékosabb, kifinomultabb, mint bármelyikük, ugyanakkor sokkal nagyobb rokonságot mutat mindkettővel, mind az igék gyökereiben, mind a nyelvtani formákban, mint ami csupán a véletlen műve lehetett volna; valójában olyan erős ez a rokonság, hogy egyetlen filológus sem vizsgálhatja mindhármát anélkül, hogy ne feltételezne mögöttük egy közös forrást, amely talán már nem létezik; hasonló, bár nem annyira erős okok miatt feltételezhetjük, hogy mind a gót (germán), mind pedig a kelta, bár nagyon különböző nyelvekkel keveredtek, ugyanahhoz a forráshoz vezethetők vissza, mint a szanszkrit; valamint az óperzsa is hozzáadható ugyanezen nyelvcsaládhoz...”

Példának csak egyet: *bhrater* (szanszkrit), *phrater* (görög), *frater* (latin), *bratre* (ósláv), *brathir* (óír), *brother* (angol), *bá/báty* (magyar).

Ilyen hasonlóságok a szókinszben és a grammatikában rengeteg modern nyelvben figyelhetők. A felfedezések hordereje elképesztően nagy. Valamilyen ősi törzs bizonyára elfoglalta majdnem egész Európát, Törökországot, Iránt, Afganisztánt, Pakisztánt, Észak-Indiát, Nyugat-Oroszországot és Kína bizonyos részeit... [De] még ma sem tudja senki igazán, kik voltak az indoeurópaiak... Az *árja* szó az indoeurópai népekkel társult, [míg más] régészek a dél-oroszországi sztyeppéken i. e. 3500 körül virágzó kurgán kultúrával rokonították...”

Colin Renfrew mellett érvel, hogy az indoeurópai hatalomátvétel „nem a harci szekér, hanem a bölcső győzelme volt... Az indoeurópaiak i. e. 7000 körül Anatóliában éltek a Termékeny Félhold oldalán, és ők voltak az első földművesek... A földnek egyre több ember megélhetését kellett biztosítania, és a gazdálkodók szaporodó leszármazottjainak egyre több termőföldre volt szükségük.” És miután a *honfoglalás a világtörténelem során permanens folyamat*, „ennek a szomszédos gyűjtögető/vadászó törzsek esnek áldozatul, illetve beolvadnak a hódítók közé; ily módon Írországot, valamint Skandináviát i. e. 2500 körül érték el”. „A genetikusok nemrég felfedezték, hogy a gének egy bizonyos csoportja a mai Törökországban élő emberekben koncentrálódott, és a koncentrált előfordulás fokozatosan gyengül, ahogyan a Balká-

non keresztül Észak-Európa felé haladunk” (Cavallo-Sforza 1988). Még napjainkban is heves vita folyik arról, hogy ezek a népek valóban indoeurópaiak voltak-e, és „hogyan hasonló módon kerültek-e Iránba, Indiába és Kinába... A legtöbb más emberi nyelvet is hasonló módon lehet közvetlen leszármazású törzsekbe csoportosítani, és ezek a nyelvek is mind meglepően sikeres ősi földműves, hódító, felfedező, vagy nomád törzsekhez vezethetők vissza... [nosztratikus nyelv]”.

„A feltételezett genetikai/nyelvi családfa ágai arra szolgálhatnak, hogy felrajzolják a homo sapiens sapiens történetét, kezdve az afrikai populációtól, melybe a feltételezések szerint a mitokondriális Éva fejlődött ki 200 000 évvel ezelőtt, az Afrikából induló, 100 000 évvel ezelőtti elvándorlásokig, melynek során benépesült a Közel-Kelet, Európa és Ázsia, egészen az utóbbi 50 000 évig, amikor a vándorlók eljutottak Ausztráliába, az Indiai- és a Csendes-óceán szigeteire és az amerikai földrészre”.

„Ami a nyelvi ösztönt illeti, a gének és a nyelvek közötti korreláció véletlen egybeesés... csak a szupertörzsek és a bennszülött fajok szintjén mérhetők... Az ember a szavakat csak valamilyen határig tudja visszanyomozni az időben... A legtöbb nyelvész úgy véli, hogy 10000 év után semmilyen nyoma nem marad meg egy nyelvnek a leszármazottakban... Ezért különösen kétséges, hogy valaki a mai nyelvek közös őseinek fennmaradt nyomait megtalálja...” (Renfrew 1989).

„A nyelveket azok a gyermekek tartják fenn, akik megtanulják őket. Amikor a nyelvészek azt látják, hogy egy nyelvet már csak felnőttek beszélnek, akkor az a nyelv halálra van ítélve... Csak mintegy 600 nyelvről mondható, hogy viszonylag biztonságban van, egyszerűen a beszélőik aránylag nagy száma miatt; mondjuk minimum 100 000 beszélő (bár ez még rövid távon sem garantálja a fennmaradást), és még ez az optimista feltételezés is azt mutatja, hogy 3600 és 5400 közé tehető azon nyelvek száma – az összes nyelvek 90%-a –, amelyeket a következő évszázadban kihalás fenyeget” (Krauss, idézi Pinker 1999). „A nyelvek kihalását okozhatja beszélőik élőhelyének pusztulása, népirtás, kieroszakolt asszimiláció, az asszimilációt elősegítő nevelés, demográfiai csökkenés, valamint az elektronikus média összehangolt támadása is, amelyet Krauss »kulturális ideggáznak« nevez... A nyelvi különbség halálos megosztottság forrása lehet, és ha egy generáció mellett dönt, hogy inkább a többség nyelvét választja, mely cserébe gazdasági és társadalmi előmenetelt kínál, akkor van-e joga valamilyen külső erőnek arra kényszeríteni őket, hogy ne tegyék, csupán csak azért, mert szerintük az ősi nyelv megtartása kellemes dolog?”

Félő azonban, hogy a nyelv elvesztése nem csupán *kellemetlen dolog*, hanem többek között az öröklött kultúra, hagyomány és vele együtt a személyiség elvesztésével is jár. Hiszen „az antropológia és a humán evolúciós biológia számára a nyelvek a faj történetét és földrajzat követik nyomon, és egy nyelv kihalása... olyan lehet, mint egy történelmi dokumen-

tumokkal teli könyvtár leégése vagy egy törzs utolsó fájának kihalása.” „A nyelv olyan közeg, melytől sohasem választható el a kultúra verselése, irodalma és éneke” (Krauss, idézi Pinker 1999).

Az *etimológia* (*etümosz* [görög]: való, igaz, eredeti + *logosz*: beszéd, szó, *bölcsesség*, a világot/természetet átható értelem, az Ige) a szavak történetének tudománya. Elsősorban azokat a szavakat vizsgálja, amelyek eredetéről ismereteink hiányosak, és mindössze feltevésekre vagyunk utalva. Egyszer a szó értelmi, másszor formai (elő)története vagy egyik nyelvről a másikra történő áterjedése lehet kérdéses. Egy-egy szó nyelvészeti felderítése sokszor csak több más szó eredetének megfigyeltése, hangtani, grammatikai sajátosságainak vagy történelmi jelentésváltozásainak, más nyelvből történő kölcsönzésének követése útján közelíthető meg. Az etimológia tehát olyan eljárásnak tekinthető, amely „a lingvisztika különböző módszereit veszi igénybe egy adott szó történeti összefüggéseinek megismeréséhez” (Durkin 2009).

Az etimológiának, mint tudománynak bővebb taglalásába e helyt nem bonyolódhatunk, miután az egyrészt nem feladatunk, másrészt ismereteink is szerényebbek annál. A nyelvek eredetét illetően ismét a *Genezisre* utalunk, amennyiben a benne szereplő kettősségnek (a Babel előtti közös ősnyelv, szemben a genuin több törzsi nyelv) vitája még nem ért véget, a kérdésben az arra érdemes nyelvészek napjainkig sem jutottak egyértelműen dűlőre. Jelen lehetőségeink annyit engednek, hogy felidézzük orvosi nyelvünk szavainak útját, annak bizonyosságául, hogy többségükben a protoindoeurópai ősnyelv szanszkrit/hettita > görög > kelta/latin ágának származékai, és szóljunk az etimológia mai módszertáráról.

A *sanzskrit* őind (samskrta) az ókori India irodalmi és a hindu vallás liturgikus nyelve volt. Írása a dévanágari (isten-városi) nevű betűírás, mely a Kr. e. I. évezred körül a föníciai ábécéből származik. A hagyományos írás lesimított pálmalevelekre történt, amelyeket hosszúkás könyv alakban fűztek össze (Fodor 1999).

Az *ógörög* nyelv kialakulására maradandó hatással valószínűleg a kis-ázsiai prehellen (indoeurópai/anatóliai) lakosság nyelve volt, az első írásbeliség (lásd lineáris B), valamint a műkénéi kultúra (agyagtáblák) is innen származik. A VIII–VI. század mediterráneumi gyarmatosítása kapcsán a föníciai (észak-sémi) alfabetikum terjedt el. A különböző nyelvjáráásokat (dór, aiol, ion) a továbbiakban *acháj* néven foglalták össze.

A *latin* írás (az átmeneti kelta behatást követően) a görög alfabetikát követte valószínűleg etruszk közvetítés révén, az előbbiből kettős mássalhangzót (x) is átvéve. Irodalmi hagyatéka számunkra elsősorban klasszikus korszakából hasznos, de a nyelv vizsgálatához – a római birodalom kettészakadását (Kr. u. 476) követően – az újlatin nyelvek is forrásul szolgálnak.

Végezetül pedig nézzük meg, hogy az összehasonlító módszerek mellett a protoindoeurópai kultúra milyen további sajátosságait használhatjuk fel a holt nyelvek rekonstruálásához. Hogy a prehisztorikus népek szótárát összeállíthassuk, kultúrájukra kell ablakot nyitni (Fortson 2004). A nyelv nem létezik emberek nélkül, és mindig tükrözi kultúrájukat is. Továbbá az összevetést nemcsak az egyes szavakra, hanem a szövegben betöltött jelentésére és kulturális kapcsolatára is vonatkoztatni kell, hogy a különböző feltevésekben is szerepük lehessen. Az ilyen komparatív jellegű nyelvészeti tanulmányozás egyben hozzásegít a protokultúra felderítéséhez is az előnyelv kutatása mentén.

Az összehasonlító nyelvészet mellett többek között figyelemmel kell lenni az antropológiára, etnológiára, archeológiára, a hasonló mitológiákra, szokásokra, motívumokra, a szociális körülményekre is. Más részről viszont, egy nyelvészeti bizonyítékból nem feltétlenül lehet minden egyébre következtetni. Ennek értelmében, ha például egy kérdés kapcsán a nyelvcsalád egy-két ágában hasonló eredményre jutunk, az még nem jogosít fel arra, hogy azt az egésze érvényesnek tekintsük.

Ezen szempontokra irányulnak László Gyula (1908–1998) régész professzor alábbi gondolatai: „mihelyt [a nyelvész] történeti következtetésekre jut – tehát például őstörténetet szerkeszt egybe – ...a történészek, régészek utcájába jut.” Ugyanakkor „ha a nyelvészek nem irányították volna az obi-ugorokra az embertan kutatóinak figyelmét, maguktól soha nem keresték volna ott elődeinket, rokonainkat.” Viszont: „a nyelvtani elemek (például az igeragozás) a legszívósabbak egy-egy nyelv életében”. Jókait idézve pedig: „csak azt mondhatom, a magyarok nyelve mindig magyar volt!”

UTÓSZÓ A fenti összeállítás a szerkesztőség felkérésére írt tanulmány. Számos idézetével mindössze a betűk/szavak/nyelvek kultúrtörténeti áttekintését szolgálhatja. A további részleteket illetően a nyelvtudományi szakirodalomra utalunk.

IRODALOM

- Bárczi Géza 1932. *A pesti nyelv*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- Bősze P. 2009. Gondolatok a nyelvről és a magyar nyelvről: ahogy az orvos látja. In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Cavalli-Sforza L. L. – Piazza A. – Menozzi P. – Mountain J. 1988. Reconstruction of Human Evolution: Bringing together of Genetic, Archeological and Linguistic Data. *Proc Nat Acad Sci* 85: 6002.
- Dante A. 1962. A nép nyelvén való ékesszólásról. Fordította: Mezey László. In: *Dante összes művei*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Durkin Ph. 2009. *The Oxford Guide to Etymology*. Oxford Univ. Press, Oxford.
- Ebner F. 1995. *A szó és a szellemi valóságok – Pneumatológiai töredékek*. Fordította: Hidas Zoltán. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Eco U. 1998. *A tökéletes nyelv keresése*. Fordította: Gál Judit és Kelemen János. Atlantisz, Budapest.

- Fodor I. (szerk.) 1999. *A világ nyelvei*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Forston B. W. 2004. *Indo-European Language and Culture*. Wiley-Blackwell, Chichester.
- Gadamer H. G. 1984. *Igazság és módszer*. Fordította: Bonyhai Gábor. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Gooch P. W. 1996. *Reflections on Jesus and Socrates*. Yale University Press, New Haven, London.
- Hegedűs J. 1966. *A magyar nyelv összehasonlításának kezdetei az egykorú európai nyelvtudomány tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hérodotosz történeti könyvei I. 1892. Fordította: Geréb József. MTA, Budapest.
- Joós E. 1994. *Isten és lét – Körséta Heidegger, Kierkegaard, Nietzsche és más filozófusok társaságában*. Sylvester János Könyvtár, Sárvár.
- László Gyula 1981. *Östörténetünk*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Leibniz G. W. 1930. A szókról. In: *Újabb vizsgálódások az emberi értelemről*. Fordította: Dr. Rácz Lajos. MTA, Budapest.
- Lozsádi K. 2006. *Etymologia Medica – Orvosi szótörténeti tár*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Magyar L. A. 2009. Az európai orvosi nyelv története. In: Bősze Péter: *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest.
- Makkay J. 1998. *Az indoeurópai nyelvű népek őstörténete*. Budapest.
- Merleau-Ponty M. 1969. *La prose du monde*. Gallimard, Paris.
- Nyíri K. – Szécsi G. (szerk.) 1998. *Szóbeliség és írásbeliség*. Áron Kiadó, Budapest.
- Pinker S. 1999. *A nyelvi őstön*. Fordította: Bócz András. Typotex Kiadó, Budapest.
- Platón: *Kratülosz*. 2008. Szabó Árpád fordítását átdolgozta: Horváth Judit. Atlantisz, Budapest.
- Platón: *Phaidrosz*. 2005. Kövendi Dénes fordítását átdolgozta: Simon Attila. Atlantisz, Budapest.
- Plesu A. 2000. *A madarak nyelve*. Fordította: Horváth Andor. Jelenkor, Pécs.
- Plinius Secundus: *Historia naturalis*. Liber VII. 1989. Harvard University Press, Cambridge.
- Powell B. B. 1991. *Homer and the Origin of the Greek Alphabet*. Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- Renfrew C. 1989. Models of Change in Language and Archeology. *Transactions of the Philological Society* 87: 103.
- Renfrew C. 1989. Before Babel: Speculations on the Origins of Linguistic Diversity. *Cambridge Archeological Journal* 1: 3.
- Sacks D. 2003. *The Alphabet*. Arrow Books, Berkshire.
- Santarcangeli P. 1971. *A betűk mágája*. Fordította: Lator László. Európa Kiadó, Budapest.
- Scheiber S. 1937. *Keleti hagyományok a nyelvek keletkezéséről*. Budapest.
- Steiner G. 2005. A nyelv és a gnózis. In: *Bábel után I*. Fordította: Bart István. Corvina Kiadó, Budapest.
- Szent Biblia. Fordította: Károli Gáspár. É. n.
- Tarján T. 1993. Alfa és omega. In: „...mennyre hátra van még az ember”. ELTE, Budapest.
- Varro Terentius: *De Lingua Latina*. Liber VII. 1999. Harvard University Press, Cambridge.
- von Humboldt W. 1985. A nyelvek összehasonlító tanulmányozása a nyelvi fejlődés különböző korszakaival összefüggésben. In: *Válogatott írásai*. Fordította: Rajnai László. Európa Kiadó, Budapest.
- Wilamowitz-Moellendorff U. von 1931–32. *Der Glaube der Hellenen I–II*. Weidman, Berlin.

Emberfejű bikaszobor a szíriai Tell Brakból Kr. e. 2000 körül (D&J Oates, *Cambr Archeol J* 1:131, 1989)

Szabó Mária

A magyar nyelvben meghonosodott latin orvosi és köznyelvi kifejezések (2. rész)*

I

icterus sárgaság (ἰκτερος, *ikterosz* gr. sárga kismadár, amelyről úgy vélték, hogy látása a hasonlósági mágia alapján meggyógyítja a sárgaságot)

idea eszme, ötlet (ιδέα, *idea* gr. tkp. a görög látni, *horaó* ige perfectumából ered, azt jelenti, hogy a látott; később képmás, eszme; *idea*, -ae, f.)

ideális eszményi (*idealis*, *idea*, -ae, f.)

identitás azonosság (*identitas*, -atis, f. azonosság, lényegben való egyezés)

idióta szellemileg károsodott, nem normális (ιδιώτης, *idiótész* gr. egyén, polgár, tanulatlan, műveletlen ember; *idiota*, -ae, m. tudatlan, járatlan, avatatlan ember)

ikon festett táblakép a görögkeleti vallásban, jelkép, nyelvi képjel (εἰκών, *eikón* gr. képmás, arckép, szobor, kép, alak, tükörkép, árnykép)

ikonikus képmás jellegű (εἰκονικός, *eikonikosz* gr. képmást illető, képmás; *iconicus* képmás, életnagyságban festett vagy faragott kép)

ikonográfia (εἰκονογραφία, *eikonographia* gr. lefestés, előállítás; *iconographia*, -ae, f. festett képben való bemutatás)

ikonosztáz görögkeleti templomokban a táblaképeket tartó dúsan díszített fal, amely a belső szentélyt, az oltárt elválasztja a templom többi részétől

ileus bélelzáródás (εἰλεός, *eileosz* gr. kólika, bélgörcs; *ileus*, -i, m. bélgörcs, gyulladáshoz befűződés, amely székletképtelenséggel jár)

illegitim törvénytelen (*illegitimus* törvénytelen, *lex*, *legis*, f. törvény)

illumináció megvilágosodás

(*illuminatio*, -onis, f. világítás, megvilágítás, felvilágosodás)

illusztráció kép, rajz, bemutatás (*illustratio*, -onis, f. lefestés, élénk előadás, *illustro* megvilágosít, világossá tesz, napfényre jó, kiderül)

illusztris híres, ismert (*illustris* világos, nyilvánvaló, tiszta, fényes, tekintélyes)

illúzió hiú ábránd, megvalósíthatatlan elképzelés (*illusio*, -onis, f. kigúnyolás, kicsúfolás, csalódás, hiú képzelgés)

imbecil gyengeelméjű (*imbecillis* gyenge testileg, beteges, szellemileg erőtlen, jelentéktelen, *imbecillor* gyengelkedik, betegeskedik)

imbecillitás gyengeelméjűség (*imbecillitas*, -atis, f. gyengeség, erőtlenség)

imitáció utánzás (*imito* utánzok, követ, *imitatio*, -onis, f. utánzás)

imitátor utánzó (*imitator*, -oris, m. utánzó, majmoló)

immobil mozdíthatatlan, nem mozgó (*immobilis* mozdíthatatlan, mozgathatatlan)

immobilitás mozdíthatatlanság (*immobilitas*, -atis, f. mozdíthatatlanság, mozdulatlanság)

immorális erkölcstelen (*mos*, *moris*, m. akarat, törvény, szabály, szokás, modor, erkölcs, jellem, *in-* fosztóképző)

immunis ellenálló, védett a különböző kórokozókkal, betegségekkel szemben (*in* + *munus*, -eris, n. közhivatal, szolgálat, tiszttség, közelezettség, *immunis* köztehertől, szolgálattól való mentesség, vmitől felmentett, tiszta, büntetlen, *munitus* erősített, védművekkel biztosított, körüláncolt)

immunitás ellenálló képesség

(*immunitas*, -atis, f. közterhektől való mentesség, ált. mentesség)

immunológia a szervezet ellenálló képességének erősítésével foglalkozó tudomány (*immunologia*, -ae, f.)

import behozatal (*importo* behoz, beszállít, bevisz, használjuk még az *importál*, *import áru* kifejezéseket)

impotencia tehetetlenség, a férfiak merevedési képtelensége (*impotentia*, -ae, f. erőtlenség, tehetetlenség)

impotens tehetetlen, nemi aktusra, merevedésre képtelen (*impotens* erőtlen, gyenge, vmivel nem bíró)

impresszió benyomás, hatás, vmilyen érzetet, látszatot keltő (*impressio*, -onis, f. benyomás, benyomat)

impresszionizmus benyomásokon alapuló művészeti irányzat (festészet, irodalom)

impulzív ösztönös (*impello* megüt, taszít, lök, hajt, megmozgat)

impulzus inger (*impulsus*, -i, m. lökés, ösztönzés, nógatás, hirtelen támadt belső ösztön, ötlet)

inaktív cselekvésképtelen, tehetetlen (*inactivus*)

inaktivitás cselekvésképtelenség, mozgásképtelenség, tehetetlenség (*inactivitas*, -atis, f.)

incestus vérrokonokkal való házasság, nemi élet (*incestus* tisztátalan, mocskos, fajtalan, *incesto* beszennyez, bemocskol)

index bizonyítvány, irányjelző lámpa az autókon, jegyzék, szótár, mutatóujj (*index*, -icis, m, f. ami vmit megmutat, mutatóujj, könyvcím, lajstrom, jegyzék)

indirekt közvetett (*indirectus* nem egyenes)

indiszkkrét nem szótartó, titkokat kificsező (*indiscretus* el nem választott, meg nem különböztetett, *in + discerno* elválaszt, különválaszt, elhatárol)

individuális egyedi, egy meghatározott egyénre jellemző, egyéni (*individualis* elválaszthatatlan, oszthatatlan, *in + divido* oszt, feloszt, eloszt)

individuum egyén (*individuum*, -i, n. ami tovább nem osztható, oszthatatlan, *divido* oszt, feloszt)

indukció az egyedfejlődés során egyes szervcsoportok egymásra gyakorolt, más szervek differenciálódását megindító hatása (*inductio*, -onis, f. bevezetés, vkihez való hajlandóság, szándék, feltétel, borogatás)

infantil gyerekes (*infans* gyerek, csecsemő, nem beszélő, néma)

infarktus érelzáródás következtében létrejövő ék alakú elhalás (*infarctus*, -us, m., *infarcio* betöm, beletölt, tölt)

infekció fertőzés (*infectio*, -onis, f. festés, meggyalázás, *infecto* megmérgező, megzavar)

infiltráció beszűrődés (*infiltratio*, -onis, f.)

információ tájékoztatás (*informatio*, -onis, f. tanítás, oktatás, művelés, felvilágosítás, *informo* alakít, formál, képez)

infúzió rendszeren vénába adott folyadék (*infusio*, -onis, f. beöntés, befecskendezés, öntözés)

inhaláció gyógyszerek belégzése (*inhalatio*, -onis, f. rálehelés, lehelet)

injekció vénába, artériába, izomba, bőr alá adott folyékony gyógyszer, ill. annak beadása (*injection*, -onis, f. belevetés, beillesztés, befecskendezés, *injecto* behány, bevet)

inkompatibilis nem összeférhető (*incompatibilis*)

inkompatibilitás összeférhetetlenség (*incompatibilitas*, -atis, f.)

inkompetens nem alkalmas vmire, hozzá nem értő (*incompetens* nem találó, vmihez nem illő, nem alkalmas)

inkontinencia vizelet, széklet visszatartásának képtelensége (*incontinentia*, -ae, f. önmegtartóztatás hiánya, magánál tartani nem tudás)

inkontinens vizeletét, székletét visszatartani nem tudó beteg (*incontinens* magába nem tartó, vissza nem tartó, magát tartóztatni nem tudó)

inkubáció lappangási idő (*incubatio*, -onis, f. tojáson kotlás, ülés, álomjósolat¹)

inkubátor állandó, meghatározott hőmérsékletet biztosító készülék koraszülött csecsemőknek (*incubator*, -oris, m. templomban háló jó, *incubo* vmin fekszik, templomban alszik)

inplantáció beültetés (*implantatio*, -onis, f., *implanto* beültet, *planta*, -ae, f. növény, vö. palánta)

inplantátum beültetett szerv vagy egyéb anyag (*implantatum*, -i, n.)

inspekció ügyelet (*inspectio*, -onis, f. megnézés, megtekintés, megfontolás, vizsgálat, vizsgáló megsejmlés)

inspiráció belélegzés, ihlet (*inspiratio*, -onis, f. belehelés, lélegzet, sugallat)

instabil nem állandó, nem szilárd (*instabilis* amin nem lehet megállni, állhatatlan, változékony)

integráció egyesülés, összegeződés (*integratio*, -onis, f. megújulás, megújítás, helyreállítás)

intellektuális értelmiségi, értelmi (*intellectualis* értelmi, szellemi)

intellektus értelem, szellemi képesség, felfogóképesség (*intellectus*, -us, m. észrevezés, érzés, megértés, felfogás, műértés, ízlés)

intelligencia értelem, szellemi fogékonyság (*intelligentia*, -ae, f. ész, értelem, felfogóképesség)

intenzio hatások (*intensio*, -onis, f. növelés, erősítés, megfeszítés)

intenzitás hatások (*intensitas*, -atis, f.)

intenzív erőteljes, hatásos (*intensivus*, *intendo* megfeszít, kinyújt, kiterjeszt, megerőltet, figyelmét irányítja vmire)

intervallum köz, időköz, térköz (*intervallum*, -i, n. köz, távolság, időköz, különbség)

intraarteriális artériába adandó gyógyszer (*intraarterialis*: *intra* -ba, -be, bele vmibe + *arteria*, -ae, f.)

intramuszkuláris izomba adandó gyógyszer (*intramuscularis*: *intra* + *musculus*, -i, m. izom)

intravénás vénába adandó gyógyszer (*intravenas*, *intra* + *vena*, -ae, f.)

introvertált befelé forduló (*intra* be, bele vmibe + *verto* fordul, fordít)

invázió megtámadás (*invasio*, -onis, f. megtámadás, megrohanás)

invitáció meghívás (*invitatio*, -onis, f. meghívás, különösen poharazásra

való meghívás, innen: vendégeskedés, vendégség)

invital meghív (*invito* vkit vendégnek meghív, kínálkozik, kecsegtet)

inzultus támadás, bántás (*insulto* ráugrik, sértően bánt vkivel, kigúnyol, kicsúfol)

irónia gúny (ειρωνεία, *eiróneia* gr. tetetett beszéd mód, gúny; *ironia*, -ae, f.)

irónikus gúnyos (ειρωνικός, *eirónikosz* gr. gúnyos; *ironicus*)

irracionalis ésszerűtlen (*irrationalis* oktalan, esztelen, *ratio*, -onis, f. ész, értelem, gondolkodás)

irrealis nem megvalósítható

irreverzibilis visszafordíthatatlan (*irreversibilis*, *reverso* ismét megfordít, forgat, visszafordít, kifordít)

irrigálás beöntés, öblítés (*irrigatio*, -onis, f. megvizelés, öntözés, elárasztás, *irrigo* vizet ereszt, megáztat)

irritáció ingerlés (*irritatio*, -onis, f. ingerlés, felingerlés)

irritál ingerel, bánt (*irrito* ingerel, felingerel)

ischiasz a nervus ischiadicusszal összefüggő derék- és végtagfájdalom (ισχιάς, *ischiasz* gr. csípőfájás; *ischias*, -adis, f.)

iskola (σχολή, *szkholé* gr. szabadidő, tudományos foglalkozásra felhasznált üres idő, tudományos vizsgálódás és tárgyalás, felolvasás, iskola, az iskola elnevezés azért alakult ki belőle, mert csak az arisztokráciának volt szabadideje pl. Paltón iskoláját látogatni; *schola*, -ae, f.)

itiner útmutató (*iter*, *itineris*, n. menés, utazás, út, pálya)

izoláció elszigetelés, elkülönítés (*isolatio*, -onis, f.)

J

Január (*Januarius* Janushoz tartozó, Janus a rómaiak kétarcú istene, a kapuk, bejáratok, kikötők őre, mindenféle kezdetnek az istene, közvetítő az istenek és az emberek között. A római naptár eredetileg 10 hónapból állt, a január, február hónapok utólag lettek hozzácsatolva. Mivel minden kezdet istene is Janus, ezért kapta róla nevét az évkezdő hónap)

jatrogén orvosi eredetű pl. ártalom (ιατρός, *iatrosz* gr. orvos, γεννάω *gennao* gr. szül, nemz, ered)

jöttányi a görög iota betűből ered a kifejezés. Amikor Kr. e. VI. században Peisizisztrátosz lejegyeztette a Homéroszi eposzokat, az Iliászt és az Odüsszeiát, akkor megtiltotta, hogy a későbbiekben egy iótányit is változtassanak a szövegen. Ilyen értelemben használjuk ma is, amikor azt mondjuk, hogy jöttányit sem engedünk valamiből

juss valakinek az öröksége, joga vmihez (*ius, iuris*, n. törvény, igazság, jog, jog valamihez)

jubileum évforduló (*jubilaeum*, -i, n. a felmentés éve vagy időszaka, a zsidóknál az 50. év az általános felmentés éve)

július a hónap Iulius Caesarról kapta a nevét

június június hónap Junóról, Juppiter feleségéről, a nők, asszonyok és ifjak védelmezőjéről kapta a nevét. A Juno név etimológiailag a *iuvenis* ifjú, fiatal szóval áll kapcsolatban

K

kaktusz (κάκτος, *kaktosz* gr. szúrós növény, kaktusz; *cactus* vagy *cactus*, -i, m.)

kalendárium naptár, évkönyv (*calendarium*, -ii, n. adósok könyve, naptár, *Kalendae* a hónap első napja a római naptárban)

kalkulus, **kalkuláció** számolás (*calculus*, -i, m. kicsi, sima kő, kavics, szavazás kővel, számolás)

kalória hőmennyiség egysége, a tápérték (*calor*, -oris, m. hő, melegség)

kálvária sok nehézség leküzdése vmely dolog elintézésében, koponya (*calvaria*, -ae, f. koponya, koponyák helye, azaz temetkezési hely)

kaméleon (χαμαιλέον, *khamaleon* gr.; *chamaeleon*, -ontis, m.)

kamera fényképezőgép (*camera*, -ae, f. kamra, raktár, csarnok)

kamilla (χαμομήλον, *khamaimelon* gr.; *chamomilla*, -ae, f.)

kampusz vmely egyetem parkos területe és épületei együtt (*campus*, -i, m. térség, róna, szabad tér)

kanális szennyvízcsatorna, csatorna, csontrekesz (*canalis*, -is, m. vízfolyás, csatorna)

kandidátus jelölt, egyetemi fokozat (*candidatus*, -i, m. fehérbe öltözött, hivatalkereső)

kanonikus általános érvényű, szabályos, mérték szerinti (κανονικός, *kanonikosz* gr. szabályos, szabályszerű, rendes)

kánon mérték, szabály (κάνων *kanón* gr. nádszál, egyenes bot, szintezőléc, vonalzó, szabály, minta, elv)

káosz zűrzavar (χάος, *khaosz* gr. üres és határtalan tér, formátlan östömeg, tátongó üresség, a görög mitológiában a káoszból keletkezett először a föld és az ég, az éjszaka, a sötétség, és az első működő erő, Erósz)

kapacitás vmi befogadóképessége, szellemi befogadóképesség (*capacitas*, -atis, f. téreesség, tágasság, szellemi tehetség)

kapilláris hajszál-, hajszálér (*capillaris* hajhoz tartozó, haj-, *capillus*, -i, m. haj, hajszál)

kapitális hatalmas, nagy (*capitalis* főbenjáró, életbevágó, *caput*, -itis, n. fej)

kapszula tok, orvosság fajta (*capsula*, -ae, f. tok)

kaput befejeződött, vége vminek (*caput*, -itis, n. fej, fő, *capitis* deminutio fővesztés)

karakter vkinek a sajátos jellemvonásai, jelleme (χαρακτήρ, *kharaktér* gr. bélyegző, pecsét, bevéssett, benyomott jel, megkülönböztető jel, jellemző vonás, jellemvonás, sajátság. A bevéssett, benyomott jel jelentésből a karakter az, ami az emberbe bele van vésve, tehát a jelleme)

karbunkulus drágakőféle, daganat, kelevény (*carbunculus*, -i, m. szeneckske, vörösen fénylő drágakő, pokolvar)

karcinóma rák, daganat (καρκίνωμα, *karkinóma* gr. rákos daganat, καρκί-voς, *karkinosz* gr. rák [állat], Rák csillag, rákos daganat; *carcinoma*, -atis, n.)

kardinális fontos, lényegét érintő pl. kérdés, bíboros (*cardinalis* ajtósarokhoz tartozó, csap, amely körül az ajtó megfordul, fő, jeles, sarkalatos, *cardo*, -inis, m. alkatrészt, készülék, sarokpont, forgópont, csillagászatban: sarkpont, fordulópont, főpont)

kardiológia a szív betegségeivel foglalkozó tudományág (καρδία, *kardia* gr. szív; *cardiologia*, -ae, f.)

kardiológus szívgyógyász (*cardiologus*, -i, m.)

karta irat, okmány (χάρτης, *khartész* gr. papír)

kasztráció herélés, ivartalanítás (*castratio*, -onis, f. herélés, *castro* kiherél, megmetsz, megnyes)

katalizátor vegyi folyamatokat gyorsító vagy lassító anyag (καταλύω *katalüo* gr. felold, felbont)

katalízis vegyi folyamat gyorsítása vagy lassítása katalizátor segítségével (κατάλυσις, *katalüszisz* gr. feloldás, felosztás, befejezés; *catalysis*, -is, f.)

katalógus névsor, jegyzék, árukészlet jegyzéke (καταλόγος, *katalogosz* gr. névjegyzék, polgárok névjegyzéke, katonaköteles polgárok névjegyzéke, tanács tagjainak névjegyzéke; *catalogus*, -i, m. előszámlálás, elősorolás, névsor)

kategória osztály (κατηγορία, *katégoria* gr. vádolás, állítás, állítmány; *categoria*, -ae, f. ócsárlás, osztályozás)

katéter húgycsapoló vagy bármilyen más üreges szervbe bevezetett műszer, pl. szívkatéter, érkatéter stb. (καθετήρ, *kathetér* gr. húgycsap; *catheter*, -eris, m.)

kaució óvadék letétele, kezesség (*cautio*, -onis, f. óvakodás, jótállás, kezesség)

kauzális oki, betegséget okozó (*causalis* oki, *causa*, -ae, f. ok, ürügy, dolog)

kaverna üreg, lyuk, barlang (*caverna*, -ae, f., *cavernosus* üreges, barlangos)

kemoterápia kémiai anyagokkal történő gyógykezelés, a ráksejtek pusztítása kémiai anyagokkal (*chemotherapy*, -ae, f.; *therápia* gr. gyógyítás, kezelés)

kleptománia beteges lopási kényszer (κλέπτω *kleptó* gr. lop, ellop + μανία, *mania*; *cleptomania*, -ae, f.)

kliens ügyfél, beteg, utas stb. (*cliens*, -entis, f. védenc, alattvaló, hűbéres)

klima időjárás, éghajlat (κλίμα, *klima* gr. lejtő, hegyoldal, éghajlat, földrajzi helyzet, égő; *clima*, -atis, m. a Föld hajlása az egyenlítőtől a sark felé, innen: a fekvésnek megfelelő időjárás, éghajlat)

klimatikus időjárási, éghajlati

klimax a változás kora (κλίμαξ, *climax* gr. lépcső, létra, ostromlépcső, hajólétra, *climax*, -acis, f. szónoklattani alakzat: fokozás, lépcső)

klinika (κλινική *kliniké* gr. ebből: κλίνη, *kliné* gr. ágy, fekvőhely, gyaloghintó, hordágy, ravatal; *clinica*, -ae, f.)

kloáka a végbél és a nemi szervek eleme az embrionális életben, egyes állatoknál a végbél és a húgyvezeték

egybenyílása (*cloaca*, -ae, f. föld alatti csatorna a szenny- és esővíz elvezetésére, iszákos ember hasa)

koaguláció összemenetel, megalvadás (*coagulatio*, -onis, f.)

kolera (χολέρα, *kholera* gr. súlyos folyadékvesztéssel járó betegség, émelygés; *cholera*, -ae, f.)

kolerikus a nedvelmélet szerint az az embertípus, akiben túlteng a fekete epe, epés, rosszmájú, csípős nyelvű, hirtelen haragú (χολερικός, *kholerikus* gr. kolerában szenvedő, ill. epetúltengésben szenvedő; *cholericus*)

kólíka bélgörcs (χολικός, *kolikosz* gr. epebajos, epeömléses, χολή, *kholé* gr. fekete epe; *colicus* hascsikarásban, bélgörcsben szenvedő)

kollapszus ájulás (*collabor* összedől, összeroskad, összeomlik, *collapsus*, -us, m. összeomlás, együtt hullás)

kolléga munkatárs (*collega*, -ae, m. vkivel együtt vállaltott hivataltárs, társ, pajtás, *colligo* összegyűjt, együtt kiválaszt)

kollégium diákszálló (*collegium*, -ii, n. együtt hivataloskodók társasága, testület, egyesület, kollégium, *colligo* összegyűjt)

kollekció a köznapi nyelvben gyűjtemény, az orvosi nyelvben kelevény, fekély, tályog (*collectio*, -onis, f. összeszedés, összegyűjtés, kelevény, fekély, tályog, *collectus*, -us, m. meggyűlés, gyűlemelés)

kollokvium szóbeli vizsga (*colloquium*, -ii, n. beszélgetés, beszéd, *colloquor* beszél, értekezik)

kolónia telep, baktériumtelep (*colonia*, -ae, f. falusi birtok, falusi jószág, telep, gyarmat)

kolosszális óriási, nagyszerű (κολοσσαίος, *kolosszaiosz* gr. óriási, roppant, nagyszerű; *colosseus*, vö. Colosseum)

kolosszus hatalmas méretű szobor, ember (κολοσσός, *kolosszosz* gr. óriási szobor, kolosszus, az ókori világ hét csodája közé tartozott a rhodoszi kolosszus; *colossus*, -i, m. óriási alak, embernél magasabb, hatalmas szobor)

kolumna oszlop, hasáb, gerincoszlop, columna vertebralis (*columna*, -ae, f. oszlop, támasz, hasáb)

kóma hosszabb ideig tartó eszméletlenség (κῶμα, *kóma* gr. mély álmom; *coma*, -ae, f.)

komédia vígjáték (κωμῳδία, *kómódia* gr. vígjáték)

kométa üstökös (κομήτης, *kométész* gr. hosszú hajú, tollas, füves, lombos, üstökös; *cometa*, -ae, f. üstökös)

komikus nevetséges (κομικός, *kómikosz* gr. vígjátékba illő, nevetséges; *comicus*)

kommendáció ajánlás (*commendatio*, -onis, f. ajánlás)

kommentár magyarázat (*commentatio*, -onis, f. gondos tanulmányozás, értekezés)

kommentátor magyarázó, értelmező (*commentator*, -oris, m. feltaláló, szerző, magyarázó, értelmező)

kommerciális kereskedelmi (*commercialis* adást-vevést illető, kereskedelmi)

kommersz tömegáru (*commercium*, -ii, n. adás-vevés, kereskedés, árucseré)

kommuna vmely elv alapján közösségben élő emberek csoportja (*commune*, -is, n. község, közösség, állam)

kommunális közösségi (*communalis* községi, közösségi tulajdonban lévő)

kommunikáció beszélgetés, kapcsolattartás (*communicatio*, -onis, f. közlés, közzététel)

kommunikál beszélget, kapcsolatot tart vkivel (*communico* közössé tesz, közöl, tanácskozik, megbeszél, meg-egyezik, közösen elhatároz)

kommunizmus (*communis* közös, köz-)

kompensáció kiegyenlítés (*compensatio*, -onis, f. kiegyenlítés)

kompetencia vmiben való jártasság, értés vmihez (*competentia*, -ae, f. öszszetalálás, megfelelés, egyezés)

kompetens vmihez értő (*competens* illő, alkalmas, megfelelő)

komplet kész, teljes, befejezett, tökéletes (*completus* tele, tökéletes, teljes)

komplex több dologra kiterjedő (*complex* vkivel, vmivel kapcsolatos, egybefüggő)

komplexus képzetcsoporthoz (*complexus*, -us, m. körülfogás, átölelés, harc, küzdelem, összeköttetés, kiterjedés, terjedelem)

komplikáció bonyodalom (*complicatio*, -onis, f. összetekeredés, összefacsarodás, összebonyolódás)

komplikált bonyolult (*complico* összekter, összehajt, összebonyolít)

komponál szerez pl. zenét (*compono* összerak, összetesz, alkot, létrehoz, kigondol, költ)

kompozíció alkotás, összeillesztés, elrendezés (*compositio*, -onis, f. összerakás, elrendezés, beállítás)

kompresszió nyomás, összenyomás (*compressio*, -onis, f. összenyomás, átkarolás, elnyomás, *comprimo* összenyom, összeszorít, elfojt)

kompresszor vmit összenyomó, sűrítő berendezés (*compressor*, -oris, m. összenyomó, elfojtó)

komprimál összenyom (*comprimo* összenyom, összeszorít, elfojt)

kompromisszum megalkuvás

(*compromissum*, -i, n. kölcsönös ígéret)

koncentráció összpontosítás

(*concentratio*, -onis, f.)

koncentrikus körkörös (*concentricus*)

koncepció elgondolás (*conceptio*, -onis, f. összefoglalás, összesség, egybefoglalás, feltevés, fogantatás)

koncepcionális elgondoláson, feltevésen alapuló (*conceptionalis* feltevésre, fogantatásra vonatkozó)

kondíció feltétel, testi-lelki állapot (*conditio*, -onis, f. megegyezés, szerződés, feltétel, indítvány, külső helyzet, körülmény, állapot)

kondicionális testi-lelki állapotra vonatkozó, feltételre vonatkozó (*conditionalis* feltételen alapuló)

konfekció tömegben gyártott ruhaféle (*confectio*, -onis, f. elkészítés, bevégzés, képződés)

konferencia (*confero* egybegyűjt, összehord, egybehord, egymással beszélget, társalog, mulat)

konfiguráció alakulat (*configuratio*, -onis, f. hasonló átalakulás, képződés)

konfliktus összeütközés, szembenállás vkivel (*conflictus*, -us, m. összecsapás, összeütközés)

konfúzió rendetlenség, konfúzus, szétszórás (*confusio*, -onis, f. összeköttetés, elegyítés, zavar, rendetlenség, *confusus* zavart, megzavart, rendetlen)

konfúzus zavart, szétszórás (*confusus* megzavart, rendetlen, zavart, zavarodott)

kongenitális veleszületett (*congenitalis*, *congenito* egyszerre nemz, szül)

konglomerátum összegabalyodott, összetekeredett (*conglomeratum*, -i, n. összehalmazott, összetekeredett)

konglomeráció összecsoportosulás (*conglomeratio*, -onis, f. összetekeredés, összecsoportosulás, *conglomerato* összeteker, összegombolyít)

kongregáció gyülekezet (*congregatio*, -onis, f. összesereglés, együttlét, egyesülés, *grex*, *gregis*, m. csorda, nyáj, a nyáj összeseregése, sereg, falka)

kongresszus (*congressus*, -us, m. együvé menés, összejövétel, találkozás, társas összejövétel, *congregior* összegyűlik, *cum/ con* -val, -vel, együtt, *grex gregis*, m. nyáj)

konklúzió végkövetkeztetés levonása (*conclusio*, -onis, f. bezárás, megszállás, körülhatárolás, következtetés)

konkrét meghatározott dolog, személy (*concretus* vmiből alakult, támadott, összenőtt, összetett, megsűrűsödött pl. humor, azaz nedv)

konspiráció összeesküvés (*conspiratio*, -onis, f. szó szerint együtt lehelés, egyetértés, szilárd összetartás, összeesküvés)

konstans állandó, szilárd (*constans* állandó, szilárd, mozdulatlan, változhatatlan, szilárd jellemű)

konstrukció alkotás, szerkezet (*constructio*, -onis, f. összerakás, összeállítás, építmény, alkotás)

konszenzus megegyezés (*consensus*, -us, m. egyhangúlag, egyetértően, közhatározat szerint)

konzolidáció megnyugvás, betegség nyugvópontra jutása (*consolidatio*, -onis, f. tulajdonjog biztosítása, *consolido* szilárdít, megerősít)

konzolidál lecsillapít, lecsendesít, megnyugtat, az eseményeket helyes mederbe tereli (*consolido* szilárdít, megerősít)

kontaktus érintkezés, köznapi értelemben is, ragály (*contactus*, -us, m. érintés, érintkezés, ragály, *contagio*, -onis, f. szenny, mocsok, folt, ragály, érintés)

kontinens nagyobb összefüggő szárazföld (*continens* összefüggő, szakadatlan, folytonos)

kontinuus összefüggő, folytonos (*continuus*)

konvenció megegyezés, hagyomány (*conventio*, -onis, f. megegyezés, egyezkedés)

konvencionális megegyezésre, hagyományra vonatkozó, hagyományos (*conventionalis* szerződésre, megegyezésre vonatkozó)

konzekvencia következtetés (*consequentia*, -ae, f. sor, rend, következtetés, következmény)

konzekvens következetes (*consequens* következetes)

konzerv tartósított élelmiszer (*conservo* megőriz, megtart)

konzerváció, konzerválás megtartás, fenntartás (*conservatio*, -onis, f. fenntartás, megőrzés, eltevés)

konzervatív fenntartó, megtartó pl. kezelés (*conservativus* a fenntartást célzó)

konzilium szakértőkkel, ill. más orvosokkal való tanácskozás (*consilium*, -ii, n. tanácskozás, közös meggondolás, megfontolás, tanácskozó gyülekezet)

konzisztencia állapot, állag (*consistentia*, -ae, f., *consisto* megállapodik, odaáll, megakad, megszűnik, tartóssá válik, állandóvá lesz)

konzultáció más szakemberekkel való tanácskozás, megvitatás (*consultatio*, -onis, f. megvitatás, kérdezés, tanácskérés, *consulto* megvitat, tanakodik, meggondol, megfontol, tanácskozik)

kooperáció együttműködés

(*cooperatio*, -onis, f. együtt munkálkodás, közreműködés)

koordináció összehangolása különféle tevékenységeknek (*coordinatio*, -onis, f. mellérendezés, egybesorolás)

koriander (κορίαννον, *koriannon* gr. koriander; *coriandrum*, -i, n. kerti koriandron, növény)

koronária koszorúsér (*coronaria*, -ae, f., *corona*, -ae, f. koszorú, korona)

korpusz test (*corpus*, -oris, n. test)

korpuszkuális testi, testhez tartozó (*corpuseularis*, *corpus*, -oris, n. test)

korrekció kiigazítás, javítás, rendbe hozás, korrekciós műtét (*correctio*, -onis, f. rendre igazítás, rendreutasítás, javítás)

korrektor javító (*corrector*, -oris, m. rendreutasító, javító)

korruptió megromlás, lefizetés, megvesztegetés (*corruptio*, -onis, f. romlottság, romlott állapot, megromlás, megvesztegetés)

korrupt megvesztegethető (*corruptus* megromlott, elromlott)

kórus kar (χορός, *chorosz* gr. kartánc, kórtánc, kórus)

kozmetika szépités, kozmetikai műtét (κοσμέω, *koszméō* gr. elrendez, felszerel, feldíszít, felékesít, *koszmétérion* gr.; *cosmeterium*, -i, n. szépítőszert)

kozmosz világ, világegyetem, világűr (κόσμος, *koszmosz* gr. rend, elrendezés, szerkezet, világrend, világegyetem, *koszméō* gr. elrendez, felszerel, feldíszít)

kozmpolita egész világ polgára (κοσμοπολίτης, *kozmpopolitész* gr. világpolgár)

kráter tűzhányó szája (κράτηρ, *kratér* gr. nagy edény, vízmedence, tűzhányó szája; *crater*, -eris, f.)

kreáció létrehozása vminek (*creatio*, -onis, f. teremtés, nemzés)

kreál létrehoz, készít (*creo* terem, alkot, előállít, okoz, szerez)

kreatív önállóan kigondoló, tevő, tevékeny

kreatúra teremtmény (*creatura*, -ae, f. teremtmény, teremtés)

kréta (*creta*, -ae, f. krétai föld, krétanemű agyag, lágy, fehér anyag, kréta)

kretén szellemileg visszamaradt (*cretin*)

krimi bűnügyi irodalom vagy filmalkotás (*crimen*, -inis, n. bűn, vétek)

kriminális bűnre vonatkozó, bűnügyi (*criminalis* bűnre vonatkozó, bűnügyi, *crimen*, -inis, n. bűn, vétek)

kristály (κρύσταλλος, *krüsztallosz* gr. jég, kristály; *cristallum*, -i, n.)

kritérium értékmérő, irányelv, fokmérő, mérték, ismerv, ismertetőjel, fontos, döntő tényező, feltétel, követelmény (κριτήριον, *kritérion* gr. ítélőképeség, az igaz és a hamis szétválasztására szolgáló szabály, ismertetőjel, törvényszék)

kritika bírálat (κριτική, *kritiké* gr. az ítélkezés művészete, *kritész* gr. bíró, ítélőbíró, versenybíró, magyarázó, megfejtő, pl. álomé)

kritikus bíráló, ítésh, válságos pl. állapot (κριτικός, *kritikosz* gr. ítélkezésre, döntésre alkalmas, bíróra vonatkozó, bírói; *criticus*, -i, m. bíráló, műbíráló, ítésh; orv. döntő, válságos)

krízis válság, válságos állapot (κρίσις, *krízisz* gr. megkülönböztetés,

különbségtevés, döntés, fordulópont a betegségben; *crisis*, -is, f.)

kromoszóma (*chromosoma*, -atis, n.)

krónikus idült (χρονικός, *khronikosz* gr. időre vonatkozó, időbeli, χρόνος, *khronosz* gr. idő; *chronicus*)

kultúra baktériumtenyésztés, kultúra (*cultura*, -ae, f. tenyésztés, megművelés, ültetés, szántás-vetés, istenek tisztelete, szertartás)

kultusz vmely istennek vagy isteneknek a tisztelete, rómaiaknál a császárok istenként való tisztelete (*cultus*, -us, m. megművelés, ápolás, az istenek tisztelete)

kumuláció felhalmozódás, pl. gyógyszer hatóanyagának felhalmozódása a szervezetben (*cumulatio*, -onis, f. gyarapodás, szaporodás, *cumulo*

halmoz, felhalmoz, rakásba tesz, tetéz, nagyobbít, növel, sokasít, szaporít)

kúra gyógykezelés (*cura*, -ae, f. gond, gondoskodás, ápolás)

kurátor gondnok, védnök (*curator*, -oris, m. gondnok, gondviselő, gyám, előljáró, *cura*, -ae, f. gond, gondoskodás, törődés, aggodalom, ápolás)

kúria vidéki nemesi épület (*curia*, -ae, f. a római szenátus épülete)

L

labilis ingatag, nem stabil (*labilis* könnyen csúszó, sikló, mulékony, *labor* esik, hull, összeroskad, összeesik)

labyrinthus útvesztő, belső fül (*labyrinthus auris*) (λαβύρινθος, *labürinthosz* gr. útvesztő; *labyrinthus*, -i, m.)

labor, **laboratórium** kutatásra, kísérletezésre szolgáló hely (*labor*, -oris, m. megerőltető, megfeszítő munka, fáradtság, *laboro* fáradságosan dolgozik)

laboráns laboratóriumban dolgozó

lamentál siránkozik (*lamentor* jajgatva sirat, jajveszékelt, jajgat, siránkozik)

lamentáció siránkozás (*lamentatio*, -onis, f. jajgatás, jajveszékeltés, panaszkodás)

lámpás, **lámpa** (λαμπάς, *lampasz* gr. fáklya, gyertya, fény; *lampas*, -adis, f.)

laringoszkóp gégetükör (λάρυγξ, *larünx* gr. gége, a légcső felső része; *larynx*, -gis, m. – σκοπέω, *szkopeó* gr. megfigyel, szemlél, megnéz, kémlel; *laryngoscop*)

lárva álarc, rovar bábja (*larva*, -ae, f. kísértet, rém, meghalt ember szelleme,

csontváz, álarc, bizonyos rovarok fejlődési fázisa, lárvaarc Parkinson-kórban szenvedőknél)

lasszó (*lasso* ernyeszt, bágyaszt, kifáraszt)

látens lappangó (*latens* rejtett, láthatatlan, lappangó, *lateo* rejtve van; λανθάνω, *lanthanó* gr. rejtve van, lappang)

lator zsvány, rabló (*latro*, -onis, m. zsoldos, zsvány, gyilkos)

latrina árnyékszék (*latrina*, -ae, f. fürdő, árnyékszék, bordély)

laudáció dicséret, dicsérő beszéd (*laudatio*, -onis, f. dicséret, dicsérő beszéd, halotti beszéd)

lavor mosdótál (*lavo* mos, megmos, füröszt, fürdik)

legáció követség (*legatio*, -onis, f. követség)

legátus követ (*legatus*, -i, m. követ, alvezér)

legenda régi, híres történet (*legendus* olvasandó, amit olvasni, ismerni kell)

legendás híres, ismert (*legendus*)

legionárius (*legionarius* legióhoz tartozó)

legiónyi sok, rengeteg (*legio*, -onis, f. római hadtest, eredetileg 3000 ember, 10 gyalogos cohors és 300 lovas)

legitim törvényes (*legitime* törvény szerint, törvényszerűen, *lex*, *legis*, f. törvény)

leopárd (λεοπάρδαλος, *leopardalosz* gr. leopárd, párduc; *leopardus*, -i, m.)

lepra bélpoklosság, lepra (λέπρα, *lepra* gr. kiütés, lepra; *lepra*, -ae, f. rüh, bélpoklosság)

letális halálos pl. dózis, *exitus letalis* halálos kimenetel (*letalis* halálos, halált okozó, *letum*, -i, n. halál)

letargia közönyös állapot (ληθαργία, *léthargia* gr. álomkór, feledékenység, λήθη, *léthé* gr. elfelejtés, feledés, Léthé a feledés folyójának neve az Alvilágban; *lethargia*, -ae, f.)

letargikus közönyös állapotban lévő (ληθαργικός, *léthargikosz* gr. álomkór, feledékenység; *lethargicus*)

leukémia fehérvérűség (λευκός, *leukosz*, gr. fehér + αἷμα, *haima* gr. vér; *leucaemia*, -ae, f.)

licenc (*licens* szabad, független)

liceum (Λύκειον, *Lükeion* gr. gümnaszion volt Apollón Lükeiosz, a farkas Apollón szent ligete mel-

lett, ahol Arisztotelész megalapította iskoláját, amelyet a helyről Lükeionnak neveztek el)

limit korlát, határ (*limitatio*, -onis, f. megállapítás, megszabás, korlátozás)

limitál korlátoz (*limite* határvonallal elválaszt, elkülönít, megállapít, feloszt)

lineáris vonalas, egyenes vonalú (*linearis* vonalakhoz tartozó, *linea*, -ae, f. vonal)

lipóma zsírdaganat (λίπος, *liposz* gr. állati zsír, növényi olaj, zsíros nedv; *lipoma*, -atis, n.)

lira (λύρα, *lūra* gr. lant, líra; *lyra*, -ae, f.)

litánia hosszú panaszkodás, korholás (λιτανεία, *litaneia* gr.; *litania*, -ae, f. nyilvános könyörgés az istenekhez)

literátor író (*literator*, -oris, m. nyelv elemi tanítója, nyelvész, nyelvtudós)

literatúra irodalom (*literatura*, -ae, f. írás, nyelvészet, irodalom, *litera*, -ae, f. betű)

logika (λογική, *logiké* gr. a gondolkodás szabályai; *logica*, -ae, f.)

logikus ésszerű (λογικός, *logikosz* gr. ésszerű; *logicus*)

logisztikus (*logisticus* pénzügy kezelési)

logopédia beszédhibák javításával foglalkozó tudomány, szó szerint: beszédre nevelés (λόγος, *logosz* gr. beszéd, szó + παιδεία, *paideia* gr. nevelés; *logopaedia*, -ae, f.)

lokális helyi (*localis*, *locus*, -i, m. hely)

lokalizáció a hely meghatározása, vmely betegség helyének meghatározása (*localisatio*, -onis, f., *loco* vhová tesz, helyez, állít, *locus*, -i, m. hely)

luesz vérbaj (*lues*, -is, f. piszkos folyadék, hólé, ragály, járvány, ragályos betegség, szerencsétlenség)

lumbágó ágyéki, keresztcsonttáji fájdalom (*lumbago*, -ginis, f. ágyékbeli bénaság, *lumbus*, -i, m. ágyék)

lunáris holdhoz igazodó naptár, hold-, hold alakú (*lunaris* holdhoz tartozó, hold, *luna*, -ae, f. hold, a Hold istennője)

luxus fényűzés (*luxus*, -us, m. termékenység, pompa, fényűzés, pazarlás)

lymphocyta nyirokszövetben termelődő fehérvérsejt (*lymph*a, -ae, f. szép, tiszta víz, vizenyős nedv)

M

mágia varázslat, mágia (μαγεία, *mageia* gr.; *magia*, -ae, f. varázslás, bűbájosság)

mágikus varázslatos (μαγικός, *magikosz* gr. varázsláshoz tartozó; *magicus*)
mágnes, mágnesesség a görög *Magnészia* városának neve rejlik benne. Mivel két Magnészia nevű város volt, egy Thesszáliában és egy Kis-Ázsiában, nem lehet tudni, hogy melyik a névadó, mert mindeketöbben előfordulhatott ez az ásvány. Plinius egy Magnész nevű pástort tart névadónak, először az ő sarujának vasszegei tapadtak volna ehhez az ásványhoz az Ida hegyen
mágus varázsló (μάγος, *magosz* gr. eredetileg perzsa bölcsek; *magus*, -i, m. perzsa bölc, varázsló, csillagjós)
makula pizsok, folt (*macula*, -ae, f. pecsét, folt, pizsok)
makulátlan szennyezetlen, tiszta (erkölcsi értelemben is)
malária (*malaria*, -ae, f., *mala- aera*: rossz levegő, az ókorban nem tudták, hogy az Anopheles szúnyog okozza a maláriát. A betegség mindenhol előfordult, ahol mocsaras, vizes területek voltak, a mocsarak, lápok közelében a levegő sokszor kellemetlen szagú, ezért tulajdonították a betegséget a rossz levegőnek. Az egyik Kr. e. V. században készült hippokratész írás, A levegőről című szerint minden betegségnek a levegő az oka. A malária a tbc-vel együtt az ókori Görögországban népbetegség volt, a hippokratészi iratokban pontosan le van írva a váltóláz minden formája)
malícia rosszindulat (*malitia*, -ae, f. gonoszság, rosszindulat; *malus* rossz, gonosz, káros, átkos)
malignus rosszindulatú (*malignus* rossz természetű, rosszindulatú, rossz lelkű, *malus* rossz, gonosz, káros, ártalmas)
mammográfia (*mammographia*, -ae, f., *mamma*, -ae, f. emlő + *grapheia* gr. írás)
mánia hóbort, rögeszme (μανία, *mania* gr. őrjöngés, düh, a thea mania Platónnál az istentől való megszállottság vmilyen formája, ide tartozik a költészet, a jóslás és a szerelem is; *mania*, -ae, f.)
mániakus rögeszmés (μανιακός, *maniakosz* gr. örült, bolond, esztelen, eszelős)

manuális kézi, kézzel csinált (*manus*, -us, f. kéz, *manualis* kézi)
margó vonal a lap szélén (*margo*, -inis, m. szél, oldal)
mártír vértanú (μάρτυρ, *martür* gr. tanú, vértanú; *martyr*, -tyris, m, f.)
mártirium vértanúság (μαρτύριον, *martürion* gr. vértanúság; *martyrium*, -ii, n.)
masina gép (μηχανή, *mékhané* gr.; *machina*, -ae, f. gép, állvány, épület, szerszám)
massza (*massa*, -ae, f. csomó, darab, tömeg)
masszív erős, stabil, szilárd (*massa*, -ae, f.)
matematika számtan (μαθηματικά, *mathematika* gr. számtan, *mathématiké* gr. a matematika tudománya; *mathematica*, -ae, f.)
matematikus számtan tudós (μαθηματικός, *mathematikosz* gr. tudománnyal foglalkozó, matematikára vonatkozó, matematikus; *mathematicus* mennyiségtani, csillagvizsgáló, csillagjós)
matéria anyag (*materia*, -ae, f. anyag, ok, forrás, alkalom, tehetség)
matróna éltes asszony (*matrona*, -ae, f. férjes nő, feleség, asszonyság)
mechanikus gépies (μηχανικός, *mékhanikosz* gr. találékony, leleményes, gépi; *mechanicus* géptani, gépi)
mechanizmus szerkezet, összefüggő mozgások, folyamatok rendszere (*mechanismus*)
mediális középső (*medialis* középső)
medicina orvostudomány (*medicina*, -ae, f. gyógyászat, orvoslás, orvostudomány, gyógyszer)
medika orvostanhallgató-nő (*medica*, -ae, f., *medeor* gyógyít, orvosol)
medikus orvostanhallgató (*medicus*, -i, m. gyógyító, orvos)
meditáció elmélkedés, gondolkodás (*meditatio*, -onis, f. elmélkedés, gondolkodás, testgyakorlat, *meditor* vmi felett gondolkodik)
mediterrán mérsékelt égövi (*mediterraneus*: *medius* középső, -terra, -ae, f. szárazföld: szárazföldi, szárazföld belsejében található)
medium közvetítő, középső, halottidézésnél pl. közvetítő az élők és a halottak között (*medium*, -ii, n. közép, középső)

megalit megalitoknak nevezzük azokat a hatalmas kőépítményeket, amelyek Európában elsősorban az Ibériai-félszigeten, Angliában, Máltán, Európán kívül a Húsvét-szigeteken, Dél-Amerikában és sok más helyen is megtalálható kőkori emlékek. A leghíresebb a Stone Henge. A görög *megasz*, nagy és *lithosz*, kő szavakból ered. Ezen építmények alapján beszélünk megalit kultúrákról
megalománia nagyzási hóbort (*μεγας*, *megasz* gr. nagy + *mania* gr.; *megalomania*, -ae, f.)
melankólia búskomorság (μελαγχολία, *melankholia* gr. *melasz* fekete + *kholé* epe; *melancholia*, -ae, f.)
melankólikus búskomor (μελαγχολικός, *melankholikosz* gr. búskomor, fekete epéjű, azok az emberek, akikben a fekete epe túlteng, sötét tekintet, mogorva természet, gunyoros, gyanakvó, mindennek a sötét oldalát látja; *melancholicus*)
melanóma festékes daganat (μελαίνω, *melainó* gr. feketévé tesz; *melanoma*, -atis, n.)
mellitus ti. diabetes, cukorbetegség (*mellitus* mézzel édesített, édes)
melodráma történeti vagy regényes témájú, látványos, népies színjáték
melódia dal, dallam (μελωδία, *melódia* gr. ének, dal, altatódal, dallam, melódia, lírai költészet; *melodia*, -ae, f. dal, dallam)
membrán (μεμβράνα, *membrana* gr. bőr, pergamen; *membrana*, -ae, f. gyenge bőr, kígyó levedlett bőre, pergamen)
memorandum emlékeztetben tartásra érdemes dolog, feljegyzés (*memorandum* említésre, megjegyzésre méltó, *memoro* megemlít, emlékeztetbe idéz)
memória emlékeztet, emlékező képesség (*memoria*, -ae, f. emlékeztet, emlékező tehetség, történet, *memor*, -oris, m. emlékező, észben tartó)
memoriter kívülről megtanult szöveg, vers (*memoriter* emlékeztetből, könyv nélkül)
meningitisz agyhártyagyulladás (*meningitis*, -itidis, f., *meninx*, -gis, f. agyhártya, *mens*, *mentis*, f. ész, elme, agy)
menopauza klimax, a havi vérzés abbamaradása (*menopausa*, -ae, f.)

mensis, -is, m. hónap + *pausa*, -ae, f. szünet, szünetelés)

menstruáció havi vérzés (*menstruatio*, -onis, f. tisztulás, *menstruo* tisztulása van, *mensis*, -is, m. hónap)

mentális észbeli, szellemi (*mentalis*, *mens*, *mentis*, f. értelem, ész, szellem)

mentalitás a gondolkodás milyensége, gondolkodásmód (*mentalitas*, -atis, f., *mens*, *mentis*, f. ész, szellem, értelem)

menza diákétkezdő (*mensa*, -ae, f. asztal, ebédlőasztal)

menzesz havivérzés, tisztulás (*menses*, *mensis*, -is, m. hónap)

metabolizmus anyagcsere (*μεταβολή*, *metabolé* gr. cserélés, csere, átalakulás, változás; *metabolismus*, -i, m.)

metafora átvitt értelem (*μεταφορά*, *metaphora* gr. fordítás; *metaphora*, -ae, f. egy szó átvitele más értelembre)

metafrázis körülírás (*μετάφρασις*, *metaphrasisz* gr. körülírás; *metaphrasis*, -is, f.)

metamorfózis átalakulás (*μεταμορφώω*, *metamorphoó* gr. átalakít, átalakul, átváltozik; *metamorphosis*, -is, f. átalakulás, átváltozás)

metasztázis rákos daganat áttétele (*μετάστασις*, *metasztaszisz* gr. eltávolítás, számkivetés, megváltoztatás, kiköltözés, kivándorlás, halál; *metastasis*, -is, f. elmozdítás)

meteorizmus a has, belek felfúvódása, felpuffadása (*μετεωρισμός*, *meteóriszmosz* gr. magasba emelés; *meteorismus*, -i, m., vö. Meteóra: magasban lebegő, meteorológia)

meteorológia időjárás alakulásával, időjárási jelenségekkel foglalkozó tudomány (*μετεωρολογία*, *meteórologia* gr. föld feletti jelenségek, égitestek kutatása)

meteorológus időjárással foglalkozó tudós (*μετεωρολόγος*, *meteórologosz* gr. az égi jelenségeket tanulmányozó ember, csillagász, ábrándozó, fellengzős, haszontalan dolgokkal foglalkozó ember)

meteoropátia időjárás változások okozta betegségek (*μετέωρος*, *meteórosz* gr. magasba emelt, fönt lévő, föld feletti, *πάθος*, *patheia* gr., *pathosz* gr. szenvedés, szenvedély; *meteoropathia*, -ae, f.)

metodikus rendszeres, módszeres (*μεθοδικός*, *methodikosz* gr. rendszeres, módszeres; *methodicus*)

metódus módszer (*μέθοδος*, *methodosz* gr. módszeres kutatás, módszer; *methodus*, -i, f.)

metrikus versmértékben írott, mértékes (*metricus* versmérték szerinti, mértékes, *metrum*, -i, n. versmérték)

metropolisz nagy város (*μητρόπολις*, *metropolisz* gr. *métér* anya + *polisz* város anyaváros, főváros; *metropolis*, -is, f.)

miazma káros kigőzölgés, a levegőt ártalmassá tevő anyag (*μίασμα*, *miaszma* gr. beszennyezettség, szörnyűség, gaztett, szégyenfolt, az ókorban mindig az isteninek tekintett levegő rituális beszennyezettsége, Galénosznál fordul elő először orvosi értelemben)

mikroszkópikus kicsiny, parányi, mikroszkóppal látható (*μικρός*, *mikrosz* gr. kicsiny, kis + *σκοπέω*, *szkopeó* néz, szemlél, vizsgál; *microscopicus* újk.)

migráció kiköltözés, kivándorlás, szervek vándorlása (*migratio*, -onis, f. költözés, vándorlás, *migro* költözik, vándorol)

mikróba egysejtű növényi vagy állati szervezet (*microba* újk., *mikrosz* gr. kis, kicsiny)

mikrobiológia a mikroorganizmusok alak, élet- és rendszertanával, életfeltételeivel és gyakorlati jelentőségével foglalkozó tudomány (*microbiologia*, -ae, f. *mikrosz* gr. kicsiny, kis, *biosz* gr. élet, *logia* gr. tudomány újk.)

mikroklíma kis, adott területen uralkodó időjárási, klimatikus viszonyok (*μικρός*, *mikrosz* gr. + *κλίμα*, *klima* gr. lejtő, hegyoldal, éghajlat, földrajzi helyzet, égő; *microclima*, -ae, f.)

mikrokozmosz külön, kis világ, létező (*μικρόκοσμος*, *mikrokozmosz* gr. *mikrosz* kis, kicsiny + *koszmosz* gr. világ)

milícia katonaság (*militia*, -ae, f. táborozás, háborúba menés, katonaság)

militáris katonai (*militaris*)

millenáris ezredéves, ezredévi (*millenarius* ezres, ezer-)

mímel utánzó (*μῖμος*, *μimικός*, *mimészisz* gr. utánzás, ábrázolás, utánzással való megjelenítés; *mimus*, -i, m. mímusjáték, rögtönzött párbeszéd, színlelés, nem valóságos, színészi)

mimika arcjáték (*μῖμος*, *mimosz* gr. színész, komédiás, színjátszás, utánzás, *mimészisz* gr.)

mimikri az állatok a környezethez való hasonulási képessége, amelynek célja az álcázás (*mimészisz* gr.)

minimum legkevesebb (*minimus* legkisebb, *parvus* kicsiny, kis szó rendhagyó felsőfoka)

miniszter (*minister*, -tri, m. kézbe adó, szolgáltató, inas, szolga, tisztviselő)

minisztérium (*ministerium*, -ii, n. segély, szolgálat, hivatal, ügy, foglalatosság, cselédség)

mínusz kisebb, kevesebb, a kivonás szava (*parvus* kis, *minus* kisebb, rendhagyó középfok)

missió küldetés (*missio*, -onis, f. küldetés, elküldés, *missio sanguinis* érvágás)

misztérium titok (*μυστήριον*, *müszterion* gr. titkos beavatás, titkos tudomány, mesterség, titok, *mysterium*, -ii, n.)

misztikus rejtelmes, titokteljes (*μυστικός*, *müsztikosz* gr.; *mysticus*)

mitikus mesebeli, mondabeli (*μυθικός*, *müthikosz* gr. mondára, mesére vonatkozó, mitikus, *müthosz* gr. szó, monda, mese, rege)

mítosz monda, rege (*μῦθος*, *müthosz* gr. szó, monda, mese, rege; *mythos*, -i, n.)

mixtura keverék, elegy (*mixtura*, -ae, f. összekeverés, egyesítés, vegyített dolgok, *misceo* elegyít, kever)

mizantropia embergyűlölet (*μισανθρωπία*, *miszanthropia* gr. embergyűlölet, *miszosz* gr. gyűlölet + *anthróposz* gr. ember; *misanthropia*, -ae, f.)

mizantróp embergyűlölő

mizéria szerencsétlenség (*miseria*, -ae, f. nyomorúság, szerencsétlenség, ínség)

mobilis mozgatható, mozgékony, mozgó (*mobilis* mozgó, mozgatható)

mód (*modus*, -i, m. mérték, szabály, mód, törvény)

moderál mérsékel (*moderatio*, -onis, f. mérséklés, mértéktartás, korlátozás)

moderátor korlátozó, konferenciakon ügyel az előadások időpontjának betartására, vezeti a vitát az előadások után (*moderator*, -oris, m. mérséklő, korlátozó, fékező)

modifikáció módosulás (*modificatio*, -onis, f. megmérés, illő elrendezés)

molekula az anyag legkisebb része, amely még megőrzi vegyi tulajdonságait (*molecula*, -ae, f. újk.)

momentum ok, mozzanat (*momentum*, -i, n. ok, indok, eldöntés, fontosság, mozgás, pillanat, perc)

monarchia királyság (*μοναρχία*, *monarkhia* gr. egyeduralom; *monarchia*, -ae, f.)

monitor a beteg életfunkcióit figyelő és jelző készülék (*monitor*, -oris, m. emlékeztető, intő, tanácsadó, figyelő, *moneo* emlékeztet, int, felszólít)

monogám egyneű (*μονόγαμος*, *monogamosz* gr., *gamosz* gr. házasság, nász)

monogámia egyneűség (*μονογαμία*, *monogamia* gr. egyneűség)

monománia rögeszme, kényszerképzet (*monomania*, -ae, f. újk. *monosz* gr. egy, egyedüli + *mania*)

monopolium egyedárusítás (*μονοπώλιον*, *monopolion* gr. egyedárusítás)

monstrum vmi nagy dolog (*monstrum*, -i, n. jelenség, természetfeletti tünemény, csoda, szörny)

monumentális hatalmas, nagy (*monumentum*, -i, n. emlékeztető, épület, szobor, kép, templomi felajánlás, emlékeztető példa, eset)

morbid beteges (*morbus*, -i, m. betegség, kór, *morbidus* beteges, beteg)

morbiditás betegesség (*morbiditas*, -atis, f.)

morfológia alaktan (*μορφή*, *morfé* gr. alak, külső; *morphologia*, -ae, f.)

moribund haldokló (*moribundus* akinnek meg kell halnia, *morior* meghal)

mormog (murmur, -uris, n. morgás, mormogás)

morózus mogorva, morcos, zsémbes (*morosus* bevett szokáshoz ragaszkodó, pedáns, rigolyás, önfejű, zsémbes, nyakas)

mortalitás halandóság (*mortalitas*, -atis, f. halandóság, mulandóság, *mors*, *mortis*, f. halál)

morzsa (*morsa*, -orum, n. tsz. falatok, darabkák)

motor (*motor*, -oris, m. mozgató)

motorikus mozgató (*motoricus* – *motio*, -onis, f. mozgás, a láb mozgása, innen: hidegrázás, izgalom, benyomás, *moveo* mozgat)

multiplex sokszoros (*multiplex* sokrétegű, sokszoros, sokféle, különféle, többféle)

must (*mustum*, -i, n. must, újbör, ősz)

muszcli felső karizom (*musculus*, -i, m. izom, a *mus*, *muris*, m, f. egér szóból, mivel a felső kar izmainak, azaz a muszclinak a mozgatása azt a hatást keltette az ókori ember számára, mint ha egy egérke futkosna az izmokban)

mutáció változat (*mutatio*, -onis, f. változás, változtatás, csere, fölváltás, *muto* változtat, megváltoztat)

múzeum (*Μουσείον*, *Múszeion* gr. Múzsák háza, a tudományok és művészetek háza Alexandriában a hellenisztikus korban. Ekkor a tudományok és művészetek központja Alexandria lett, Athén megmaradt filozófus iskolávárosnak. Alexandriába gyűltek a kor híres tudósai, művészei, létrejött a híres könyvtár, itt jön létre a filológia mint tudomány, és ekkor végzik az első boncolásokat elítélt bűnözőkön, előtte a görögök embert nem boncoltak; *museum*, -i, n.)

Múza (*Μοῦσα*, *Múza* gr. – *Musa*, -ae, f. a kilenc múza a tudományok, művészetek istennői, Zeusz és Mnemoszünének a lányai, a karvezetőjük Apollón, mint a tudományok és művészetek pártfogója egyéb funkciói mellett.

Kalliópé az epikus költészet, Euterpé a lírai költészet, Melpomené a tragédia, Erató a szerelmi költészet és némajáték, Polühümnia a himnusz költészet, Thália a népi költészet és vigjáték, Terpszikhoré a tánc, Klió a történetírás, Uránia a csillagászat múzsája)

muzsika zene (*μουσική*, *musziké* gr. zene; *musica*, -ae, f.)

muzsikusz (*μουσικός*, *muszikosz* gr. zenéhez tartozó, költészeti, tudós; *musicus*)

myopia rövidlátás (*μύωψ*, *miópsz* gr. rövidlátó; *myopia*, -ae, f.)

N

náció nép, nemzet (*natio*, -onis, f. születés, néptörzs, faj, nemzetség, *nascor* születik, terem)

narcizmus önimádat (*narcissus*, -i, m. Narkissosz nevű vadász iránt szerelemre lobbant Ékhó erdei nimfa, de az nem viszonzta szerelmét. A boldogtalan nimfa szerelmi bánatában annyira

lefogyott, hogy csak a hangja maradt meg, csontjai pedig sziklává változtak (visszhang). Narkissoszt azzal büntették az istenek, hogy beleszeretett saját tükörképébe, végül hasonló virággá változott, vö. nárcisz)

narkotikum altatószer (*ναρκωτικός*, *narkotikosz* gr. elszibbasztó, elbágyasztó, elbódító, elkábító; *narcoticum*, -i, n.)

narkózis altatás (*νόρκωσις*, *narkosizsz* gr. elszibbasztás; *narcosis*, -is, f.)

narratív elbeszélő (*narro* elbeszél, elmesél, elmond)

narrátor elbeszélő, emesélő (*narrator*, -oris, m. elbeszélő, mesélő, regélő, *narratio*, -onis, f. elbeszélés, elmesélés, regélés)

natúra természet (*natura*, -ae, f. születés, természet, jellem, lény, teremtmény, *nascor* születik)

naturális természetes (*naturalis* születésre vonatkozó, szülő, természetes)

navigál kormányoz, irányít (*navigo* hajózik, hajót kormányoz)

navigátor irányító, kormányzó (*navigator*, -oris, m. hajós, tengerész)

nebula gyerekecske, kisdíák (*nebula*, -onis, f. szélhajtó, semmirekellő, ingyenelő)

negáció tagadás (*negatio*, -onis, f. tagadás)

néger (*niger* fekete, sötét színű)

nektár vmi nagyon finom innivaló (*νεκτόρ*, *nektar* gr. az istenek itala, kenőcs, édes, kellemes)

neszesszer általában kis táska, amelyben az ember a legszükségesebb pipereholmit tartja (*necessarius* szükséges, kell)

neuralgia idegfájdalom, idegszába (*νεῦρον*, *neuron* gr. ín, íj húrja, ideg, ἄλγος, *alosz* gr. fájdalom; *neuralgia*, -ae, f.)

neurológia ideggyógyászat (*neurologia*, -ae, f. *neuron* + *logia* gr.)

neurózis idegbetegség (*neurosis*, -is, f. vö. neuron)

neutrális semleges, közömbös (*neutralis*: *ne* + *utrum* azaz *neutrum* egyik sem a kettő közül, tehát semleges)

nexus kapcsolat, összeköttetés (*nexus*, -us, m. összeköttetés, kapcsolat, kötelezettség)

nimbusz dicsfény (*nimbus*, -i, m. sötét eső vagy viharfelhő, köd, fénykoszorú)

nimfa szép, fiatal lány, rovar bábja (νύμφη, nūmphē gr. asszony, leány, menyasszony, nimfa; *nympha*, -ae, f.)
nobilitás nemesség, ismertség, híresség (*nobilitas*, -atis, f. nevezetesség, nagy hír, jelesség, jó tulajdonság, nemesség)
nómenklátúra nevezéktan (*nomenclatura*, -ae, f. névjegyzék: *nomen*, -inis, n. név + *calo* hív, kikált, összegyűjt, újk.)
nominális névleges (*nominalis* névre vonatkozó, névleges, *nomen*, -inis, n. név)
norma zsinórmérték, szabály (*norma*, -ae, f.)
normális zsinórmérték szerinti, szabály szerinti (*normalis*)
nosztalgia sóvárgás, vágyakozás, honvágy (νοστέω, *noszteo* gr. hazatér, viszatér a hazájába + ἄλγος, *alosz* gr. fájdalom, szó szerint a hazatérés utáni vágyakozás fájdalma; *nostalgia*, -ae, f.)
notorius (*notorius* jelentő, tudósító, értesítő)
novícius fiatal beavatásra váró szerzetes vagy apáca (*novicius* friss, fiatal, új, *novus* új)
nudista (*nudo* meztelenkedik, *nudus* meztelen)
nudzismus (*nudismus* meztelenkedés, meztelenség)
nukleáris maghoz tartozó (*nuclearis*, *nucleus* sejtmag újk.)
numerális számszerű (*numeralis* számhoz tartozó, szám-)
numeró szám (*numerus*, -i, m. szám)
nuncius hírnök, követ (*nuncius*, -i, m. követ, hírvivő, küldött)

O

objektív tárgyilagos (*obiectus*, -us, m. szembetűnő jelenség, tárgy, szembe tartás, helyezés, *obiectivus*)
obszervál megfigyel (*observo* szemmel tart, figyel, vigyáz)
obszerváció megfigyelés, a beteg megfigyelés alatt tartása kórházi körülmények között (*observatio*, -onis, f. figyelés, szemmel tartás, észlelés)
obszcén trágár, disznó (*obscoene* utálatosan, rútul, ocsmányul, *obscenus* utálatos, rút, ocsmány, fajtalan)
obszcenitás trágárság (*obscenitas*, -atis, f. utálatosság, fajtalanság, erkölcselenség, trágárság)

okkult titkos, homályos (*occultus* elrejtett, titkos)
ökonómia gazdaság (οἰκονομία, *oikonomia* gr. háztartás vezetése, *oikosz* gr. ház, *nomosz* gr. törvény)
ökonómikus gazdaságos (οἰκονομικός, *oikonomikosz* gr. a gazdálkodást illető, a háztartás kellő vezetéséhez tartozó)
okuláré szemüveg (*ocularis* a szemet illető, szemhez tartozó)
oligofrén gyengeelméjű
oligofrénia gyengeelméjűség (ὀλίγος, *oligosz* gr. kicsiny, kis + φρήν, *phrén* gr. rekeszizom, szív, ész, elme; *oligophrenia*, -ae, f.)
olíva olajfa termése és a belőle készült olaj (*oliva*, -ae, f.)
olaj (*oleum*, -i, n. olajfaág)
onkológia tumoros betegségekkel foglalkozó tudomány (ὄγκος, *onkosz* gr. tömeg, terjedelemben, súly, dagályosság, újk. daganat; *oncologia*, -ae, f.)
ontogenezis egyedfejlődés (*ontogenesis*, -is, f. újk. *ón* gr. létező + *gennáo* gr. szül, születik, nemz, *geneszisz* gr. eredet)
opera zenei műfaj (*opera*, -ae, f. fáradozás, fáradság, igyekezet, munka, szolgálat, idő, alkalom, *opus*, -eris, n. mű, munka)
operáció műtét (*operatio*, -onis, f. működés, munkálkodás, fáradozás)
operál műtétet végez, vmin dolgozik (*operor* vmivel el van foglalva, dolgozik vmin, működik, kidolgoz, szerez, tesz, gyakorol)
opportunist megalkuvó (*opportunus* alkalmas, kedvező, előnyös)
oftalmológia szemészet (ὀφθαλμός, *ophthalmosz* gr. szem- *ophthalmologia*, -ae, f.)
opponens bíráló (*oppono* ellenébe állít, elébe állít, helyez, szembe helyez, ellenvetést tesz, ellentmond, ellenérveket állít fel)
oppozíció szembehelyezkedés (*oppositio*, -onis, f. ellentét, ellentevés)
optika (ὀπτικά, *optika* gr. a látásra vonatkozó tanítás)
optikus szemüvegek készítésével foglalkozó mester (ὀπτικός, *optikosz* gr. látásra vonatkozó, optikai; *opticus*)
optimális kedvező (*optimus* legjobb, *bonus* jó rendhagyó felsőfoka)

opus mű, darab (*opus*, -eris, n. munka, mű, foglalatosság)
óra (ὥρα, *hóra* gr. idő, óra; *hora*, -ae, f.)
orákulum jóslat, jósdá (*oraculum*, -i, n. jósdá, jóshely, jóslat, *oro* beszél, kér, megkér, *os*, *oris*, n. száj)
orális szóbeli, szájhagyomány útján terjedő, szájon keresztül történő gyógyszerbeadás vagy beavatkozás (*oralis*, *os*, -oris, n. száj)
orkesztra zenekar (ὀρχήστρα, *orkhesztra* gr. a római színházban a színpadhoz közel eső szabad tér, ahol a tanácsbeliek ültek, később a császárkorban emelvény a zenészek, táncosok számára; *orchestra*, -ae, f.)
organikus szerves újk. (ὀργανικός, *organikosz* gr. eszközszerű, szerszámként szolgáló, hatékony, *organon* gr. eszköz, szerszám; *organicus*)
organizáció szervezet, szervezés (*organisatio*, -onis, f. újk. vö. *organon* gr. szerszám)
organizmus élő szervezet, élőlény újk. (*organismus*, -i, m.)
orgazmus szexuális kiejzés tetőfoka (ὀργασμός, *orgaszmosz* gr.; *orgasmus*, -i, m.)
orgia (ὄργια, *orgia* gr. mulatozás Bakkhosz ünnepén, Bakkhosz vagy Dionüszosz a szőlő és bor istene a görögknél és a rómaiaknál, lármás, zenével, ittasan ünnepezték a hegyekben, a Bakkhosz név is lármásat jelent. Az athéni Dionüsziaák már sokkal konszolidáltabb ünnepek; *orgia*, -orum, n. tsz.)
orientáció tájékozódás, tájékozódási képesség (*orientatio*, -onis, f. újk. *oriens* kelet)
orientális keleti
originális eredeti (*originalis* eredeti, kezdettől való)
origó kiindulópont, kezdet, eredet (*origo*, -inis, f. eredet, kezdet, származás)
ornamentum díszítés, ékesség (*ornamentum*, -i, n. felkészítés, ékesség, dísz, *orno* feldíszít)
ornitológia madarakkal foglalkozó tudomány (ὄρνις, *ornisz* gr. madár; *ornithologia*, -ae, f.)
ornitózis madarokról emberre terjedő vírusos fertőző betegség (*ornithosis*, -is, f.)
ortográfia helyesírás (ὀρθογραφία, *orthographia* gr. helyesírás, az épület homlokrajza)

ortopédia (ὀρθός, *orthosz* gr. egyenesen álló, egyenes + παιδεία, *paideia* gr. nevelés, szó szerint egyenes tartásra nevelés; *orthopaedia*, -ae, f.)

ortosztatikus felegyenesedés, egyenes állás kiváltotta pl. collapsus (*orthosz*, egyenesen álló + *sztatikósz* álló; *orthostaticus*)

oriza rizs, rizskása (ὄρυζα, *orüza* gr.; *oryza*, -ae, f.)

ovális tojásdad alakú (*ovalis*, *ovum*, -i, n. tojás, pete)

ováció örömmujjongás (*ovatio*, -onis, f. kisebb diadalmenet)

ovuláció peteérés (*ovulatio*, -onis, f., *ovum*, -i, n. tojás, pete)

oxidáció olyan kémiai folyamat, amelynek során vmely anyag oxigént vesz fel (ὀξύγωνον, *oxiógonon* gr. hegyes szögű háromszög; *oxidatio*, -onis, f.)

ödéma vizenyő (οἰδημα, *oidéma* gr. daganat, duzzanat; *oedema*, -atis, n.)

P

pacifikálás béke teremtés (*pacificatio*, -onis, f. megbékéltetés, békekötés,

pacifico békét köt, *pax*, *pacis*, f. béke)

paciens beteg (*patiens* tűrő, szenvedő, *pator* tűr, elvisel, kiáll, szenved)

paktum megegyezés (*pactum*, -i, n. megegyezés, egyezség, *paciscor* egyezsége lép)

palánta (*planta*, -ae, f. bujtvány, oltóág, növény, palánta, *planto* ültet, plántál)

pálma (παλαμή, *palamé* gr. tenyér, kéz, pálmaág; *palma*, -ae, f.)

palpáció tapogatás, vizsgálat tapintással (*palpatio*, -onis, f. simogatás, hízelkedés, tapogatás, *palpo* simogat, tapogat)

panacea mindenre jó gyógyszer (*πανακεία*, *panakeia* gr. fű, amely minden betegségre használ, Panakeia: Aszklepiosz egyik lánya)

pánik ijedelem, rémület (az ókorban Pán istennek tulajdonították a nyájban hirtelen fellépő rémületet, pánikot, így az ő nevéől nevezték el a hirtelen támadó rémületet)

pankráció (παγκράτιον, *pankratión* gr. birkózás és ökölvívás; *pancratium*, -ii, n.)

pantomim némajáték (παντομίμος, *pantomimosz* gr. táncos némajáték, némajátékos; *pantomimus*, -i, m.)

panoráma kilátás, az ember elé terülő látvány, panoráma-rtg, az összes fogról készült felvétel a fogaszátban (πᾶν, *pan* gr. összes, minden + ὁράω, *horáo* gr. néz, tekint, *horama* gr. látvány)

papa (*papa*, -ae, m. papa, atya, *pater*, *patris*, m. apa, atya)

papír, papiros (πάπυρος, *papiürosz* gr. papiruszsás, papiruszlap, a görögök a föníciai Büblosz városából importáltak először papiruszt, amely már alkalmas volt hosszabb szövegek lejegyzésére.

Büblosz városáról kapta a könyv görög nevét, biblon, innen ered a Biblia neve, amely könyveket jelent)

parabola hasonlat, példázat (παράβολή, *parabolé* gr. hasonlat, példázat, csillagokat kísérő jelenségek; *parabola*, -ae, f.)

paradigma példa (παράδειγμα, *paradeigma* gr. mintakép, példa;

paradigma, -atos, n.)

paradigmatikus példaértékű (παράδειγματικός, *paradeigmatikosz* gr. például szolgáló, példa értékű; *paradigmaticus*)

paradox furcsa, különös (παράδοξος, *paradoxosz* gr. nem várt, csodálatos, furcsa; *paradoxus*)

paragrafus szakasz (παράγραφος, *paragrafosz* gr. grammatikai jegy, szakasz; *paragraphus*, -i, m.)

paralell párhuzamos (παράλληλος, *parallélosz* gr. párhuzamos; *paralellus*)

paralitikus béna (παράλυτικός, *paralütikosz* gr. féloldalt béna; *paralyticus*)

paralízis bénulás (παράλυσις, *paralüszisz* gr. féloldali bénulás; *paralysis*, -is, f.)

paranoia nagyzási vagy üldözései téveseszme-rendszer (παράνοια, *paranoia* gr. elmebaj, elmegyengeség, örület, *para* vmi mellett, mellé, mellette el, vmin túl, felül + *nús* gr. ész, elme; *paranoia*, -ae, f.)

parazita élősködő (παράσιτος, *paradzaó* gr. együtt él vmivel, *παράσιτος*, *parasitosz* gr. asztaltárs, vendég, élősködő; *parasita*, -ae, f. élősködő nő, madár)

parazitológia az élősködőkkel és azok okozta betegségekkel foglalkozó tudomány (*parasitologia*, -ae, f.)

párduc (πάρδος, *pardosz* gr. him párdúc; *pardus*, -i, m.)

paródia (παρωδία, *paródia* gr. válasz, felelő dal- *parodia*, -ae, f.)

parciális részleges (*partialis* részleges, *pars*, *partis*, f. rész)

partikuláris egy részt érintő, részleges (*particularis*, *pars partis* f. rész, ellentéte az univerzális)

passzív nem tevékeny (*passivus* érzékeny, szenvedő)

passzivitás passzív viselkedés, tevékenységtől, cselekvéstől való mentesség (*passivitas*, -atis, f. szenvedő jelentés)

paszta kenőcsszerű anyag (πάστη, *paszté* gr. vegyes aprólékból készített étel; *pasta*, -ae, f.)

pasztilla golyócska, labdacs (*pastillus*, -i, m. golyócska lisztből, orvos- és illatszerekből, amelyet azért rágtak, hogy jóillatú legyen a lehetetük)

pásztor (*pastor*, -oris, m. pásztor, őrző, legeltető, *pasco* legeltet)

patella térdkalács (*patella*, -ae, f. áldozati csésze, tál, térdkalács)

patetikus szenvedélyes (παθητικός, *pathétikosz* gr. szenvedélyes, indulatos, nyomatékos; *patheticus*)

pátosz szenvedély, szenvedés (πάθος, *pathosz* gr. szenvedés, szenvedély, külső hatás, benyomás, balszerencse, betegség, kórtünet, érzelem, indulat; *pator* tűr, szenved, elvisel)

patológia kórtan (πατολογέω, *pathologeó* gr. kórtannal foglalkozik; *pathologia*, -ae, f. vö. *pathosz*)

patologikus kóros (παθολογικός, *pathologikosz* gr. kórtannal foglalkozó, *pathologicus*)

patológus kórtannal foglalkozó szakorvos (*pathologus*, -i, m.)

pátia haza (*patria*, -ae, f. haza, szülőföld, *pater*, *patris*, m. apa, atya)

pátriárka ősapa, családfő (πατριάρχης, *patriarkhész* gr. ősapa; *patriarcha*, -ae, m.)

pátriarkális (*patriarchalis* ősapát illető, *patria*, -ae, f. haza, szülőföld)

patricius nemes (*pater*, *patris*, m. atya) **patrióta** (πατριώτης, *patriotész* gr. hazai, földi; *patriota*, -ae, m.)

patronátus védnökség (*patronatus*, -us, m., *pater* *patris*, m.)

patrónus védő, védnök, pártfogó (*patronus*, -i, m. védnök, pártfogó, védő ügyvéd; *pater* *patris*, m.)

paüza szünet (παύσις, *pauszisz* gr. megállapodás, megállás, szünet; *paüza*, -ae, f.)

pedagógia nevelés (παιδαγωγία, *paidagógia* gr. nevelés, ápolás, gondozás, *pausz* gr. fiúgyerek + *agógé* gr. vezetés; *paedagogia*, -ae, f.)

pedagógus tanár, nevelő

(παιδάγωγος, *paidagógosz* gr. rabszolga, aki a gyereket az iskolába kísérté és onnan hazavitte, nevelő, tanítómester; *paedagogus*, -i, m.)

pederasztia gyerekekkel való fajtlankodás (παιδεραστία, *paiderasztia* gr. fiúkkal való fajtlankodás; *paederastia*, -ae, f.)

pedofília gyerekekkel való fajtlankodás szeretete (παιδοφιλία, *paidophilész* gr. fiúkat szerető férfi; *paedophilia*, -ae, f.)

pejoratív rosszabb értelmű (*peior* rosszabb, *malus* rossz, gonosz, átkos rendhagyó középfoka)

penetráns átható pl. bűz (*penetrans* áthatoló, átjáró, *penetro* áthatol, átjár, áthat, benyomul)

penicillin (*penicillum*, -i, n. ecset, pamacs, festés, tépés, tépésből készített sebkötöző anyag, szpongya)

pénisz férfi szeméremtest (*penis*, -is, m. farok, férfi szeméremtest, bujaság)

penna toll (*penna*, -ae, f. toll, szárny, nyíl tolla, nyíl, íróltoll)

pentatlon (πένταθλον, *pentathlon* gr. ötös küzdés: diszkoszvetés, futás, ugrás, birkózás, gerelyhajítás; *pentathlum*, -i, n.)

pepszin a gyomornedvben található fehérjebontó enzim (πέψις *pepszisz* gr. érlelés, érés, főzés, emésztés, kiválasztás, ti. az ókorban az egyik elmélet szerint az étel „főzéssel” emésztődik meg a gyomorban)

peptikus emésztéssel kapcsolatos, amely pepszin segítségével történik (πεπτικός *peptikosz* gr. emésztésre képes, emésztést elősegítő; *pepticus* emésztést előmozdító)

percepció érzékelés, megértés (*perceptio*, -onis, f. beszédés, begyűjtés, szellemi felfogás, megismerés, értés)

perfekt tökéletes (*perfectus* tökéletes, bevégezett, *per* át, keresztül vmi + *facio* tesz, cselekszik csinál, alkot, tehát teljesen végigcsinál vmit)

perforáció átfúródás (*perforatio*, -onis, f. átfúrás, alagút átfúrása, koponya lékelés, *perforo* átfúr, kilyukaszt, átdöf)

periféria a középponttól távol eső rész, külső rész (περιφέρεια, *periphēria* gr. körvonal, kerület, görbület, körív; *periphaeria*, -ae, f.)

periódus szakasz, időszak, szabályos ismétlődés (περίοδος, *periodosz* gr. körmozgás; *periodus*, -i, f.)

perjudicítás szabályos ismétlődés, időszakosság (*periodus*)

perjódikus szabályosan ismétlődő, visszatérő (περιοδικός, *periodikosz* gr. korszaki, időszaki, meghatározott időközökben visszatérő; *periodicus*)

perifrázis körülírás (περίφρασις, *periphraszisz* gr. körülírás; *periphrasis*, -is, f.)

periszkóp (περί, *peri* gr. körül, körbe + σκοπέω, *szkopeó* gr. néz, szemlél, figyel)

perisztaltika a belek féregszerű, tartalmat tovább préselő mozgása (περισταλτικός, *perisztaltikosz* gr. átfogó és összenyomó, perisztaltikus; *peristaltica*, -ae, f.)

peritoneum hashártya (περιτόναιον, *peritonaion* gr. bélhártya, hashártya – *peritoneum*, -i, n.)

permanens állandó, folytonos (*permanens* tartós, állandó, *permaneo* állandóan megmarad, folytonosan tart)

permutáció felcserélés, sorrendváltoztatás (*permutatio*, -onis, f. teljes elváltoztatás, elcserélés, csere, árucsera, *permuto* helyéből megmozdít, megfordít, egészen megváltoztat)

perszóna személy, általában rosszindulatú nőszemély (*persona*, -ae, f. álarc, jellem, szerep, személy, egyéniség. Az ókori komédiában embertípusokat ábrázoltak: szegény öregember, embergyűlölő, zsugori, gazdag öregember, okos rabszolga, galád rabszolga stb., ezeket a megfelelő típusú maszkokban játszották, amelyek elég nagyok voltak ahhoz, hogy a színház felső soraiban ülők is láthassák. Ez az álarc volt a *persona*, amellyel embertípusokat jelenített meg, így lett személy később a jelentése)

perszonális személyes, személyhez tartozó (*personalis*, *persona*, -ae, f.)

perszonifikáció megszemélyesítés (*personificatio*, -onis, f. *persona*, -ae, f.)

perverzió, perverzitás elfajulás, nemi eltévelyedés (*perversio*, -onis, f. megfordítás, *perversitas*, -atis, f. fonákság, rosszasság, *perverto* levét, lehány, leront, elront, félrevezet, megháborít)

pesszárium óvszer (πεσσών, *peszósos*, *pesszon*, *pesszosz* gr. méhkérő; *pessum*, -i, n.)

pestis dögvész (*pestis*, -is, f. szerencsétlenség, romlás, pusztulás)

petíció kérés (*petitio*, -onis, f. vmi után való menés, megtámadás, kérés, hivatal keresés, *peto* nyúl, kap, kíván, kér, pert indít)

petrezselyem (πετροσέλινον, *petroszelinon* gr.; *petroselinon*, -i, n.)

pigment, pigmentáció festékanyag, festékanyag képződése (*pigmentum*, -i, n. festék, festékanyag, illatos kenőcs, fűszer, *pigmentatio*, -onis, f.)

piknikus kövérkés, zömök (πυκνός, *püknosz* gr. sűrű, tömött, vastag, erős, tömör; *pycnicus* zömök)

piktor festő (*pictor*, -oris, m. festő, hímező, *pingo* fest, lefest)

pilórus a gyomor alsó szája (πυλωρός, *pülórosz* gr.; *pylorus*, -i, m.)

pilula pilula (*pilula*, -ae, f. kis labda, gömböcske, golyócska, labdacs)

pingál fest, festeget (*pingo* fest, lefest)

piramis gúla alakú építmény, az egyiptomi fáraók temetkezési helyei az Óbirodalomban, anat. piramispálya, az akaratlagos fő mozgatópálya, a vese velőállományát képező piramisok (πυραμίδς, *püramisz* gr. piramis, gúla; *pyramis*, -idis, f.)

pirománia kóros gyújtogatási szenvedély (*pür* gr. tűz + *mania* gr.)

pixis edényke (πυξίς, *pükszisz* gr. szelence kenőcsnek, orvosságnak; *pyxis*, -idis, f.)

placebó hatóanyagot nem tartalmazó készítmény (a placebo a *placeo* tetszik ige jövő ideje eredetileg, orvosi értelemben először George Motherby használja 1785-ben megjelent orvosi szótárában, ahol nagyjából azt jelenti, hogy olyan gyógyszerek, amelyek inkább elégedettséget szülnek a betegnek, mint használnak)

placenta méhlepény (*placenta*, -ae, f. lepény, kalács)

plágium csalás, vki által megírt könyv, színdarab, tudományos mű ellopása (*plagium*, -ii, n. emberrablás, lélek-

árulás, *plaga*, -ae, f. vadászhaló, tör, kelepce, *plago* emberrablást követ el. Érdekesség, hogy az ókori Rómában nem az számított plágiumnak, ha valaki szóról szóra lefordított egy görög darabot, vagy több műből állította össze a sajátját, és kiadta a saját neve alatt, hanem az, ha valaki által már latinra lefordított darabot adott ki a saját neve alatt)

pláne annál inkább, sőt (*plane* simán, egyenesen, világosan, tisztán, egészen, teljesen, valóban, igen is, minden bizonnyal, *planus* lapos, sík, egyenes, akadálytalan)

planéta bolygó (*πλανήτης*, *planétész* gr. bolygó; *planeta*, -ae, f. bolygó, csillag)

planetárium csillagvizsgáló (*planetarius*, -i, m. csillagjós)

plasztika helyreállító műtét, szobrászati alkotás (*πλαστική*, *plasztiké* gr. agyagból, kőből stb. alakítás mestersege, képzőművészet, *πλάττω*, *plattó* gr. csinál, tesz, létrehoz, alakít; *plastica*, -ae, f.)

plasztikus művészi (*πλαστικός*, *plasztikosz* gr. képzőművészeti, alkotó művészi; *plasticus*)

plazma plazma (*πλάσμα* plazma gr. formázott tárgy, szobrászati alkotás, alak, figura, kitalálás, koholmány, *plasma*, -atis, n. készített dolog, teremtmény)

plebejus népi, alacsony származású (*plebeius* római néphez tartozó, alacsony, aljas, csekély, *plebs*, *plebis*, f. nép)

pleura mellhártya (*πλευρά*, *pleura* gr. borda, oldal; *pleura*, -ae, f.)

pleuritis mellhártyagyulladás (*πλευριτις*, *pleuritisz* gr. oldal nyílalás; *pleuritis*, -itidis, f.)

pluralitás sokszínűség, sokféleség (*pluralitas*, -atis, f. tsz. sokszínűség, sokféleség)

plusz meg, az összeadás szava (*plus* több, a *multus* [sok] rendhagyó középfoka)

pneuma lélek, lélekzet, lehellet, szellem (*πνεῦμα*, *pneuma* gr. fúvás, szél, fuvalat, lélegzet, lehellet, életerő, lélek, belszél, anyagtalan lény; *pneuma*, -atis, n.)

pneumatikus légtartalmú, légzéshez tartozó (*πνευματικός*, *pneumatikosz* gr. léghez, szélhez tartozó; *pneumaticus* léghez, szélhez tartozó, gép: légnomással járó)

pneumónia tüdőgyulladás (*pneumonia*, -ae, f., *pneuma* gr. légzés, lehellet)

podagra lábköszvény (*ποδάγρα*, *podagra* gr. köszvény, *πούς*, *púsz* gr. láb; *podagra*, -ae, f. Erdemes megemlíteni, hogy Lukianosz II. századi görög szerző írt egy Tragopodagra című költeményt, a tragédiákhoz hasonlóan szerepel benne kar is, egy podagrás beteg, maga a megszemélyesített podagra, és kuruzslók?)

pódium emelvény (*πόδιον*, *podion* gr. felemelt hely, emelvény; *podium*, -ii, n.)

poétikus költői (*ποιητικός*, *poiétikosz*, gr. költői, *ποιέω*, *poieó* gr. csinál, létrehoz, alkot; *poeticus*)

poéta költő (*ποιητής*, *poiétész* gr. költő; *poeta*, -ae, m.)

pogány hitetlen, többistenhívő, nem keresztény (*paganus* falusi, durva, műveletlen *pagus*, -i, m. falu, vidék)

poláris sarki, sarokhoz tartozó (*πόλος*, *polosz* gr. sark, tengelypont, a szérű közepe, tengely, világtengely, égi szféra, égbolt; *polaris*, *polus*, -i, m. sark)

pollen virágpor (*pollen*, -inis, n. lisztpor, finom liszt, finom por)

polihisztor sok mindenben jártas tudós (*πολύιστωρ*, *poliüisztór* gr. sokat tudó, *polü* gr. összetételben sok, a *hisztór* pedig a hisztóriával áll etimológia összefüggésben, tehát aki sok történetet tud mesélni, amelyet a saját szemével látott; *polyhistor*, -oris, m.)

polip polip (élőlény), orrgomba, polip, kocsányon ülő tumoros elváltozás (*πολύπους*, *poliüpúsz* gr. soklábú, *polü* sok és *púsz* láb; *polypus*, -i, m.)

politúr simítás, csiszolás (*politura*, -ae, f. simítás, csiszolás – *polio* simít, csiszol, egyenget)

pólus sark (*πόλος*, *polosz* gr. sark, sarok, ég, északi sarkcsillag – *polus*, -i, m.)

populáció népesség (*populatio*, -onis, f. népesség, lakosság, *populus*, -i, m. nép)

populáris népszerű (*populus*, -i, m. nép, *popularis* néphez való, néphez tartozó, közönséges, mindennapi)

pompa fényűzés, **pompás** remek (*πομπή*, *pompé* gr. ünnepélyes felvonulás, ünnep, színjáték; *pompa*, -ae, f. diadalmenet, temetés alkalmából rendezett fényes ünnep, felvonulás stb.)

porció adag (*portio*, -onis, f. rész, osztályrész, arány)

porózus lyukacsos (*porosus*)

porta kapu, ajtó, falusi lak (*porta*, -ae, f. kapu, ajtó, bejárat)

pórus a bőrön lévő apró nyílások, minden egyéb apró lyukacsokkal rendelkező anyag (*πόρος*, *porosz* gr. gázló, rév, átkelőhely, út, ösvény, csapás, járat, nyílás, vezeték a testben; *porus*, -i, m. csöves edény, csatorna az emberi testben)

posztulál megkövetel (*postulo* kér, megkövetel, kíván)

potencia képesség, tehetség, férfiak nemi aktusra való képessége (*potentia*, -ae, f. erő, hatalom, tehetség)

potens képes, tud (*potens* hatalommal, képességgel bíró)

pozíció helyzet, társadalmi helyzet, állás, munkahelyi ranglétrán betöltött hely, szervek elhelyezkedése (*positio*, -onis, f. tevés, állítás, odatevés, *pono* tesz, rak, helyez)

pozitív tényleges, helyeslő (*positivus* adott)

pozitúra testhelyzet (*positura*, -ae, f. elhelyezés, elrendezés, *pono* tesz, rak)

praecox idő előtt érett, korán termő, korán jövő, korán történő (*praecox*)

pragmatikus gyakorlatias (*πραγματικός*, *pragmatikosz* gr. államügyekben jártas, tapasztalt; *pragmaticus*)

praktikus gyakorlati (*πρακτικός*, *praktikosz* gr. tevékeny, gyakorlatias, tetterős, gyakorlati; *practicus*)

praxis gyakorlat, egy orvos, ügyvéd stb. betegeinek, ügyfeleinek köre (*πράξις*, *praxisz* gr. üzleti tevékenység, ügylet, ügy, tapasztaltság, gyakorlati képesség, körülmény, helyzet)

precedens előzőri előfordulás, eset (*praecedens*, *praecedo* elől megy, megelőz, felülmúl)

precíz pontos, alapos, szabatos (*praecisus* lejtős, meredek, rövid, szabatos)

préda zsákmány (*praeda*, -ae, f. hadi-zsákmány, zsákmány, martalék)

prédikál szónoklatos tart (*praedico* közhírré tesz, kikiált, kihirdet, kimond, magasztal)

prédikáció szónoklat (*praedicatio*, -onis, f. közhírré tevés, kikiáltás)

prejudikál előre ítéletet mond, eldönt (*praeiudico* előre elítél, előre ítéletet hoz, mond, előre megítél)

prémium jutalom (*praemium*, -ii, n. megjutalmazás, jutalom, zsákmány, kedvezés, adomány, *praemio* jutalmaz)
preparáció előre elkészítés, kikészítés pl. állat kitömése, szervek preparálása (*praeparatio*, -onis, f. hozzákészülés, készülés, *praeparo* előre elkészít)
preparátor kikészítő, pl. szőrmée, bőré stb. (*praeparator*, -oris, m. készítő, előkészítő)
prevenció, preventív megelőzés, megelőző (*praeventio*, -onis, f., *praevenio* megelőz, elébe vág)
prezentáció bemutatás (*praesentatio*, -onis, f. bemutatás, *praesento* jelenvalóvá tesz, bemutat, *presens* jelen, jelenlegi, jelenidő)
presszió nyomás (*pressio*, -onis, f. nyomás, lenyomás, *premo* szorít, nyom)
primátus elsőbbség (*primatus*, -us, m. első hely, elsőség)
primitív egyszerű, kezdetleges, kultúrálatlan (*primitivus* első a maga nemében)
princípium elv, tan (*principium*, -i, n. kezdet, eredet, első hely)
prius büntetett előélet (*prius* előbb, korábban)
privát magán (*privatus* magán, *privatim* magányosan, magánügyben, a maga ügyében, dolgában)
privilegium előjog, kiváltság (*privilegium*, -ii, n.: *privus lex* egyes embereket illető törvény, különös rendelet, előjog, kiváltság)
próba kísérlet, vizsgálat (*proba*, -ae, f. vizsgálat, próba, *probo* megvizsgál, kipróbál)
probléma gond, baj, akadály (*πρόβλημα*, *probléma* gr. feladat, probléma, *problema*, -atis, n.)
problematis gondot okozó, nehézségekkel járó (*προβληματικός*, *problematicus* gr. kérdéses, nem bizonyos, bebizonyítandó; *problamaticus*)
proklamáció kinyilvánítás (*proclamatio*, -onis, f. kikiáltás, kiabálás, *clamo* kiált, hív, szólít, nevez)
produktum előállított dolog (*producto* előrevisz, előre vezet, tanukat bemutat, előállít, előmozdít, elősegít, *duco* húz, vezet, vonszol)
produkció előadott szám, mutatvány (*productio*, -onis, f. kivezetés, kiállítás, *produco*)

profán hétköznapi, nem szent (*profanus*: *pro* + *fanum* szentelt helyen kívül fekvő, nem szent)
professzor (*professor*, -oris, m. mely tudományban, művészetben jártas férfi, tanár, *profiteor* szabadon kimond, mely tudományt, művészetet vall)
profécia jóslat (*προφητεία*, *profeteia* gr. jóslat, jövendölés; *prophetia*, -ae, f.)
proféta jós, proféta (*προφήτης*, *prophétész* gr. jós, a Püthia szavait versbe szedő és értelmező jóspap; *propheta*, -ae, m.)
profétikus jósló (*προφητικός*, *prophétikus* gr. jós, jósló)
profilaxis megelőzés (*προφυλαξ*, *prophylax* gr. előőr, *προφυλακή*, *prophylaké* gr. őrszem, előőr, őrzés, védelmezés)
prognosztika előrejelzés (*προγνωστικά*, *prognosztika* gr. előjelek; *prognostica*, -orum, n.)
prognosztikus a betegség várható kimenetelére vonatkozó, előrejelző (*προγνωστικός*, *prognosztikos* gr. előre megismerő, *prognosticus*)
prognózis kórjóslat (*πρόγνωσις*, *prognószisz* gr. előre megismerés, tudás, a betegség kimenetelének előre megjövendölése; *prognosis*, -is, f.)
program műsor, tervbe dolgok (*πρόγραμμα*, *programma* gr. írásbeli hirdetmény, közhelyre kiállított nyilatkozat – *programma*, -atis, n.)
progresszió haladás, előmenetel (*progressio*, -onis, f. haladás, előre haladás, előmenetel, *progredior* előre megy, halad, lép)
prológ, prológus előbeszéd, bevezetés (*πρόλογος*, *prologosz* gr. előbeszéd, színész, aki az előszót szavalta; *prologus*, -i, m.)
prolongál meghosszabbít (*prolongo* meghosszabbít, tovább nyújt, későbbre halaszt, *pro* + *longus*)
prominens kimagasló (*prominens* kiálló, kinyúló, kimagasló, *promineo* kinyúlik, kiszökell, kiáll)
promóció előmozdítás, előléptetés (*promotio*, -onis, f. előléptetés, *promoveo* előre mozdít, indít, kiterjeszt, elősegít)
propaganda (*propagatio*, -onis, f. szaporítás, tenyésztés, *propagator*, -oris, m. megnyújtó, tovább folytató, kitágító, gyarapító)

propolisz méhviasz (*πρόπολις*, *propolis* gr. méhviasz; *propolis*, -is, f.)
prospektus vmit hirdető kiadvány (*prospectus*, -us, m. kinézés, kilátás, látás, kinézet, látvány, *prospicio* távolba néz, előre néz, vmi, vki után néz)
prosperál virágzik, fejlődik (*prosperatio*, -onis, f. kedvező, szerencsés eredmény, *prospero* boldoggá tesz, sikerül, szerencsét hoz, *prosperitas*, -atis, f. szerencse, siker, foganat)
proszтата dűlmirigy (*προστάτης*, *prostatész* gr. elől álló személy, első sorban álló harcos, vezető, előljáró, védelmező, oltalmazó, dűlmirigy, prosztata; *prostata*, -ae, f.)
proszekció boncterem, hullaház (*prosectio*, -onis, f. levágás, leszelés, *proseco* előre levág, feltör, felszánt, áldozati állatot levág)
proszektor boncnok, boncmester (*prosector*, -oris, m. elvágó, szétvágó)
prostitúció szerelem árucikké tétele (*prostitutio*, -onis, f. szemérem áruba bocsátása, megbecstelenítés, *prostitutio* fajtalanásra kiállít, áruba bocsát)
prostitúált kéjné (*prostituta*, -ae, f. kéjné, ringyó)
protekció kedvezés (*protectio*, -onis, f. fedezés, oltalmazás, *protego* fedez, befed, oltalmaz, véd)
protestál ellenkezik, tiltakozik (*protestatio*, -onis, f. nyivános tanúságtétel, bizonyítás, vö. *testis* here, kezüket a heréjükre téve tettek esküt, hogy ti. szakadjon magva, ha nem mond igazat, *protestor* nyivánosan bizonyít, tanúságot tesz)
protézis műfogsor, mely hiányzó testrészt, csont mesterséges pótlása (*πρόθεσις*, *prothesisz* gr. kihelyezés, tétel, állítás, elhatározás, szándék; *prothesis*, -is, f. elétevés)
protoplasma a sejtek sejtthártyán belüli állománya (*πρωτόπλασμα*, *protoplaszma* gr. első teremtmény, első ember; *protoplasma*, -atis, n.)
prototípus első gyártmány, kísérleti gyártmány (*πρωτότυπος*, *prototíposz* gr. eredeti, ősz, alap, ősidom; *prototypus*, -i, m.)
providencia előrelátás (*providentia*, -ae, f. előre látás, előre vigyázás, gondoskodás, isteni gondviselés, *provideo* előre lát, gondoskodik)

provincia tartomány (*provincia*, -ae, f. vkire ruházott megbízás, teendő, hivatali hatáskör, tartomány, a rómaiak Itálián kívül elfoglalt területei)

provinciális tartományi (*provincialis* tartományhoz tartozó)

provokáció kihívás (*provocatio*, -onis, f. kihívás harcra, hivatkozás, fellebbezés, *provoco* harcra kihív)

provokál (*provoco* harcra kihív)

provokátor kihívó (*provocator*, -oris, m. kihívó, gladiátor)

próza irodalmi műfaj (*prosa*, -ae, f. kötlen, folyó beszéd, próza)

pszichiáter a lélek betegségeivel foglalkozó szakember (*ψυχή*, *pszükhé* gr. lélek, a holtak lelkei; *psychiater* újk.)

pszichiátria a lélek betegségeit kezelő szakrendelő, kórházi osztály (*psychiatria*, -ae, f.)

pszichoanalízis lélekébúvárlás tudománya (*ψυχή*, *pszükhé* gr. lélek + *ανάλυσις*, *analüszisz* gr. elemzés, felbontás; *psychoanalysis*, -is, f.)

pszichológia lélektan (*psychologia*, -ae, f.; *pszükhé* gr. + *logia* gr.)

pszichopata kóros lelkialkatú beteg (*psychopata* újk.: *pszükhé* gr. lélek + *pathosz* gr. szenvedés, vminek az elszenvedése)

pszichopatológia lelki zavarokkal foglalkozó tudomány (*psychopatologia*, -ae, f. *pszükhé* + *pathosz* + *logia*)

pszichoszomatikus lelki eredetű kóros testi állapot (*psychosomaticus*: *pszükhé* gr. lélek + *szóma* gr. test)

pszichoterápia lelki betegségek gyógyítása (*psychotherapia*, -ae, f.: *pszükhé* + *therápia* gr. gyógyítás, kezelés)

pszichózis elmebaj (*psychosis*, -is, f.)

pszoriázis (*ψώρα*, *pszóra* gr. rüh, scabies, impetigo; *psoriasis*, -is, f.)

pubertás serdülőkor (*pubertas*, -atis, f. férfiaság, nemi érettség, férfiaság, férfierő)

publikum nézőközönség, hallgatóság (*publikum*, -i, n. államvagyon, államterület, államügy, közös, közös hely, utca, nyilvánosság)

publikus nyilvános (*publicus* államé, népé, közös, közönséges)

pulpa fogbél (*pulpa*, -ae, f. az állati test húsos és zsíros része, gyümölcs húsa)

pulpitus emelvény (*pulpitus*, -i, m. deszkaemelvény, -állvány)

pulzáció lüktetés (*pulsatio*, -onis, f. ütés, verés, kopogás)

pulzus érverés (*pulsus*, -us, m. ütés, verés, érverés, *pulso* üt, ver)

pungál csapol (*pungo* szúr, nyugtalanít, bosszant)

punkció lecsapolás (*punctio*, -onis, f. szúrás, szurkálás, *pungo* sért, bosszant, szúr)

punktum pont, vége, be van fejezve (*punctum*, -i, n. szúrt pont, pont, *punctus* szúrt, pontszerű pl. bevérzés, seb)

pupilla szembogár (*pupilla*, -ae, f. árva lány, szemgolyó, szemfény, szembogár, *pupa*, -ae, f. leányka, baba)

purgálás beöntés, hashajtás (*purgatio*, -onis, f. tisztítás, hashajtás, hulladék, szék, *purgo* tisztít, tisztává tesz, takarít)

purgativus tisztító, hashajtó (*purgativus*, *purgo*)

putri ócska kunyhó (*puter* rohadt, dohos, reves, fonnyadt)

purgatórium tisztító tűz, pokol (*purgatorius* tisztító, büntől, hibától megtisztító)

R

rabiatus esztelen, dühöngő (*rabo* dühöng, őrijong, *rabies* -ei, n. veszettség)

ráció ész, értelem (*ratio*, -onis, f. számítás, számadás, tekintet, megtekintés, gond, eljárás, magatartás, ész, elme, dolog, ügy)

racionális ésszerű (*rationalis* számadást illető, észhez tartozó, okos, eszes)

radioaktív sugárzó (*radioactiv*: *radius*, -i, m. bot, pálca, sugár, napsugár, az alkar rövidebb csontja, *activus* tevékeny)

radiológia a sugárzás diagnosztikai és gyógyítási céllal való felhasználásának tudománya (*radiologia*, -ae, f.: *radius*, -i, m. bot, pálca, sugár + *logia*)

radikális radikális gyógymód, kezelés, erőteljes, gyökeres (*radix*, -icis, f. gyökér)

rapid gyors, sebes (*rapidus* sebes, gyors, elsodró, sietős, *rapio* gyorsan megragad, felkap)

rapszódia (*ῥαψωδία*, *rhapszódia* gr. ének a homéroszi költeményekből, *rhapsodos* gr. énekmondó)

reakció visszahatás, reakció (*reactio*, -onis, f. re: ismét, újra, vissza, ellenébe + *actio* cselekedet, tett, eljárás)

reagens kémiai anyag (*reago* ismét, újra hajt, üz, tesz)

rebellió ramazuri, felfordulás (*rebellio*, -onis, f. győztes ellen a háborút megújító, felkelő, fellázadó, *rebellio* háborút megújít, föllázad, *bellum*, -i, n. háború)

rebellis lázadó (*rebellis* háborút megújító, fellázadó, felkelő)

recenzió vmely tudományos műről írt ismertetés (*recensio*, -onis, f. újra átnézés, átgondolás, számbavétel, *recenseo* keresztülfut, rostálva átnéz, vö. *ensor*, -oris, m.)

recept gyógyszer felírására szolgáló úrlap, orvosi vény (*recipe*! Végy!, *recipio* felvesz, vesz, fog)

receptor befogadó, ingerfelvő (*receptor*, -oris, m. befogadó, orgazda, *recipio*)

recessió visszamenés, hátrálás (*recessio*, -onis, f. hátramenés, hátrálás, *recedo* visszamegy, hátrál)

recidíva kiújulás (*recidivus* visszatérő, ismételt, *recido* visszaesik, újból vmilyen állapotba jut, esik)

reciprok oda-vissza, megfordítva (*reciproce* hat., *reciprocus* ugyanazon az úton visszamenő)

recitáció idézés ti. műből (*recitatio*, -onis, f. elolvasás, felolvasás, idézés)

recitál idéz (*recito* felolvas, olvas, elmond, idéz)

redukál csökkent (*reduco* visszavisz, visszahúz, hátrahúz)

redukció kémiai folyamat, oxigén atomok elvonása vmely kémiai vegyületből (*reductio*, -onis, f. visszavitel, visszahelyezés, visszahúzás)

reflex az idegrendszer reakciója a külvilágból érkező ingerekre (*reflecto* hátrahajlít, visszagömbít, visszahajlít)

reflexió reagálás (*reflexio*, -onis, f. hátrahajlítás, visszahajlítás, *reflecto*)

reform változtatás, újítás (*reformatio* átalakít, megváltoztat, módosít)

regeneráció megerősítés, eredeti állapotba való visszaállítás (*regeneratio*, -onis, f. újjászületés)

regenerál megerősít, visszaállít (*regenero* újra szül, újra nemz, terem, újjáteremt)

regrediál visszafejlődik, visszaesik (*regredior* visszamegy, visszatér)

regresszus, **regresszió** visszaesés, visszafejlődés (*regressus*, -us, m. visszamenetel, visszatérés, *regressio*, -onis, f.)

régió táj, tájék, vidék (*regio*, -*onis*, f. irány, vonal, határvonal, határ, környék, vidék)

regionális helyi, vidékhez, tájhoz tartozó (*regionalis* vidéki, tartományi)

regnál uralkodik (*regno* királyként kormányoz, királyi méltósággal és hatalommal van felruházva, uralkodik, parancsol, *rex*, *regis*, m. király)

regula szabály (*regula*, -*ae*, f. vonalzó, egyenes fa, bot, pálcá, szabály, zsinórmérték, vö. megeregláz: bottal, pálcával elver)

reguláris szabályzó, megfegyverező (*regularis* rúdhoz tartozó, életrendet szabályozó)

rehabilitáció becsület visszaadása, a beteg állapotának, munkaképességének visszaállítása nagyobb baleset, műtét, betegség után (*rehabilitatio*, -*onis*, f. visszaadás, visszavétel)

rekapituláció az elmondottak főbb pontjainak rövid ismételése (*recapitulatio*, -*onis*, f., *recapitulo* visszapillant, főbb pontokat, fő mozzanatokat összegezve ismét)

reklamáció kifogásolás (*reclamatio*, -*onis*, f. hangosan ellentmondó rosszallás, *reclamo* ellenkiált, ellenkezését, rosszallását kiáltással nyilvánítja ki)

rektor egyetem vezetője (*rector*, -*oris*, m. kormányzó, kormányos, vezető, igazgató, *rego* kormányoz, igazgat, vö. *rectus* egyenes)

reláció viszony, összefüggés, kapcsolat (*relatio*, -*onis*, f. visszahozás, ismételés, ismertetés, elbeszélés, előadás, viszony, vonatkozás)

relaxáció ellazulás, ellazítás (*relaxatio*, -*onis*, f. megkönnyebbités, megújulás, *relaxo* bővebbre csinál, kiterjeszt, megernyeszt, ellankaszt, enyhít, megújít, felvidít)

renovál megújít, felújít (*renovo* megújít, felújít)

renováció megújítás, felújítás (*renovatio*, -*onis*, f., *renovo* felújít, megújít, *novus* új)

reparáció helyreállítás (*reparatio*, -*onis*, f. helyreállítás, újjáépítés, *reparo* visszaszerez, helyreállít, megújít, felüdít)

repertoár műsor választék

(*repertorium*, -*ii*, n. sorjegyzék, leltár)

repeta az ételadagon felüli újabb adag

(*repeto* visszakér, visszakövetel)

replikáció visszafelelés, válasz (*replicatio*, -*onis*, f. visszaválasz, válaszirat, kibonyolítás)

reprezentáció (*representatio*, -*onis*, f. jelenítés, jelenlétvé, eleven előadás)

respektus tekintetbevétel, tekintély (*respectus*, -*us*, m. visszánézés, hátranézés, tekintetbevétel, *respicio* visszánéz, hátranéz, tekintettel van vmire, vkire, vár, remél)

respiráció lélegzet, lélegzés (*respiratio*, -*onis*, f. lélekzet, lélekzés, *respiro* vizsgálézik, kilehel)

respirátor lélegeztetőgép

restaurál helyreállít (*restauro* újból helyreállít, újból felépít)

restauráció helyreállítás (*restauratio*, -*onis*, f. megújítás, helyreállítás)

restaurátor helyreállító (*restaurator*, -*oris*, m.)

restitúció helyreállítás, visszaállítás (*restitutio*, -*onis*, f. helyreállítás, visszaállítás, *restituo* előbbi helyére visszateszt)

reszuscitáció újraélesztés (*resuscitatio*, -*onis*, f. életre keltés, *resuscito* újra felkelt, ismét feltámaszt, ébreszt)

retardáció késleltetés, lassítás

(*retardatio*, -*onis*, f. feltartóztatás, késleltetés, késlekedés, *retardo* késleltet, visszatart, feltartóztat)

retenció visszatartás (*retentio*, -*onis*, f. visszatartás, a lovak megtartása a kocsis által, *retineo* visszatart, korlátok közé szorít)

retina szivárványhártya, a szem ideghártyája (*retina*, -*ae*, f., *reticulum*, -*i*, n. hálóska, *rete*, -*is*, n. háló)

retorika ékesszólás, szónoklattan (*retorica*, -*ae*, f. szónoklattan)

retorikus szónoki (*ρητορικος*, *rhétorikosz* gr. szónoki; *rhetoricus*)

rétor szónok (*ρητορ*, *rétér* gr. szónok, *rhetor*, -*oris*, m. szónoklattanár, szónok)

retro, **retrográd** vissza, hátra menés, tekintés (*retrogrado* visszafelé megy)

reuma ízületi betegség (*ρευμα*, *rheuma* gr. folyás, áramlat, reuma; *rheuma*, -*atis*, n.)

reumatológia mozgásszervi betegségekkel foglalkozó tudomány (*rheumatologia*, -*ae*, f., *rheuma* + *logia*)

reverzibilis visszafordítható (*reversibilis*, *revertor* visszatér, megtér, visszafordul)

rezekció levágás, kivágás (*resectio*, -*onis*, f. megnyesés szőlőé, csonkítás, *resecatio*, -*onis*, f. levágás, eltávolítás, *resecio* levág, eltávolít)

rezerváció fenntartás (*reservatio*, -*onis*, f., *reservo* eltesz, félretesz, megtart)

rezidens (*residens*, *resideo* ülve marad, elmarad, ott marad vhol)

rezidencia tartózkodási hely (*resideo*)

rezisztencia ellenállás, ellenálló képesség (*resistentia*, -*ae*, f.

ellenállás, *resisto* hátul állva marad, megállapodik, megáll)

rezisztens ellenálló képességgel bír, ellenálló (*resistens*, *resisto* hátul állva marad, megállapodik, megáll, ellenkezik, ellenszegül, ellenáll)

rezonancia együttrezgés (*resonantia*, -*ae*, f. visszhangzás, hang visszaverése, *resono* visszhangzik, hangoztat)

revolúció forradalom (*revolutio*, -*onis*, f. visszagörgetés, visszatérés)

ricinus hashajtó olaj (*ricinus*, -*i*, m. élősdű állat juhokon, kutyákon, szarvasmarhán, csudafa: *ricinus communis*)

ridikül apró női táskák (*ridiculus* nevetséges)

rigorózus merev, hideg, mogorva (*rigidus* merev, gémberegett, szigorú, kemény)

rinocérosz orrszarvú (*ρυνόκερος*, *rhinokerosz* gr. szó szerint orrszarvút jelent; *rhinoceros*, -*otis*, m.)

ritmus ütem (*ρhythμός*, *rhüthmosz* gr. ütem, ritmus, a sors váltakozása, arány, mérték, rend; *rhythmus*, -*i*, m.)

ritmikus ütemes (*ρhythμικός*, *rhüthmikosz* gr. ütemes, ütem szerinti; *rhythmicus*)

ritus vallásos szokás, szertartás (*ritus*, -*us*, m.)

rivális ellenfél (*rivalis* akinek joga van ugyanazt a patakot vagy csatornát használni a szomszédjával, *rivus*, -*i*, m. patak, vízfolyás)

rubeola rózsahimlő (*rubeo* piros, piroslik, *ruber* piros, vörös)

robosztus nagy, erős, izmos (*robustus* tölgyfából való, szilárd, erős, izmos, *robur*, -*oris*, m. tölgyfa)

rubrika rovat (*rubrica*, -*ae*, f. vörös föld, piros festék, vörös tintával írt címe vmely törvénynek, törvény, törvénycikk)

ruptúra szakadás (*ruptura*, -ae, f. törés [tag], megszakadás [ér], *rumpo* tör, szétrepeszt, kipukkaszt, elszakít, eltör)
rusztikus falusi, otromba (*rusticus* falusi, falu-, ügyetlen, otromba, gyámoltalan)
rotáció forgás (*rotatio*, -onis, f. körforgás, *roto* körbe forgat)
rózsa (*rosa*, -ae, f.)

S

séma, **sematikus** vázlat, vázlatos (*σχῆμα*, *szkhéma* gr. test tartása, állás, külső megjelenés, arckifejezés, vázlat, rajz, idom; *schema*, -atis, n.)
silabizál betűz, szótagol, nehezen olvas (*συλλαβή*, *szüllabé* gr. szótag; *syllaba*, -ae, f.)
skála fok, fokozat (*scala*, -ae, f. lépcső, lépcsőfok)
skandalum botrány (*σκάδαλον*, *szkandalon* gr. amibe belebotlik az ember, az úton álló akadály, botrány, alkalom a bűnre; *scandalum*, -i, n.)
skatulya doboz (*scatula*, -ae, f.)
szizofrén, **szizofrénia** tudathasadásos, tudathasadás (*σχίζω*, *szkhidzó* gr. hasít, szétválaszt, széthasít, eloszt + *φρήν*, *phrén* gr. rekeszszom, lélek, ész, elme; *schizophrenia*, -ae, f.)
skolasztikus középkori filozófiai gondolkodás, iskola (*σχολαστικός*, *szkholasztikosz* gr. iskolához tartozó; *scholasticus*, *schola*, -ae, f. iskola)
skrupulus kételkedés, kétely (*scrupulus*, -i, m. aggodalom, nyugtalanító kérdés, kételkedés, kétely, *scrupulosus* aggodalmasan pontos, aggódó)
sors életút (*sors*, *sortis*, f. sors, rész, részesség, végzet, *sortior* eloszt, sorsot húz, kap, nyer vmit a sors révén)
spasztikus görcsös, merev (*σπαστικός*, *szpasztikosz* gr. görcsös, görcsben szenvedő; *spasticus*)
spatula lapoc (*spatula*, -ae, f. kis kavarási kanál, lapoc, pálmaág, lapát, lapát alakú határkő)
spasztikus görcsös, merev (*σπαστικός*, *szpasztikosz* gr.; *spasticus* görcsös, görcsben szenvedő)
spasmus görcs, merevség (*σπασμός*, *spasmosz* gr. vonaglás, rángatózás, görcs; *spasmus*, -i, m.)
specializáció szakosodás (*specialisatio*, -onis, f., *species*, -ei, f. faj)

speciális különleges, jellegzetes (*specialis* különös, részletes, sajátos, *species*, -ei, f. nézés, pillantás, látás, alak, kinézés, faj)
specifikus sajátos (*specificus* elkülönített, különített)
spekuláció gondolkodás, tépelődés (*speculatio*, -onis, f. kikémlelés, szemlélődés, elmélkedés, *speculator* körülkémlel, körülnéz, felkutató, leskelődik)
spektrum színekép (*spectrum*, -i, n. lelki kép, képecske)
sperma ondó (*σπέρμα*, *szperma* gr. mag; *sperma*, -atis, n.)
spirális csavarodott, csaváros (*σπειρα*, *speira* gr. megtekert, csavart tárgy, gyűrű, kötél, zsinór; *spira*, -ae, f. tekeredett, fonott test, dolog, tekeredés, hajlás, *spiralis*)
spiritusz alkohol (*spiritus*, -us, m. lélek, lélekzet, *spiro* lélegzik, él)
spongya szivacs (*σπογγία*, *szpongia* gr. szivacs; *spongia*, -ae, f.)
spontán magától, önként (*spontaneus* önként, magától)
spóra (*σπορά*, *szpora* gr. magvetés, nemzés, származás, magvetés ideje, mag; *spora*, -ae, f.)
sporadikus elvétve előforduló (*σποραδικός*, *szporadikosz* gr. elszórt, szétszórt, egymástól távoli; *sporadicus*, *spora*, -ae, f.)
stabil szilárd (*stabilis* amin szilárdan meg lehet állni, szilárd, mozdulatlan, tartós, állandó, *sto* áll, megáll)
stabilitás szilárdság, állandóság (*stabilitas*, -atis, f. szilárdan állás, szilárdság, mozdulatlanság, állandósság, tartósság)
stáció állomás (*statio*, -onis, f. állás, megállás, helytállás, hajók állóhelye, állomás)
stádium állapot, szakasz, fokozat (*στάδιον*, *sztadion* gr. hosszsmérték, futópálya, innen van a stadion szó is; *stadium*, -i, n.)
stagnál áll, megállapodott (*stagnum*, -i, n. tó, állóvíz, *stagnare* mocsarat, állóvizet csinál)
statikus álló, egyensúlyban lévő (*στατικός*, *sztatikosz* gr. megálló, nyugalomba hozó; *staticus*)
státusz állás, állapot, helyzet (*status*, -us, m. állás, állapot, testállás, helyzet, körülmény)

steril csímentes, meddő (*sterilis* terméketlen, üres, meddő)
sterilitás csímentesség, meddőség (*sterilitas*, -atis, f. terméketlenség, meddőség)
stílus kifejezőmód, stílus (*στυλος*, *sztyulosz* gr. oszlop, pillér, támaszték, íróvessző; *stilus*, -i, m. hegyes karó, íróvessző, írásba foglalás, kifejezőmód, stílus)
stimuláció ösztönzés (*stimulatio*, -onis, f. inger, ösztönzés, izgatás)
stimulál ingerel, ösztönöz (*stimulo* szurkál, kínoz, gyötör, nyugtalanít, ingerel)
stimulátor ösztönző, ingerlő (*stimulator*, -oris, m. ingerlő, izgató, ösztönző)
stimulus ösztönzés, inger (*stimulus*, -i, m. hegyes karó, ösztöke, szurkáló bot, ösztön, sarkallás)
stóla (*στολή*, *sztolé* gr. hosszú felső öltöny, amely a nyaktól a bokáig ér; *stola*, -ae, f. római előkelő nők felső öltönye)
stranguláció leszorítás, összeszorítás (*strangulatio*, -onis, f. megfojtás, megfullasztás)
strangulál összeszorít, leszorít (*strangulo* vkinek a torkát összeszorítja, megfojt, elfojt)
stratégia haditerv, terv (*στρατηγία*, *sztratégia* gr. hadvezéri, főparancsnoki tisztség, a hadsereg vezetése, haditerv, hadművelet; *strategia*, -ae, f. kormányzóság, helytartói kerület)
stria csík (*stria*, -ae, f. rovás, barázda, rece, ránc a ruhán)
struktúra szerkezet (*structura*, -ae, f. rendes egybefűződés, összeköttetés, építés, *struo* rendben felrak, rendez, rendbe állít, sorba állít)
struma górvélykór (*struma*, -ae, f. a mirigyek górvélyes megdagadása)
stúdium tanulmány, tanulmányozás, tanulás (*studium*, -ii, n. buzgó utánajárás, fáradozás, igyekezet, szorgalom, vágy, kedvenc foglalatosság, *studeo* vmiben fáradozik, törekszik, igyekszik, tanulmányoz)
stupid ostoba, esztelen, szellemileg visszamaradott (*stupidus* szellemileg megmerevült, kábult, ostoba, esztelen, *stupeo* mozdulatlanul és mereven megáll, szellemileg megmerevül, elkábul, megdöbben, bámul, csodál)

stupiditás butaság, esztelenség (*stupiditas*, -atis, f. esztelenség, ostobaság, butaság)
summa összeg, vminek a lényege (*summa*, -ae, f. összeg, fődolog, fő hatalom, főpont)

SZ

szakramentum szentség (*sacramentum*, -i, n. perlekedés, fogadás, szolgálati eskü, szentség)
szalutál tiszteleg (*saluto* köszönt, üdvözlő)
szanatórium (*sanatio*, -onis, f. gyógyítás, *sano* gyógyít, *sanator*, -oris, m. gyógyító, *sanus* ép, egészséges)
szandál (σανδάλιον, *szandalion* gr. könnyű lábbeli, amely a talp alá kötött bőrből vagy fából készült; *sandalium*, -ii, n.)
szangvinikus az az embertípus, akiben a nedvelmélet alapján a vér az uralkodó nedv (*sanguinicus* pirosposzsgás arcszínű, vérmes a temperamentuma, életerős, energikus, erőteljes testalkatú, forróvérű)
szankció büntetés (*sanctio*, -onis, f. szigorú és ünnepélyes rendelet, büntető törvény cikkely, záradék)
szarkofág (σαρκοφάγος, *szarkophagosz* gr. σάρξ -έφαγον húsevő, mész-kőfajta, amely a holttest húsát hamar elrohasztotta, ezért ebből készítették a szarkofágokat, *szarksz* gr. hús, vő. szarkóma + *phagosz* gr. falánk ember, nagyevő; *sarcophagus*, -i, m.)
szarkóma a támasztószövet rosszindulatú daganata (σάρκωμα, *szarkóma* gr. húsos kinövés pl. az orrban, σάρξ, *szarksz* gr. hús, test; *sarcoma*, -atis, n.)
szatíra (*satura*, -ae, f. vagy *satira*, -ae, f. mindenféle gyümölccsel telerakott tál, vegyes tartalmú költemény, mímusjáték rögtönzött párbeszéde, gúnyirat)
szatirikus (*satiricus* gúnyos, gúnyirathoz tartozó)
szedál nyugtat, altat (*sedo* megnyugtat, lecsendesít, lecsillapít, vmit leülepít)
szedatívum nyugtató szer (*sedativum*, -i, n., *sedo* megnyugtat, lecsillapít, *sedatio*, -onis, f. megnyugtató, lecsillapítás)
szegmentum szelet (*segmentum*, -i, n. szelet, levágott darab, vékonyra vert aranylemez, aranyos biborszegély ruhán, *seco* vág, levág)

szekció tagozat, vágás, *sectio Caesarea*: császármetszés (*sectio*, -onis, f. vágás, elvágás, felosztás, boncolás, *seco* vág, boncol)
szekta (*secta*, -ae, f. út, életpálya, bölcseleti rendszer, újk. rablócsoport, banda)
szektor részleg (*sector*, -oris, m. vágó, elvágó, eldaraboló)
szekréció kiválasztás (*secretio*, -onis, f. elkülönítés, elválás, *secretus* elkülönített, elválasztott, *secerno* elkülönít, elválaszt, megkülönböztet)
szekunder másodlagos (*secundarius* másodikhoz tartozó, másodrendű, *secundus* az első után következő, közelebbi, második)
szelektió kiválogatás (*selectio*, -onis, f. kiválasztás, kiszemelés, *seligo* elkülönítve kiválaszt, kiszemel, válogat)
szeminárium egyetemi gyakorlati óra (*seminarium*, -ii, n. növény- vagy faiskola, *semen*, -inis, n. mag)
senilis aggkori gyengelműjségben, feledékenységben szenvedő (*senilis* öregemberhez való, öreges, *senex* öreg, vén)
senilitás aggkori elbutulás (*senilitas*, -atis, f., *senilis*, *senex*)
szenzáció érzés, észlelés, érdekes hír, esemény (*sensus*, -us, m. érzés, érzet, ész, értelem, öntudat, gondolkodásmód, hangulat, vélemény, nézet, *sentio* érez, észlel, érzékel)
szenzibilis érzékeny (*sensibilis* érzhető, érzékelhető, *sentio* érez, érzékel)
szenzibilitás érzékenységi (*sensibilitas*, -atis, f. érzékelhetőség, érzékettség)
szeparáció elkülönítés (*separatio*, -onis, f. elkülönítés, elválasztás)
szeparál elkülönít, elválaszt (*separo* elkülönít, elválaszt)
szepszis vérmérgezés (σήψ, *szépsz* gr. kígyófajta amelynek harapása rothadó sebet okozott, σήψις, *szépszisz* gr. rothadás, felbomlás, az étel tápanyagot nem tartalmazó részének eltávolítása a testből; *seps*, *sepis*, m., f. apró gyík fajta, itt eltérés van a görög és a latin szótár között, a görög kígyófajnak adja meg, *sepsis*, -is, f.)
széptikus vérmérgezéses állapot (σηπτικός, *széptikosz* gr. rothadást, felbomlást okozó, *széptikon pharmakon* gr. nyílméreg, *szépsz*; *septicus*)
széria sor, sorozat (*series*, -ei, f. sor, sorozat, sorrend)

szérológia antigén-ellenanyag reakciók tanulmányozásával foglalkozó tudomány (*serologia*, -ae, f., *serum*, -i, n. savó)
szézám (σήσαμον, *szészamon* gr. szézámag; *sesamum*, -i, n.)
szexuális nemi (*sexualis*, *sexus*, -us, m. nem, hím és nő)
szexuálpatólógia a nemi élet kóros jelenségeivel foglalkozó tudomány (*sexualpathologia*, -ae, f., *sexus* + *pathosz* + *logia*)
szféra égi szféra, vmely terület, pl. politikai, tudományos stb. (σφαῖρα, *sphaera* gr. gömb, golyó, éggömb; *sphaera*, -ae, f.)
szifilisz vérbaj (Girolamo Fracastoro művének címe: Syphilis sive morbus Gallicus [1530], amelyben Syphilis egy pásztor, akit vérbajjal büntettek az istenek)
szignifikáns jellegzetes (*significans* jelölő, mutató, *significo* jelet csinál, jelet, ismertet, mutat, kimutat, jövendőt jelet)
szilencium csönd, hallgatás (*silentium*, -ii, n. csend, hallgatás, nyugalom, tétlenség, *sileo* hallgat, csendben van)
szilveszter az év utolsó napja (*silvester* erdőhöz tartozó, erdei, erdőből jövő, falusi, paraszt, műveletlen, *silva*, -ae, f. erdő, *Silvanus*, -i, m. az erdők, mezők római istene)
szikadit száraz (*siccus* száraz)
szimbiózis két különböző organizmus kölcsönösen hasznos együttélése (συμβίωσις, *szümbioszisz* gr. együttélés, társulás, baráti kapcsolat, *symbiosis*, -is, f.)
szimbólum jelkép (σύμβολον, *szümbolon* gr. ismertető jel, hitelesítő jel, jel, jójel, előjel, jelkép, szimbólum, *symbolum*, -i, n.)
szimbolikus jelképes, átvitt értelmű (συμβολικός, *szimbolikosz* gr. jelképes, átvitt értelmű, *symbolicus*)
szimfónia (συμφωνία, *szümfónia* gr. összehangzó zene, zenekari zene)
szimmetria arányosság (συμμετρία, *szümmetria* gr. együttes mérés, összemérés, helyes arány, *symmetria*, -ae, f.)
szimmetrikus arányos (σύμμετρος, *szümmetrosz* gr. azonos méretű, hosszúságú, tartalmú vmivel, arányos vmivel, felérő vmivel, alkalmas, kedvező vmihez, *symmetros* részarányos)

szimpátia együttérzés, rokonszenv (συμπάθεια, *szümpatheia* gr. együttérzés, rokonszenv, szánalom)
szimpatikus együttérző, rokonszenves, szimpatikus, a vegetatív autonóm idegrendszer része (συμπαθής, *szümpathész* gr. együttérző, hasonlót érző, egymásra ható; *sympathicus*)
szimplex egyszerű (*simplex* egyszerű, egyrétű, természetes, mesterkéletlen)
szimpózium összejövetel, konferencia (συμπόσιον, *szümpozsion* gr. együtt ivás és beszélgetés, vendégség, asztalnál ivás közben folytatott beszélgetés; *symposium*, -i, n.)
szimptóma tünet (σύμπτωμα, *szümpatóma* gr. ami történik, esemény, eset, véletlen, baleset, tünet, kórjel; *symptoma*, -atis, n.)
szimuláció utánzás (*simulo* hasonlóvá tesz, utánzóva előállít, tettet magát)
szimuláns betegséget színlelő, tettető (*simulans*, *simulo*)
szimultán egyidejű (*simultas*, -atis, f. két, ugyanazt a célt elérni akaró ember vetélkedése)
szinapszis idegátcsatolódás (σύναψις, *szünapszisz* gr. érintkezés, kapcsolat, kapcsolódási, érintkezési pont; *synapsis*, -is, f.)
szindróma tünetegyüttes (σύνδρομη, *szündromé* gr. összecsdülés, csődület, felgyülemelés [vére], odaáramlás [melegé], kórjelek egybeesése; *syndroma*, -atis, n.)
szinopszis áttekintés, vázlat (σύνοψις, *szünapszisz* gr. áttekintés, vázlat, rövid jegyzék, leltár; *synopsis*, -is, f.)
szintaxis szófűzés (σύνταξις, *szüntaxisz* gr. szókötés, szófűzés)
szintézis összeillesztés, egyesítés (σύνθεσις, *szünteszisz* gr. összeillesztés, összerakás, elrendezés, összetétel, összekapcsolás; *synthesis*, -is, f.)
szirup (*sirupus*, -i, m.)
szisztéma rendszer, elrendezés (σύστημα, *szüsztéma* gr. részek együttese, összesség, szerkezet, szervezet, testület, csoport; *systema*, -atis, n. több részből álló egész)
szisztematikus rendszeres (*systematicus*)
szisztolé szívösszehúzódás (συστολή, *szüsztolé* gr. egy magában hosszú szótag rövidítése; *systole*, -es, f.)

szituáció helyzet (*situs*, -us, m. fekvés, helyzet, használat, ápolás hiánya, tepedés; *situatio*, -onis, f.)
szklerotikus kemény, megkeményedett, meszes (σκληρός, *szklérosz* gr. kemény, durva, kegyetlen; *scleroticus*)
szklerózis keményedés, meszesedés (*sclerosis*, -is, f.)
szocializmus (*socius*, -ii, m. társ, szövetséges)
szociális társas, összeférő (*sociabilis* egyesíthető, társas, összeférő, *socius*, -ii, m. társ, szövetséges)
szociális (*socialis* szövetséghez, társasághoz tartozó – *socio* összeköt, egyesít, közössé tesz – *socius*, -ii, m. társ, szövetséges, bajtárs)
szofisztikus szörszálhasogató (σοφιστικός, *szofisztikosz* gr.)
szolárium (*solarium*, -ii, n. napóra, vízóra, napfénynek kitett lapos háztető, erkély, *solaris* naphoz tartozó, *sol*, *solis*, m. nap)
szolid csendes, rendes (*solidus* ép, egész, tömött, szilárd, derék, erős)
szóló magánszám (*solus* egyetlen, egyedüli, magányos)
szolúció oldat (*solutio*, -onis, f. feloldás, kifizetés, lankadság, *solvo* old, megold)
sztentori hang (Στέντωρ, *Szentor* gr. egy Trójában harcoló görög, akinek rendkívül erős hangja volt; *Stentor*, -oris, m.)
sztereotip változatlan, állandóan ismétlődő (στερεός, *sztereosz* gr. kemény, szilárd, tartós + τύπος, *tüposz* gr. típus, példakép, mintakép, ütés, csapás, véset, metszet)
sztereotípia merev egyformaság, változatlan ismétlődés (*stereotypia*, -ae, f.)
szubjektum alany (*subiectum*, -i, n. alany)
szubjektív alanyi, magántermészetű (*subiectivus* alanyi, az alanyt illető)
szubkután bőr alá (*subcutaneus*: *sub* alá + *cutis*, -is, f. bőr)
szublimáció szublimálás (*sublimatio*, -onis, f. felemelés, magasztalás)
szubsztancia vminek a lényege (*substantia*, -ae, f. lényeg, lényeges tartalom, valóságban létező tárgy, anyag; *substo* helyt áll, megállja a helyét)
szubsztanciális lényegi, a lényeget illető (*substantialis* lényeges, önálló)

szubsztrátum alapállomány, táptalaj (*substratum*, -i, n. alátett)
szuggerál belesulykol vkibe, javasol (*suggero* alá visz, hord, szolgáltat, szóba hoz, tanácsol, említ)
szuggesztív hatékonyan magyarázó, tanácsoló (*suggestio*, -onis, f. hozzátevés, tanácsolás, besúgás)

T

teátrum színház (θέατρον, *theatron* gr. színház, színhely, θέαμα, *theama* gr. látvány, látványosság; *theatrum*, -i, n.)
teátrális színpadias (*theatralis* színházhoz tartozó, színházban összegyűlt közönség; *theatrum*, -i, n.)
tabletta szájon át beadandó gyógyszerforma (*tabuleta*, *tabletta*, -ae, f.)
technika (τεχνή, *tekhné* gr. művészet, mesterség, tudomány; *technica*, -ae, f.)
technikus (τεχνικός, *tekhnikosz* gr. a művészet tanítója; *technicus*, -i, m.)
telefon (*tele* gr.: távoli, végső + *phóné* gr. hang újk.)
televízió (*tele* gr. + *viso* lát, néz, apróra megnéz, megtekint újk.)
téma (θέμα, *thema* gr. tétel, értekezés tárgya, téma, az égitestek állása a születés percében, amelyből az illető sorsát megjósolták; *thema*, -atis, n.)
telepátia gondolatolvasás, gondolat- vagy akaratátvitel (*telepathia*, -ae, f. – *tele* gr.: távoli, végső + *pathosz* gr. szenvedés, elszenvetés, szenvedély, külső hatás, benyomás, érzet, érzékelés)
temperamentum vérmérséklet (*temperamentum*, -i, n. helyes arányt előállító, mód, eszköz, középút, *tempero* helyes mértékre, arányra hoz, mérsékeli, tartóztatja magát, kormányoz, kezel)
temperatúra hőmérséklet (*temperatura*, -ae, f. összeillesztés, összeállítás, szerkesztés, helyes arány, *tempero*)
templom (*templum*, -i, n. az augurok, madárjósok által felszentelt hely az égen, amelyet görbe botjukkal, a lituus-szal jelöltek ki, ezen a szent égi téren belül figyelték a madarak röptét. Később auspiciummal, azaz madárjósolat kérése után felszentelt minden hely, tér, épület neve lett)
temporális bizonyos ideig tartó, időt illető (*tempus*, -oris, n. idő, *temporalis* időt illető, múló, mulandó, bizonyos ideig tartó)

tenor hangfekvés (*tenor*, -*oris*, m. szakadatlan menet, mozgás, szótag hangsúlyozása, hangfelemelés a kiejtésben, *teneo* tart)

tenzió vérnyomás (*tensio*, -*onis*, f. feszítés, feszülés, az idegek megfeszülése, összehúzóódása, *tendo* feszít, kifeszít, törekszik vmire)

teológia (θεολογία, *theologia* gr. az istenekre vonatkozó tanítás, *theosz* gr. isten + *logia*; *theologia*, -*ae*, f.)

teológus (θεόλογος, *theologosz* gr. az, aki az istenek eredetéről és lényegéről tanít, *theosz* gr. isten + *logosz* gr. szó, beszéd, tanítás)

teoretikus elméleti (θεωρητικός, *theóretikosz* gr. szemlélésre, megfigyelésre hajlamos, szemlélődő, megfigyelő, elmélkedő; *theoreticus*)

teória elmélet, elv (θεωρία, *theória* gr. megnézés, szemlélés, látás, látványosság, nézés, elmélkedés, tanulmány, elmélet, elv, ismeret, tudás; *theoria*, -*ae*, f.)

terapeuta kezelőorvos, kezelést végző személy (θεραπευτής, *therapeutész* gr. szolgál, ápoló)

terápia gyógykezelés (θεραπεία, *therapeia* gr. szolgálat, gondozás, vallásos szolgálat, figyelmesség, gondoskodás, gondozás, ápolás, orvosi kezelés, gyógyítás, pipere, cicoma, *θεραπεύω*, *therapeuó* gr. szolgál, tisztel istent, törődik vmivel, gondja van vmire, orvosi kezelésben részesít; *therapia*, -*ae*, f.)

terapeutikus gyógyhatású (θεραπευτικός, *therapeutikosz* gr. szolgálatkész, engedelmes az isteneknek, gondoskodó; *therapeuticus*)

terminális végső (*terminalis* határhoz tartozó, határ, *terminus*, -*i*, m. határ, határvonal, bevégezés, vég)

terminus egy meghatározott idő, határidő (*terminus*, -*i*, m.)

termosztát (θερμός, *thermosz* gr. meleg, forró)

termosz (*thermosz* gr. meleg, forró)

territórium vmely növény, állat élőhelye (*territorium*, -*ii*, n. vmely városhoz tartozó szántóföld, terület, *terra*, -*ae*, f. föld, szárazföld)

terror, **terrorizmus**, **terrorizál** (*terror*, -*oris*, m. ijedtség, rémület, rettenetes dolgok, *terreo* ijeszt, megrémít)

tetanusz, **tetánia** (τέτανος, *tetanosz* gr. megfeszülés, merevgörccs, tetanusz, hímvesző merevedése; *tetanus*, -*i*, m.)

testamentum végrendelet (*testamentum*, -*i*, n. végrendelet, *testor* tanúnak hív, végrendeletet készít, *testis*, -*is*, m. tanú, here)

tesztimónium hagyaték, örökség (*testimonium*, -*ii*, n. bizonyság, tanúskodás, tanúság, *testis*)

tézis tétel (θέσις, *theszisz* gr.

elhelyezés, elrendezés, megállapítás, alkotás, tézis, tétel, elv; *thesis*, -*is*, f.)

textus szöveg, szöveg (*textus*, -*us*, m. szöveg, fonadék, szerkezet, szöveg)

textil szövet, vászon, anyag (*textile*, -*is*, n. szövet, posztó, vászon – *texo* szó, összefűz)

tífusz Rickettsia által terjesztett súlyos, fertőző betegség (τῦφος, *tüphosz* gr. füst, gőz, kábulat, káprázat, elbutulás, ostobaság; *typhus*, -*i*, m.)

tinktúra festvény (*tinctura*, -*ae*, f. festés, *tingo* megáztatt, bemárt, befest)

típus jelleg, alak, típus, váltóláz jellege (τύπος, *tüposz* gr. ütés, csapás, véset, metszet, dombormű alakjai, alak, forma, megjelenés, jellemző vonás, jellem, jellegzetesség, példakép, minta)

típus jellegzetes, sajátos (τυπικός, *tüpikosz* gr. szabályosan visszatérő, egyenlő időközökben imétlődő váltóláz; *tipicus*)

titulus cím (*titulus*, -*i*, m. felírás, felirat vmin, tisztos név, cím, dicsőség, hír)

titulál szólít, nevez vmilyen címen (*titulo* címez, nevez)

tolerancia eltűrés, türelmesség (*tolerantia*, -*ae*, f. tümet kiállni tudás, eltűrés, elszenvedés)

toleráns eltűrő, türelmes (*tolerans* eltűrő, elszenvedő, kiálló, *tolero* elszenved, kiáll, eltűr, tart, táplál)

tonzúra kerek, kopasz folt a fejtetőn (*tonsura*, -*ae*, f. nyírás, levágás, *tondeo* nyír, megnyír, borotvál, megnyes, megmetsz)

tónus (τόνος, *tonosz* gr. kötél, kötelék, húr, megfeszítés, megfeszülés, hangerő, hangmagasság, hangsúly; *tonus*, -*i*, m. kötél vagy húr megfeszítése, hang, hangsúly, színárnyalat, színezés)

toposz hely (τόπος, *toposz* gr. hely, helyzet, ország, kerület, vidék, táj, testrész, betegség helye, beteg testrész, testszerv, fejezet, rész, téma, tárgy; *topos* vagy *topus*, -*i*, m.)

torpedó romboló hajó vagy egyéb rombolásra, robbantásra szolgáló

fegyver (*torpedo*, -*inis*, f. zsidbasztó rája, *torpeo* meredt, megmerevedett, érzéketlen, zsidbadt)

torzió csavarás, csavarodás, torzulás (*torsio*, -*onis*, f. kínzás, kín, kínlódás, görccs, *torqueo* sodor, facsar, csavar, fordít, kínozt, gyötör)

tortúra vmely ügy bonyodalmas elintézése, nagy nehézségeken való átmenetel (*tortura*, -*ae*, f. görbítés, facsarás, bélcsikarás, kínvallatás, *torqueo*)

totális teljes (*totalis*, *totus* egész, teljes)

toxikológia mérgező anyagokkal foglalkozó tudomány (τοξικόν, *tokszikon* gr. mérgező, nyílak bekenésére, mérge, *toxicologia*, -*ae*, f.)

toxikus mérgező (τοξικός, *tokszikosz* gr. nyíl, nyílhoz, íjhoz tartozó, íjazás, nyílazás, íjmérge; *toxikon* vagy *toxikum*, -*i*, n. mérge, *toxicus* mérgező)

toxin mérge l. feljebb

traktátus értekezés (*tractatus*, -*us*, m. vmit tárgyalás, vmivel foglalkozás, meggondolás, átgondolás, *tracto* húz, hurcol, tapogat, illet, kézbe vesz, foglalkozik vmivel, megvitát, értekezik)

traktus hosszanti kiterjedés, idegrostköteg (*tractus*, -*us*, m. kiterjedés, fekvés mindenben, ami hosszában elnyúlik, lefolyás, lejárát, *traho* húz, von, cipel, kér, követel)

tradíció hagyomány (*traditio*, -*onis*, f. átadás, oktatás, tanítás, hagyományos nézet, *trado* átad, hagyományoz, szolgáltató, rendelkezésre bocsát)

tradicionális hagyományos

tragédia szomorújáték, tragikus esemény (τραγωδία, *tragódia* gr. tragédia, szomorújáték, *τράγος*, *tragosz* gr. kecske, az ókori Görögországban a tragédiákat és a komédiát Dionüszosz ünnepén adták elő, akinek a kísérői a félig kecske, félig ember szatírok voltak)

tragikus (τραγικός, *tragikosz* gr. tragédiához tartozó)

transzformáció átalakítás, átalakulás (*transformatio*, -*onis*, f. átalakulás, változás, változtatás, *transformo* átváltoztat, elváltogat)

transzfúzió vérátömlesztés (*transfusio*, -*onis*, f. áttöltés, áttelepítés, átköltöztetés, *transfundo* más edénybe áttölt)

transzplantáció más helyről vett szövet vagy szerv átültetése (*transplantatio*, -*onis*, f., *transplanto* átültet, *planta*, -*ae*, f. palánta)

transzport szállítmány (*transporto* átvisz, átszállít, átvezet)

tranzakció lebonyolítás (*transactio*, -onis, f. bevégzés, kiegyezés, egyezkedés, *transigo* vmin átver, átdőf, végrehajt, bevégez)

trauma (τραῦμα, *trauma* gr. seb, sebesülés, sérülés, kár, megrongálás, *trauma*, -atis, n.)

traumatológia sebesülések, sérülések ellátására szakosodott gyógyító intézet ill. tudomány (*traumatologia*, -ae, f.)

tremor remegés, reszketés (τρέμω, *tremor* gr. remeg, reszket, nagyon fél, *tremor*, -oris, m. reszketés, remegés)

trikolor háromszínű (*tricolor*, -oris, f., *tres* három + *color*, -is, m. szín)

triviális mindennapi, közönséges (*trivialis* háromszoros vagy hármas keresztúthoz tartozó, mindennapi, közönséges, szokott, *trivium*, -ii, n. hármas keresztút, közhely, piac, *tres* három + *via*, -ae, f. út)

trombózis (θρόμβωσις, *thrombosisz* gr. megalvadás, érelzáródás, *thrombosis*, -is, f.)

trombus (θρόμβος, *thrombosz* gr. alvadt vércsomó, szemcse, *trombus*, -i, m.)

trónus trónszék (θρόνος, *thronosz* gr. magas ülés, trón; *thronus*, -i, m.)

trópus forró égövi (τροπικός, *tropikosz* gr. térítő, naptérítő; *tropicus*)

tuba trombita, petevezeték (*tuba*, -ae, f. cső, trombita, harci jel)

tuberkulózis gümőkór (*tuberculosis*, -is, f., *tuberculum*, -i, n. kis, daganat, gümő, *tuber*, -eris, m. gümő, gumó)

tubus cső (*tubus*, -i, m. cső, vízcső)

tumor daganat (*tumor*, -oris, m. feldagadás, daganat, kevélység, felfuvalkodottság, *tumeo* feldagad, duzzad)

tumultus tömeg, sokaság (*tumultus*, -i, m. zajos nyugtalanság, zűrzavar, zaj, zúgás, fölkelés, *tumeo*)

tunika hártya, ruha, felöltő (*tunica*, -ae, f. gyapjából szőtt alsó ruha a római férfiak és nők számára, bőr, boríték, hüvely, tok)

turbina (turbineus örvénylő, forgó, *turbo* felkavar, mozgásba hoz)

tuti szleng biztos (*tutus* biztos)

U

unikornis mesebeli, egyszarvú lény (*unus* egy + *cornu*, -us, n. szarv)

unikum különlegesség, egyetlen a maga nemében (*unicus* egyedüli, egyetlen, jeles, kitűnő, egyetlen a maga nemében, *unus* egy)

uniformis egyenruha (*unus* egy- + *forma*, -ae, f. forma, alak: *uniformis* egyforma, egyféle, egyszerű)

unió egyesülés (*unio*, -onis, f. egyesülés, egyesület, *unus*)

univerzális egyetemes, általános (*universalis*, *universus* általános)

univerzalitás egyetemesség, általános érvényűség (*universalitas*, -is, f. az egész, általánosság)

univerzitás egyetem (*universitas*, -atis, f. egyetemesség, egész, társadalmi egész, testület, társulat, *universus*)

univerzum világegyetem (*universum*, -i, n. mindenség, mindannyian)

uránosz ég, égbolt (οὐρανός, *uranosz* gr. ég, égbolt, *Uranosz* a görög mitológiában az ég istene, Gaia, a föld párja)

urbánus városi (*urbanus* városi, finom, művelt, *urbs*, *urbis*, f. város, Róma, általában Rómára használták az urbs nevet, akár kisbetűvel, akár nagybetűvel írták, Rómát jelentette. A többi város *oppidum* volt)

urgens sürgős (*urgens* sürgető, zaklató, szorító, kényszerítő, *urgeo* nyom, szorít)

urna szavazóláda, a halottak hamvait tartalmazó edény (*urna*, -ae, f. víztmerítő edény, vizes korsó, vödör, korsó, urna, szavazásnál a szavazótáblácskákat tették bele, vagy sorshúzásnál használt edény, amelyből a Párkák a sorsot húzzák, halottak hamvainak tárolására szolgáló különféle formájú edény, *uro* eléget, éget)

urétra húgycső (οὐρήθρα, *uréthra* gr. húgycső; *urethra*, -ae, f.)

uréter húgyvezeték (οὐρητήρ, *urétér* gr. húgycső; *ureter*, -eris, m.)

urologia a húgyszervek betegségeivel foglalkozó tudomány (*urologia*, -ae, f., *urina*, -ae, f. vizelet, *urinal*, -is, n. éjjeli edény, *urinalis* vizelethez tartozó)

uterusz anyaméh (*uterus*, -i, m. méh, a trójai faló üres hasa, hajó, hordó hasa, szülés)

utilitás hasznosság (*utilitas*, -atis, f. használhatóság, hasznosság, hasznavehetőség, haszon)

V

vagina hüvely (*vagina*, -ae, f. fegyver-hüvely, tok, kardhüvely, gabonakalász tokja, minden hüvelyféle, méhhüvely)

vakcina oltóanyag (*vaccina*, -ae, f., *vacinus* tehénből való, *vacca*, -ae, f. tehén)

vákuum légüres tér (*vacuum*, -i, n. üresség, üres tér, *vacuus* üres, megfosztott, mentes vmittől)

vandál romboló, kárt okozó (*Vandali*, -orum, m. germán népesség Észak-Germániában Tacitus idején)

variáció változatosság, különféleség (*variatio*, -onis, f. különbözőség, változatosság, változás)

variál változtat, változtat (vario különböző tesz, tarkít, változtatossá tesz)

variáns változat (*varians*, *vario*)

varieté (*varietas*, -atis, f. különféle színűség, tarkaság, sokféleség, *varius* különböző, tarka, változatos, sokféle)

varikózus visszeres (*varicosus* ércsomós, érdaganatos)

várix visszér (*varix*, -icis, m., f. ércsomó, vérdaganat)

váza (*vas*, *vasis*, n. edény, eszköz, véredény)

vegetáció burjánzás, növekedés, elsősorban a növényeké (*vegetatio*, -onis, f. éltetés, elevenítés, *vegeto* éleszt, vidámít, fölizgat)

vegetáriánus növényevő (*vegetatio*, -onis, f.)

vegetatív táplálkozásra, tenyésztésre vonatkozó, akarattól függetlenül működő

vehemens heves, indulatos (*vehemens* heves, tüzes, indulatos, kemény, szigorú)

vehementia indulatosság, hevesség (*vehementia*, -ae, f. erő, indulatosság, hevesség)

véna visszér, véredény, szellemi, költői tehetség (*vena*, -ae, f.)

ventiláció légzés, légcseré (*ventilatio*, -onis, f. szellőztetés, szelelés, gabona szellőztetése)

ventilátor szellőztető berendezés (*ventilator*, -oris, m. szelelő, nyugtalanító, zaklató, *ventilo* levegőben forgat, csóvál, szellőztet, *ventus*, -i, m. szél)

verbális szóbeli (*verbalis*, *verbum*, -i, n. szó, ige)

veterán öreg harcos (*veteranus* régi, kiszolgált katonák, *vetus* régi)

vétó tiltakozás (*veto* tilt, nem enged, akadályoz, visszatart)
vibráció rezgés (*vibratio*, -onis, f. csóválás, rezgő mozgás, rezgés)
vibrál rezeg (*vibro* forgat, csóvál, rezgő mozgásba hoz, reszket)
viktim áldozat (*victima*, -ae, f. véráldozat, áldozati állat)
villa (*villa*, -ae, f. mezei lak, jószág, gazdaság, major)
vipera (*vivi pario* elevenszülő, *vipera*, -ae, f. elevenszülő kígyó, vipera)
virgács (*virga*, -ae, f. zöld, vékony vessző, bot, pálca)
virgő szűz (*virgo*, -inis, f. szűz, hajdonleány, ifjú nő)
virtus bátorság (*virtus*, -utis, f. férfiasság, derekasság, jelesség, bátorság, ügyesség, erény, *vir*, -i, m. férfi)
virológia vírusokkal foglalkozó tudomány (*virus*, -i, n. méreg, bűdösség, nyálka)
vírus kórokozó (*virus*, -i, n. méreg, nyálka, rossz szag, bűdösség, rossz íz)
vitalis létfontosságú, élethez tartozó (*vitalis* élethez tartozó, *vita*, -ae, f. élet)
vitalitás életerő (*vitalitas*, -atis, f.)

vitamin az élethez szükséges létfontosságú anyagok (*vitalis*, *vita*, -ae, f.)
vitrin üveges szekrény, tárló (*vitrum*, -i, n. üveg)
vizit látogatás, megtekintés, megnézés (*visitatio*, -onis, f. megtekintés, megnézés, látás, *visito* gyakran lát, meglátogat)
vízió látomás (*visio*, -onis, f. látás, tekintés, látott tárgy, jelenés)
vizionál látomásai vannak (*video* lát, *visio*, -onis, f.)
vizuális látásra vonatkozó, látáshoz tartozó (*visualis* látáshoz tartozó, *visus*, -us, m. látás, tekintet, *video* lát)
vizualitás látási képesség (*visualitas*, -atis, f. a látás ereje, képessége)
vokális hang- (*vocalis* hanggal bíró, hangot kiadó, beszélő, *vox*, *vocis*, f. hang)
vulgáris közönséges (*vulgaris* közönséges, mindennapi, megszokott, *vulgus*, -i, n. néptömeg, sokaság)
vulkán tűzhányó (Vulcanus, Juppiter és Juno fia, a tűz és a kovácmesterség istene. Úgy vélték, hogy azért törnek ki a tűzhányók, mert műhelye a tűzhányó belsejében van)

volumen térfogat (*volumen*, -inis, n. körfordulat, kanyarodás, papír vagy írásteker, könyv, *volvo* hengerít, teker, forgat)

Z

zigóta megtermékenyített petesejt (Ζυγόν, *zügon* gr. ami összeköt, ami össze van kötve, pár, járom, iga; *zygota*, -ae, f.)

zóna öv, földöv, terület, sáv (Ζώνη, *zoné* gr. öv, földöv, égaj; *zona*, -ae, f.)

zoo állatkert (Ζῷον, *zoon* gr. élőlény, állat)

zoológia az állatokkal foglalkozó tudomány (*zoon* gr. élőlény, állat + *logia*)

ZS

zseniális nagyszerű, pompás (*genialis* nemtől illető, termékeny, sikeres, *genius*, -ii, m. pártoló, jóakaró, jólétet adó, isteni lény, aki szellemi mása az embernek, és aki az embert védelmezi. Ünnepeles alkalmakkor mindenki a maga geniusának áldozott)

* A szótár első része a Magyar Orvosi Nyelv 2012. év 1. számában található.

1. Inkubációnak hívjuk az ókori álomjósásknak azt a fajtáját, amikor a betegek elsősorban Aszklepiosz szentélyeibe mentek álomjóságot kérni gyógyulásukra vonatkozóan. A betegek legalább egy éjszakát az ún. abatonban töltöttek, ekkor megjelent álmaikban Aszklepiosz, lányai, Hügieia és Panakeia, valamint szent állatai, a kutya és a kígyó kíséretében, és elmondta a gyógyulás módját, esetenként operációt is elvégzett a betegeken álmaikban. A legismertebb inkubációs hely Aszklepiosz epidauroszi szentélye volt, ahol 6 kőtáblára felvésték a csodás gyógyulásokat. Pauszaniász utazásai során látta még ezeket a kőtáblákat, az ő leírása alapján a régészek kettőt meg is találtak. A hagyomány szerint Hippokratész ezekből tanulta az orvosi hivatást.
2. Lukianosz összes művei II. Magyar Helikon, Budapest, 1974.

„...az idegen szó dédelgetése nem szókincsbeli gazdagodást, hanem éppen ellenkezőleg, szegényedést jelent. Egy sereg magyar szót hagyunk figyelmen kívül, mikor idegen szót használunk.”

Szabó T. Attila (1906–1987)

Berényi Mihály

Csak egy *a* betű?

Egyetlen kis *a* betű hiánya teljesen megváltoztathatja a mondat értelmét. Ez persze természetes, hiszen a magyar névelőről van szó. Az alábbi birtokos szerkezetben szembe-tűnő a jelentéskülönbség: a névelő jelenléte, illetőleg hiánya megváltoztatja a birtokviszonyt:

Apja karjai között halt meg.
Ki halt meg? A gyermek.

Apja a karjai között halt meg.
Ki halt meg? A gyermek apja.

A következő példában az okozhatja az esetleges félreértést, hogy a befejezett melléknévi igenév alakja egybeesik a múlt idejű igéével:

Megjelent házi orvosoknak készült kiadványunk legfrissebb száma.

Olyan orvosok számára készült a kiadvány, akik valahol megjelentek.

Megjelent a házi orvosoknak készült kiadványunk legfrissebb száma.

A kiadvány házi orvosok számára készült, függetlenül attól, hogy megjelentek-e valahol.

A mondat szerkezete közötti különbséget pontosítja a névelő a következő példákban:

Mindenki számára elérhető méhnyakrák elleni védőoltás.

Ezek szerint a méhnyakrák mindenki számára elérhető, de szerencsére van ellene védőoltás. Vajon a nem mindenki által elérhető méhnyakrák ellen van-e?

Mindenki számára elérhető a méhnyakrák elleni védőoltás.

A méhnyakrák elleni védőoltás érhető el mindenki számára.

Ismét a mondat szerkezete közötti különbséget erősíti a névelő kitétele:

Rövid idő alatt sikerült kollégáimnak eloltani a tüzet.

Bár a világról való tudásunk és tapasztalatunk kevésbé valószínűsíti, de mégis értelmezhető úgy a mondat, hogy a tűzoltó kollégái sikerültek rövid idő alatt.

Rövid idő alatt sikerült a kollégáimnak eloltaniuk a tüzet.

Így teljesen egyértelműen a tűzoltó kollégái oltották el a tüzet rövid idő alatt.

Ebben a mondatban nem a névelővel van baj.

Van-e felső korhatára az újjáélesztésnek?

Különös kérdés: újjá hogyan lehet éleszteni valakit? Csak azt, aki nagyon régi? Mozgalmat lehet újjáéleszteni. Érdekes, hogy az egyik angol–magyar szótár szerint újjáélesztés = resuscitation (a restauration helyesebb lett volna).

Van-e felső korhatára az újraélesztésnek?

Ez az újraélesztés valóban a resuscitation: az újraélesztett beteget sikerült visszahozni a klinikai halálból.

Az alábbi fejezetcímekben látható *felölt* melléknévi igenév (a *felölt* igéből) és főnév is lehet.

Felölt újraélesztés

Az író a főnévre gondolt, de a melléknévi igenevet tette az *újraélesztés* elé, így abból jelző lett. A hibás címből most az következik, hogy az újraélesztés már nem kiskorú, hanem felnőtt. Az író mást akart közölni velünk. A helyes cím:

A felnőttek újraélesztése

Ebből a birtokos szerkezetből már akár ki is maradhatna a névelő: *Felnőttek újraélesztése*.

A prosztata vizsgálat a rektális tapintásával kezdődik.

Az orvos megtapintja a rektális, pedig az nem is létezik. Jobb lett volna a mondat így:

A prosztata vizsgálata végbél felőli tapintással kezdődik.

A / jel (ferde vonal) és a kettőspont használata az orvosi nyelvben

Az írásjelek alkalmazása az orvosi szakirodalomban sem más, mint az írott köznyelvben; egy-egy árnyalatnyi eltérés azonban itt-ott fellelhető. A helyesírás szabályzat alapvetően egyértelműsíti az írásjelek használatát, vannak kötelezőségi szabályok, valamint választható formák, és sokszor az írásjelekkel határozottabbá tehetjük, jobban felhívhatjuk a figyelmet mondandónk lényegére (lásd részletesen Laczkó–Mártonfi 2004: 291–293; Keszler 2004). Ezt az orvosi szakirodalom nem használja ki eléggé.

FERDE VONAL A / jel általában vaglyagosságot, választó mellérendelő viszonyt fejez ki két szó vagy szórész (szó/szórész) között, ezért nevezzük a vaglyagosság jelének. A / jelet mindig szóköz nélkül írjuk a szavak vagy a szórészek között. A ferde vonal a sor végén elválasztójelként is használható:

szó/
szóköz

A / jel számokkal társítva osztást vagy törtszámot is kifejez. Osztás jelölésére keskeny szóközzel (thin space) írjuk: $8/2 = 4$; a törtszámnál értelemszerűen nincs szóköz $8/4 =$ nyolc negyed, igényes szedéssel: $\frac{8}{4}$.

Az orvosi-biológiai közleményekben sokszor találkozunk a ferde vonallal az ún. együttes viszony kifejezőjeként: *szerin/treoninkináz* egység, *taxol/cisplatin/vinblastin* kezelés stb. Ez nem megfelelő használat. A magyar helyesírás szabályai készülő 12. kiadása az együttes (és vagy köz/között) viszony kifejezésére megengedi, elsősorban a szaknyelvekben, a nagykötojelet: *szerin–treoninkináz* egység, *taxol–cisplatin–vinblastin* kezelés. A / jel a *szerin/treoninkináz* egység szerkezetben is a vaglyagosságra utal, tehát *szerinegység* vagy *treoninkinázegység*, itt azonban a vaglyagosság nem képzelhető el. Hasonlóan a *taxol/cisplatin/vinblastin* kezelés azt fejezi ki, hogy *taxolkezelés* vagy *cisplatinkezelés* vagy *vinblastinkezelés*. Megtévesztő ezekben az esetekben a kiskötojelet alkalmazása is (*szerin/treoninkináz-egység*), hiszen az ún. harmadik mozgósabály szerint kell a rögzítés során eljárni: eszerint a / jeles szerkezetek utótagjait különírjuk.

- HPV6/11 fertőzések (HPV6-fertőzések vagy HPV11-fertőzések)

- HPV16/18 DNS (HPV16-DNS vagy HPV18-DNS)
- *activin/inhibin* család (*activincsalád* vagy *inhibincsalád*)
- *ellenanyag* negatív/pozitív (*ellenanyag-negatív* vagy *ellenanyag-pozitív*)
- *TGF/activin* alcsalád (*TGF-alcsalád* vagy *activinalcsalád*)
- *GRB2/GAB* jelviteli úton (*GRB2* vagy *GAB* jelátviteli úton)
- *sejthártya* egyesülés/fúzió (*sejthártya-egyesülés* vagy *sejthártyafúzió*)

Előfordul, hogy a szószerkezetek választó viszonyának kifejezésére is alkalmazzuk a / jelet; ilyenkor igényes szedésben a keskeny szóközt érdemes használni (*emberi vírusok / emberi baktériumok* okozzák a betegséget, *emberi vírusok / állatvírusok*).

KETTŐSPONT A kettőspontot az orvosi nyelvben, a köznyelvben a megszokott módon alkalmazzuk. Az alapsabály: kettőspontot mindig szóköz nélkül kapcsoljuk a bevezető szó/mondat utolsó betűje után, akkor is, ha a betű után még írásjel is van (*nap*”). Keskeny szóközt a számokkal írt (osztás) és az arány kifejezésekor használt kettőspontoknál teszünk. Ez alól kivétel az időpont jelölése, ha a pont helyett kettőspontot írunk (*10.15; 10:15*).

A kettőspontot alkalmazhatjuk:

- mondatzáró írásjelként (*A bélelkészítésnek két formája terjedt el: Az egyik módszer a végbél kiürítése beöntéssel. A másikonál gyógyszerek adásával tisztítjuk az egész bélrendszert.*)
- tagmondatok között (*A bélelkészítést kétféle módon végezhetjük: beöntést adunk, vagy gyógyszeres béltisztítást végzünk.*)
- mondatrészek között (*A bélelkészítést kétféle módon végezhetjük: beöntéssel és gyógyszerekkel.*)
- osztás, eredmények, arányok jelölésére

A kettőspont szerepe szerint az alábbi megvalósulásokat lehet kiemelni.

FELSOROLÁS Talán leggyakrabban felsorolásokat vezetünk be a kettősponttal (*A műtétben a következő vesznek részt: Laci, Tamás, Kati és Anikó; A szövettani lelet lényeges pontjai: mirigyér, éretlen, a szövetbe terjed, és vannak érbetörések*).

EGYENES IDÉZET VAGY AZ ÚN. KAPCSOLT EGYENES BESZÉD BEVEZETÉSE Kettőspontot teszünk idézetet vagy egyenes beszédet bevezető mondat végére (*Bessenyei fogalmazta meg: „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem”; Azt mondta: nem tud menni a rendezvényre. Kérdezem: követtek el hibát a kóriszmézésnél?*). Kapcsolt egyenes beszéd esetében az alárendelő összetett mondat utalószava és kötőszava (*azt, hogy*) is többnyire hiányzik.

A szerző nevét és írásának címét a név és a cím közé tett kettősponttal jelezhetjük (*Kiss Jenő: A magyar nyelv és nyelvközösség*).

ÉRTELMEZÉS, MAGYARÁZAT, KÖVETKEZTETÉS A kettőspont azt is jelezheti, hogy valamilyen értelmezés, következtetés vagy magyarázat következik (*A dolgozat célja: a méhnyakrák megelőzési lehetőségeinek tanulmányozása*). Ez is lehet felsorolásszerű (*A dolgozat célja: a méhnyakrák megelőzési lehetőségeinek tanulmányozása, azok alkalmazásának biztonsága, népességi jelentősége*). Ilyenkor nincs kötőszó, a kettőspont valójában azt helyettesíti.

A kettőspont után a tagmondatot kisbetűvel folytatjuk. Ám ha a kettőspontot követően több mondat következik, mind egyiket, már az elsőt is, nagybetűvel kezdjük.

Egységesítve a vizsgálatok eredményeit, a gyakorlat számára a következők állapíthatók meg:

- *A fiatal (zömében tizenévesek) lányoknál végzett vizsgálatok voltaképpen lezáródtak.*
- *A védőoltások (Cervarix és Gardasil) a 24–26 éveseknél is hatékonyak.*
- *Végkövetkeztetésnek tekinthető az is, hogy a HPV-védőoltás a HPV-vel még nem fertőzött (HPV ártatlan/naív) nőknél a leghatékonyabb (~100%).*
- *A védőhatás más rákkeltő HPV-fajták fertőzéseivel és azok következményeivel szemben (keresztvédelem) korlátozott.*

Vagy

Egységesítve a vizsgálatok eredményeit, a gyakorlat számára a következők állapíthatók meg: A fiatal (zömében tizenévesek) lányoknál végzett vizsgálatok voltaképpen lezáródtak.

A védőoltások (Cervarix és Gardasil) a 24–26 éveseknél is hatékonyak. Végkövetkeztetésnek tekinthető az is, hogy a HPV-védőoltás a HPV-vel még nem fertőzött (HPV ártatlan/naív) nőknél a leghatékonyabb (~100%). A védőhatás más rákkeltő HPV-fajták fertőzéseivel és azok következményeivel szemben (keresztvédelem) korlátozott.

Kettősponttal fejezzük ki az értelmezést, ha azzal ún. tartalomváró szót fejtünk ki, vagyis a főmondatban olyan szó van, amelyet a tagmondatlalt „töltünk meg” tartalommal (*Elfogadhatatlan tény: az elvérzés. Csak egy lehetőséget javasoltam: mihamarabb elvégezni a műtétet*).

Hasonló a bevezető szó, szó szerkezet utáni kettőspont szerepe is (*Nos: így jó az adagolás. Végül is: ez a kezelés is elfogadható*). Az utóbbiaknál vessző is állhat a kettőspont helyett, a kettőspont azonban erőteljesebb figyelemfelhívó szerepű.

A kötőszó nélkül kapcsolódó mellérendelő mondatokban nagyon gyakran az ellentétes *hanem*, de kötőszót helyettesíthetjük kettősponttal fokozott figyelemfelhívásként (*Nemcsak a méh eltávolítása fontos: a környéki nyirokcsomóké is*). Továbbá gyakori ez a megoldás a magyarázó mondatokban is az *ugyanis*, hiszen kötőszók helyett (*Megnyitotta a hasat: tele volt összenövésekkel*).

OSZTÁS, EREDMÉNYEK, ARÁNYOK KIFEJEZÉSE Számokkal társítva, akár osztás jeleként ($8:2=4$) vagy eredmények kifejezésére (*a mérkőzés eredménye 2:1 Magyarország javára*) a kettőspont előtt és után is van keskeny szóköz. Ha az eredményt betűvel írjuk, kötőjelet alkalmazunk a kettőspont helyett (*Kettő-egy volt az eredmény*).

Összegezve: a kettőspont alkalmazásában finom árnyalati lehetőségek rejlenek, és ezt az orvosi szakirodalomban nem használjuk ki eléggé. Többek között egyszerűsíthetjük és tömöríthetjük is a megfogalmazásukat. A fenti rövid és korántsem teljes összeállítással ezt is szeretnénk segíteni.

IRODALOM

Keszler Borbála 2004. Írásjeltan. Az írásjelhasználat szabályai, problémái és története. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2004. Helyesírás. Osiris Kiadó, Budapest.

„...Nálam legalább embernek, bármi koronát is viseljen a fején, lelkemre hatása sohasem volt, sohasem lesz. Bezárhat, fejemet vétetheti, de lelkemet le nem alázhatja, azt, hogy magyarnak lenni megszünjek, nem teheti, s nyelvemet Istentől vettem, és csak Istennek adom a halálba.”

Széchenyi István (1835)

A Magyar orvosi nyelv tankönyve – ahogy Benyhe János látta

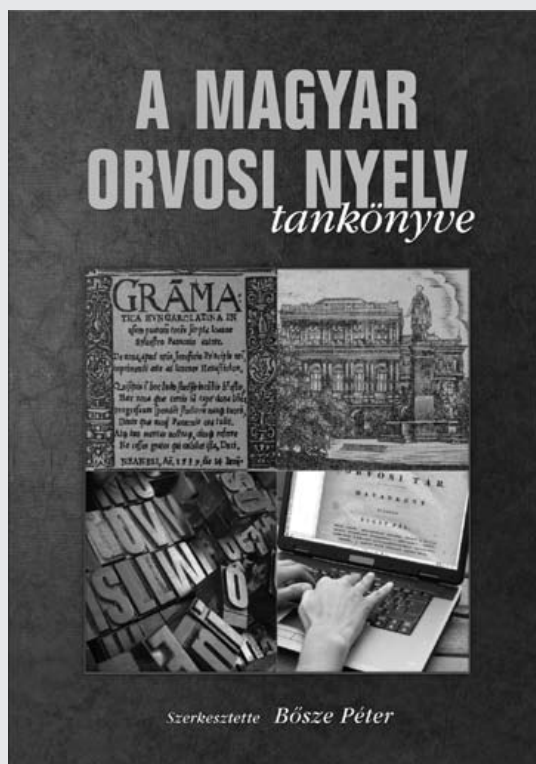
Az írás a Rádás dohogó című könyvben olvasható. Kortárs Kiadó, Budapest 2011, 267–8.

MAGYARUL GYÓGYÍTANAK

Kézenfekvő, mégsem jutott volna eszembe soha. Csak most, hogy megkaptam *A magyar orvosi nyelv tankönyve* című gyönyörű Medicina-kiadványt a főszerkesztőjétől – és egyszersmind egy remek szakfolyóirat, a *Magyar Orvosi Nyelv* alapító-főszerkesztőjétől – Prof. Dr. Bósze Péter egyetemi tanár úrtól.

Mindjárt az elején úgy belemelegedtem ennek a tudománytörténeti szenzációnak a méltatásába, hogy még azt sem mondtam meg, mi az a „kézenfekvő”, ami nem jutott volna eszembe. Hát az, hogy miért mondjuk mi magyarul *kezelésnek* a (hosszabb-rövidebb) gyógyítást. Azért, mert némely fölkel uralkodóknak megvolt hajdan az a vélt adottsága, hogy pusztá „kézrátevással”, *kezeléssel* visszaadhatták hívőbizakodó beteg alattvalóik egészségét. (Épp egy ilyen művelet közben találjuk Szent István királyunkat egy szép festményen, a régi, szepességi Mateóc község XV. század elején épült gótikus templomában.)

Már meg a lelkesedés fogott el úgy, hogy a méltatást is abbahagytam. Csak hamarjában neveztem összefoglalóan tudománytörténeti szenzációnak ezt a szinte általános művelődéstörténeti munkát. Bár az orvoslás magyar nyelve – az egyik „legfertőzöttebb”, hisz csupa-latin, csupa-görög, újabban jócskán-angol magyar szaknyelvünk – a tárgya, szükségképpen az egyetemes orvoslástörténettel, annak antik, görög, arab, latin előzményeivel is foglalkozik. A nyelvi megközelítés pedig – amelyben az „eurázsiai” kitekintés sem marad el – egy magvas magyar nyelvtörténetet is fölvezet, annak sok régészeti, művészeti, néprajzi vonatkozásával. Külön méltatást érdemelne a vaskos kötet könyvészeti, szerkesztői-műszaki-kiadói kiállítása, a rengeteg színes és fekete-fehér képmelléklet, illusztráció, a leleményes tördelés.

Minden képviselt szakma a legmagasabb színvonalát nyújtja ebben az új „tantárgyat” bevezető „tankönyvben”. A tudós orvosokon kívül mégis – sajnos csak így, kutyafuttában – külön kell szólnom a magyar nyelvész szakma hozzájárulásáról. Mert ha elnézem az itt megszólaló kiválóságainak, köztük Nyelvtudományi Intézetünk és egyetemi nyelvi tanszékeink rangos képviselőinek névsorát, bizony, akkor sajnálom csak igazán a rovatom terjedelmi korlátait.

E SZÁMUNK KÖZREMŰKÖDŐI

BERÉNYI MIHÁLY	ny. egyetemi tanár, HM Állami Egészségügyi Központ, Urológiai Osztály, Budapest
GAÁL CSABA	emeritus, Ehingen, Tagesklinik, Németország
HORVÁTH JUDIT KRISZTINA	??????????, Országos Epidemiológiai Központ, Járványügyi Osztály, Budapest
KAPRONCZAY KÁROLY	c. főigazgató, Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár, Budapest
KESZLER BORBÁLA	professor emeritus, ELTE BTK, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest
LOZSÁDI KÁROLY	professor emeritus, Kardiológiai Központ, Semmelweis Egyetem, Budapest
SZABÓ MÁRIA	óraadó egyetemi adjunktus, Semmelweis Egyetem Nyelvi Kommunikációs Központ, Budapest

